

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Analýza učebnic pro základní školy z genderového hlediska
Analysis of primary school textbooks from a gender perspective

Bc. Anežka Soušková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavla Chejnová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N ČJ-HV

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Analýza učebnic pro základní školy z genderového hlediska* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 7. 2021

Chtěla bych zdě poděkovat vedoucí své diplomové práce doc. PhDr. Pavla Chejnové, Ph.D., za její čas a cenné rady. Dále bych pak chtěla poděkovat své rodině za jejich podporu během mého studia.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá genderovou tematikou v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základní školy. Jejím cílem je provést analýzu tří vybraných učebnicových řad různých nakladatelství a na základě výsledků posoudit, zda jednotlivé učebnice zobrazují ženy a muže stereotypním způsobem, či nikoliv a zda nedochází k diskriminaci na základě jazyka.

Práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V teoretické části je nejprve krátce představen a vymezen pojem gender. Další kapitola rozebírá některé aspekty genderové diskriminace v rámci jazyka, a to zejména použití generického maskulina a nevhodných jazykových klišé. Také je nastíněna problematika přechylování cizích ženských příjmení, která je v době vzniku diplomové práce aktuální. Poslední kapitola teoretické části rozebírá dopady genderového zatížení školství na vzdělávání žáků. V empirické části je provedena analýza tří učebnicových řad se zaměřením na oblasti zobrazování mužů a žen v učivu, doprovodné ilustrace a používání genderově korektního vyjadřování.

Výsledkem analýzy je zjištění, že ve všech zkoumaných učebnicích převažují muži nad ženami, a to v počtu zařazovaných ukázek textů od autorů a autorek, i v počtu ilustrací a zejména v oblasti zobrazování významných osobností v učivu. V oblasti povolání jsou mužům více než ženám přisuzovány typické profese. Co se týče zájmů a činností, převažuje spojování mužů se sportem a veřejným prostorem a žen s péčí o domácnost a o děti, ale ne výhradně. V oblasti genderově korektního vyjadřování je patrná snaha autorských týmů vyvarovat se v zadání úkolů přílišného používání generického maskulina a také dodržovat zásady genderově korektního oslovení v úvodu učebnice, nicméně tyto zásady nejsou dodržovány zcela striktně. Ve všech učebnicových řadách genderové stereotypy spíše převažují.

KLÍČOVÁ SLOVA

gender, genderové stereotypy, genderově korektní jazyk, gender ve vzdělávání, učebnice českého jazyka pro základní školy,

ABSTRACT

The present diploma thesis examines gender in Czech language textbooks for the second stage of the primary school. It aims to analyse three selected textbook series published by different publishing houses, using the results to evaluate whether or not individual textbooks depict men and women in a stereotypical manner whether there is discrimination on grounds of language.

The thesis comprises a theoretical and empirical part. The theoretical part briefly introduces and delimits the concept of gender. It goes on to discuss selected aspects of linguistic gender discrimination, mainly the use of the generic masculine and inappropriate clichéd language. We also introduce the issue of deriving feminine forms of foreign female family names, which is topical at the time of writing. The final chapter of the theoretical part discusses the impact of gender bias in schooling on pupils' education. The empirical part analyses three textbook series, focussing on the representation of men and women in the subject matter, in illustrations, and on the use of gender-neutral language.

The results of the analysis indicate that men prevail over women in all the textbooks analysed in several respects: namely in terms of the proportion of text excerpts authored by male or female authors; the number of illustrations depicting males or females; and above all in the representation of public figures. Further, typical jobs are ascribed to men more often than to women. As regards hobbies and activities, men are mostly associated with sports and public affairs, while women with housekeeping and childcare, but this does not hold across the board. In terms of gender-neutral language, the textbook authors clearly make an effort to avoid the generic masculine in task instructions, as well as to keep to the principles of gender-neutral address forms in textbook introductions; however, these principles are not followed entirely consistently. In all textbook series, gender stereotypes tend to prevail.

KEYWORDS

gender, gender stereotypes, gender-neutral language, gender in education, Czech language textbooks for the second stage of the primary school

Obsah

Úvod	6
1 TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1 Gender.....	8
1.2 Gender v jazyce	9
1.2.1 Generické maskulinum	11
1.2.2 Přechylování příjmení	13
1.2.3 Frazémy, idiomy a jazyková kliše	15
1.2.4 Genderově korektní vyjadřování	17
1.3 Gender ve školství	18
1.3.1 Pedagogický sbor.....	20
1.3.2 Interakce mezi vyučujícími a studujícími.....	22
1.3.3 Hodnocení a výběr dalšího vzdělávání	25
1.3.4 Učivo a učebnice	30
2 EMPIRICKÁ ČÁST	35
2.1 Struktura analýzy	35
2.2 Učebnicové řady	37
2.2.1 SPN – Pedagogické nakladatelství	37
2.2.2 Fraus	61
2.2.3 Nová škola	84
2.2.4 Shrnutí	108
Závěr	115
Seznam použitých informačních zdrojů	117

Úvod

Genderová problematika je i v dnešní době velmi často probíraným a především aktuálním tématem. I přesto, že rovnost mužů a žen je zakotvena v Listině základních práv a svobod, stále se s genderovou nerovností ve společnosti setkáváme, ať už v oblasti pracovních příležitostí, v zastoupení mužů a žen na důležitých rozhodovacích pozicích nebo také v přizpůsobování pracovního života tomu rodinnému. S genderovými stereotypy se setkáváme již od útlého dětství a jsme vychováváni v přesvědčení, jak se chovat a jednat tak, aby nás společnost přijala jako správné dívky nebo správné chlapce. Jakékoliv vystoupení z genderových rolí bylo ještě v nedávné historii společností odsuzováno, ale s novou moderní dobou se stále posouváme k možnostem být tím, kým skutečně chceme a věnovat se oborům, na něž máme předpoklady. Spolu s rodinným prostředím je škola první institucí, která může genderové stereotypy reprodukovat nebo je naopak odstraňovat.

Tato diplomová práce si klade za cíl provést analýzu tří vybraných učebnicových řad českého jazyka pro druhý stupeň základní školy a na jejím základě posoudit, zda jednotlivé učebnicové řady zobrazují muže a ženy stereotypním způsobem, či nikoliv a také zda nedochází k diskriminaci na základě jazyka.

Práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V první kapitole je nejprve představen a vysvětlen pojem gender. Druhá kapitola se zabývá genderovou problematikou v jazyce. Pozornost je soustředěna především na generické maskulinum, dále na aktuální problematiku přechylování příjmení, frazémy, idiomy a jazyková klišé. Následně představuje některé zásady genderově korektního vyjadřování. Třetí kapitola je věnována genderu ve školství a některým faktorům ovlivňujícím genderovou nerovnost ve vzdělávání. Pozornost je věnována především zastoupení mužů a žen v pedagogickém sboru, interakci mezi vyučujícími a studujícími, dopadům genderových stereotypů na hodnocení a výběr dalšího vzdělávání, učivu a učebnicím.

Empirická část práce se zabývá analýzou tří vybraných učebnicových řad českého jazyka pro druhý stupeň. Analýza je rozdělena do tří částí podle učebnicových řad a v každé části jsou zkoumané tři oblasti. První zkoumaná oblast se zabývá zobrazováním mužů a žen v učivu, v druhé oblasti jsou analyzovány doprovodné ilustrace a třetí oblast se zabývá projevy diskriminace na základě jazyka. V závěrečné části analýzy jsou shrnuta zjištění

a porovnány učebnicové řady. Analýza jednotlivých oblastí se opírá především o doporučení v *Příručce pro posuzování genderové korektnosti učebnic* od autorek Jany Valdové, Ireny Smetáčkové a Blanky Knotkové-Čapkové.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Gender

Feministické hnutí ve 20. století nastolilo téma „*systematických nerovností mezi muži a ženami ve vyspělých západních zemích*“ a současně s rozvojem sociologických věd vyvstala potřeba odpovědět na otázku, proč prakticky všechna známá společenství jsou založena na dominanci mužů a také proč jsou lidé děleni na základě genderu. Na tyto otázky se snaží odpovědět různé teorie zabývající se genderovou problematikou. (Pavlík, 2006, s.9)

Anglický termín gender pochází ze sociologie a označuje „*skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy*“ (Petrušek, Maříková a Vodáková, 1996, s. 339). Z toho vyplývá, že sociologie rozlišuje mezi biologickým pohlavím a genderem. Termín biologické pohlaví odkazuje na rozdělení společnosti na muže a ženy podle fyzických rozdílů, tedy odlišných pohlavních chromozomů, zatímco gender jako sociální konstrukt se zabývá tím, jaké charakteristiky, očekávání, symboly, chování atd. jsou v dané kultuře přisuzovány ženě nebo muži. (Strnadlová, 2012, s. 5)

Existuje hned několik teorií, které vysvětlují, vztah mezi pohlavím a genderem. Jednou z nich je tzv. biologický determinismus, podle něhož je genderová rozdílnost odvozena od biologické a na jejímž základě je také určena společenská nerovnost jako zcela přirozená. Snaha o změnu by tudíž byla proti přírodě. (Pavlík, 2007, s. 8) Protikladem k biologickému determinismu jsou některé radikální proudy sociálního konstruktivismu, které odmítají biologický základ genderových rozdílů. Podle jejich teorie má vliv na odlišnosti mezi mužem a ženou především kulturní prostředí a získané zkušenosti v průběhu života¹ (Giddens, s. 559 – 560). Přístup biologického determinismu vyvrací antropologické výzkumy, které zjistily, že každá společnost vymezuje gender jinak. Všechny sice mají biologické hledisko jako základní kritérium, ale pak už každá kultura specifikuje jinak to, co je považováno za mužské (maskulinní) nebo ženské (femininní) (Oakley, 2000, s.121). Teorie založené na tzv. sociálním konstruktivismu, které předpokládají, že se ženami a muži nerodíme, ale stáváme, tedy genderovou socializaci, jsou

---

¹ Existuje také přesvědčení některých socioložek a sociologů, že gender i pohlaví jsou sociálně konstruovány. To, že je pohlaví sociální konstrukt, dokládají tím, že lidské tělo lze měnit pomocí sociálních vlivů a technologických zásahů, jako jsou plastické operace, změna pohlaví, piercingy, ale i diety a cvičení. (viz Giddens s. 559 - 560)

blíže vysvětlení proměn představ o mužích a ženách v historii a napříč kulturami, ovšem soustřeďují se pouze na behaviorální stránku věci (Pavlík, 2007, s. 10). Renzetti a Curran také zmiňují teorii *Transformativní vysvětlení vývoje genderu* Lyndy Birke². Birke vyzývá feministickou vědu, aby nenahrazovala biologický determinismus sociálním konstruktivismem, který popírá tělo úplně, a místo toho šla zlatou střední cestou a připouštěla vliv přírody i společnosti. Tedy jakési souznění obou teorií, k němuž se kloní také autoři Renzetti a Curran (2005, s. 90 – 91).

Všechny tyto teorie se snaží vysvětlit vznik rozdílnosti mezi mužem a ženou, ovšem existence rozdílů biologických ani těch v chování či rozdílných vlastností nevyjadřuje nutně jejich hierarchické uspořádání. Ani jedno pohlaví by na základě rozdílnosti nemělo být diskriminováno, zde se jedná již o sociálně vzniklou nespravedlnost, která nemá v biologických rozdílech opodstatnění. (Tamtéž, s. 91).

Jak již bylo nastíněno výše, genderu se už od malička učíme a celé dětství si osvojujeme kulturní zvyklosti a učíme se, jak být správnou ženou či správným mužem. Každá známá společnost se na základě genderu dělí a prakticky ve všech gender vyjadřuje asymetrii. Naše společenství (jako většina) je androcentické, což znamená, že maskulinita je dominantní a je brána jako nadřazená femininitě. Tuto skutečnost můžeme dokázat na příkladu křesťanství, kde normou božství stejně jako lidství je maskulinita (Bůh je nazýván otcem, Ježíš byl muž, proroci a učedníci také). Dalším příkladem pro nás může být zastoupení mužů a žen v různých rozhodovacích pozicích (politika) nebo pracovní zařazení. Nadřazenost mužství se projevuje také v jazyce (Pavlík, 2006, s. 9).

1.2 Gender v jazyce

Jazyk jako součást kulturního dědictví umožňuje příslušníkům téhož společenství komunikovat, porozumět si a skrze něj také vytvářet společenský řád. Malé dítě se už od narození učí rozumět jazykovému kódu a používat ho. Spolu s jazykem přebírá také hodnoty i kulturu a učí se, jak být plnohodnotným členem společenství, mluvíme tedy o socializačním procesu jedince. (Renzetti, Curran, 2005, s. 174) V průběhu socializace si také každý budujeme genderovou identitu a přiřazuje se k jedné z genderových skupin. Svoji příslušnost

---

² Jméno Birke se v překladu nachází nepřechýlené, proto jej ani my nepřechýlujeme.

k genderové skupině dáváme najevo kromě vzhledu a chování také mluvním projevem, jímž zároveň vyjadřujeme postoj a vztah k opačnému pohlaví, či skupinám s odlišnou sexuální orientací. A právě jazyk a mluvní projev je jednou ze složek přispívajících k udržování stávajícího genderového pořádku ve společnosti, posilování nerovného postavení žen a mužů, či vyjadřování diskriminačních postojů (Valdrová, 2005, s 57 – 58).

V roce 1946 se o téma ženy v jazyce zajímal již Pavel Eisner, který ve své stati příznačně nazvané *Čeština a žena* s nadsázkou a humorem komentuje postavení ženy v českém jazykovém prostředí. Hned v úvodu zmiňuje odedávna nastolenou nadvládu mužů nad ženami v evropských jazycích a dokládá toto tvrzení na příkladu slova člověk, které se v různých jazycích překrývá s významem slova muž (latinsky *homo*, anglicky *man* a německy *man*). Píše také, že čeština je v tomto ohledu k ženám vlídnější, protože máme slova muž a člověk rozrůzněná, ale přesto si i v našem jazyce pod slovem člověk často představíme mužskou postavu. Jako další příklad uvádí pojmenování mužských postav slovy končícími na koncovku –a, jež je doménou spíše ženského rodu. Často mají taková slova pejorativní nebo alespoň humorný význam. To Eisner dokazuje na velikém množství slov z Čech, Moravy i Slovenska, mezi nimi jmenujme například: *nekňuba, moula, nešika, ohyzda, ničema, ochmela* a další. Použití ženského rodu v těchto případech má muže degradovat více než obdobné pojmenování v mužském rodě. V češtině vidíme také nerovnost vyjadřovanou ve shodě několikanásobného podmětu s přísudkem. Pokud je v několikanásobném podmětu přítomný, byť jen jeden mužský prvek, sloveso v minulém přičestí má vždy koncovku rodu mužského. Eisner s nadsázkou uvádí příklad s anglickou královnou, indickou císařovnou a šoférem limuzíny, na tomto případě chce demonstrovat, že ať je žena sebevyššího postavení, v gramatické rovině je vždy podřadná muži. Zajímavým a stále aktuálním problémem (jak rozebereme v následující podkapitole) je přechylování ženských příjmení, tedy koncovka -ová. vyjadřující přivlastnění ženy otcem či manželem. Eisner měl poměrně jasný názor na přechylování příjmení a nebyl sám, uvádí také Nerudovu myšlenku: „...že totiž žena, pokud by šlo o její příjmení, nikdy, ani na vteřinu od kolébky do hrobu, není prostě svá, pro sebe a za sebe, nýbrž vždy je něčí, vždy je -ová.“ (Eisner, 2015, s. 436). Přechylování příjmení je oříšek i pro překladatele. Eisner výstižně ukazuje překladatelskou praxi na jméně Georges Sand, spisovatelce, která záměrně používala mužské jméno, tudíž je zvláštní ke jménu proti její zjevné vůli přidávat koncovku

-ová, navíc by se v podstatě jednalo o podobu jména Jiří Sandová. Pokud však necháme jméno nepřechýlené, máme psát Georges Sand byl, žil či žila byla, tedy používat k mužskému tvaru ženská perfekta? (Eisner, 2015, s. 420 – 439). Eisner se tedy zabýval tématy ještě v době, kdy zkoumání této lingvistické stránky nebylo v češtině ještě jasně pojmenovanou disciplínou a tato tematika byla v našem prostředí poměrně nová.

V dnešní době se diagnostikou společenského znevýhodňování osob podle genderu či sexuální orientace a nápravami tohoto stavu zabývá genderová lingvistika. Termín genderová lingvistika u nás začala v 90. letech prosazovat Jana Valdrová. (Valdrová, 2018, s. 28 – 29). Ovšem první články o feministické lingvistice psaly už Světlá Čmejrková a Jana Hoffmannová a obě spolu s informací o zahraniční feministické lingvistice vyjádřily negativní postoj a nedůvěru ve smysl tohoto oboru. (Tamtéž, s. 72). Hoffmannová například píše „...že pokud je tato „lingvistika“ hodna svého jména (přináší zajímavé poznatky gramatické, stylistické aj.), zaslouží si jistě naši pozornost; pokud však vyniká hlavně svým feministickým zaměřením, není nám jí nikterak třeba.“ (Hoffmannová, 1995, s. 80). Negativní postoj k tematice a kritické vyjádření ke článku Jany Valdrové *K české genderové lingvistice* vyjadřuje také František Daneš, který bojuje s adjektivem „genderová“ jako výrazem, který může být pro čtenáře nejasný a spíše by používal pro anglické slovo *gender* český ekvivalent *rod* (Daneš, 1997, s. 256). Výklady a návrhy řešení nekorektnosti Jany Valdrové dokonce připodobňuje ke snahám násilného brusičství (Tamtéž s. 258).

Jak je již zřejmé z předchozího odstavce, výraznou osobností české genderové lingvistiky je Jana Valdrová, která v České republice publikuje nejvíce odborných statí a knih na toto téma. Velkou pozornost věnuje především generickému maskulinu a také názvům osob z hlediska genderu. V této kapitole si krátce představíme některé jazykové vlivy na rovnoprávnost žen a mužů.

1.2.1 Generické maskulinum

Za generické maskulinum považujeme mužský tvar, kterým označujeme skupinu osob nebo jednotlivců, přičemž není důležité biologické pohlaví zahrnutých osob, může se tedy jednat o muže i ženy. Například ve větě *Naši žáci se zúčastnili sportovní soutěže* může podstatné jméno *žáci* označovat skupinu, v níž jsou zahrnuti chlapi i dívky (Valdrová, 2007, s. 25). V češtině mohou mít maskulina roli rodově specifickou (označují pouze muže),

či rodově neutrální, tedy generickou, kdežto feminina utvořená od maskulin označující živé bytosti jsou vždy rodově specifická (příznaková). Uvedme příklad *učitel – učitelka*. Z věty *Na poradu se dostavili učitelé* můžeme odvodit, že se mohlo jednat pouze o muže, ale zároveň může podstatné jméno *učitelé* zahrnovat i učitelky (z věty není zřejmé, zda je maskulinum rodově specifické, či neutrální). Pokud větu upravíme do tvaru *Na poradu se dostavily učitelky*, je zřejmé, že se jedná pouze o ženy (femininum učitelky je rodově specifické) a v posledním příkladu *Na poradu se dostavilo pět učitelek a tři učitelé* lze určit, že maskulinum *učitelé* je pouze příznakové, protože jsme ve výčtu oddělili muže a ženy (Čmejrková, 2002, s. 264, 279).

Valdrová (2018, s.139) ve své publikaci uvádí, že od počátku písemnictví do 19. století bylo maskulinum rodově specifické. Změna přišla až se vstupem žen do veřejné sféry, především na trh práce, kdy začala růst potřeba v právnickém a úřednickém jazyce³ vyjádřit, že skupina může být rodově smíšená. Tato situace vedla k zakotvení generické funkce maskulina v jazykových příručkách. Nebezpečí používání výhradně generického maskulina spočívá v upozaděni žen a také vytváření dojmu, že ženy nejsou v některých situacích aktivně přítomny (Smetáčková, Valdrová, 2006, s. 29). Alternativou ke generickému maskulinu může být vyjádření s rodovou specifikací (*studenti a studentky*) nebo rodovou neutralizací (*studující*). Pro rodovou specifikaci uvádí Valdrová další možnost zápisu tzv. *splittingem* (lomítkem) např. *klient/ka*, ovšem nedoporučuje zápis se závorkou *klient(ka)*, v němž by ženské označení bylo stavěno do druhořadé pozice (Valdrová, 2018, s. 140, Valdrová, Knotková-Čapková a Paclíková, [2010], s. 40).

V české jazykovědné obci ohledně generického maskulina a genderové lingvistiky nepanuje jednotný názor. Existují námitky proti používání genderově korektního vyjadřování a alternativ ke generickému maskulinu. Jednou z nich je jazyková ekonomie ve vyjadřování, protože jazykově úspornější je zahrnout ženy pod generické maskulinum (Valdrová, 2018, s. 42). Další argument proti alternativním zápisům demonstruje Světlá Čmejrková (2002, 282) na příkladu korektní věty s použitím *splittingu*, kdy je věta přehlcena lomítky a může vést k těžšímu porozumění textu. „*Čtenář/ka je vyzývá/a, aby sám/sama odhalil/a důsledky revidování jazykového paradigmatu pro text.*“ František Daneš (1997, s.

---

³ Valdrová ukazuje, jak se situace vyvíjela v anglicky mluvící zemi.

258) kritizuje Janu Valdřovou za některé nedomyšlené reformní návrhy a upozorňuje, že nelze výraz *platy učitelů* nahradit spojením *platy ve školství*, což zahrnuje další zaměstnance škol. Sama Valdřová uznává, že „[některé] *navrhované jazykové alternativy rodovou nevyváženost v jazyce neodstraňují, nýbrž zmírňují*“ a nelze je aplikovat vždy. (Valdřová, Knotková-Čapková a Paclíková, [2010], s. 33). Robert Adam (2010, s. 2) upozorňuje, že pokud budeme maskulinum používat pouze s rodovou příznakovostí a doplňovat ho vždy femininem (*studenti a studentky*), začne být ve společnosti skutečně představa, že generickým maskulinem jsou označováni pouze muži, ztratí tedy svou rodovou bezpříznakovost.

Mezi problematiku používání generického maskulina nepochybně patří také to, že ve společnosti má název povolání v generickém maskulinu vyšší sociální status než přechýlená podoba. Proto ji často používají i ženy, pokud o sobě mluví např. „*Pracovala jsem jako obchodní zástupce.*“ (Valdřová, 2018, s. 108). V některých profesích či studijních zaměřeních to vypadá i v dnešní době, jako by se s ženským elementem v těchto odvětvích nepočítalo, viz upozornění MŠMT na *Nové stáže v ESO pro české studenty, vědce a inženýry*⁴. Ovšem obecným trendem doby je se genderovou korektností řídit.

1.2.2 Přechylování příjmení

Velmi kontroverzním a aktuálním problémem je ve společnosti, v genderové lingvistice ale obecně i v české lingvistice přechylování, respektive nepřechylování ženských příjmení. Diskuse o přechylování jmen už je vedena mnoho let, my se ale budeme zabývat těmi aktuálními.

V současné době se podle zákona o matrikách tvoří ženská příjmení v souladu s pravidly české mluvnice přechylováním (přidáním formantu -ová). Mužský tvar příjmení si mohou nechat ženy pouze pokud splní jednu z podmínek stanovených výjimkou, tedy v případě, že jsou cizinky, nebo mají manžela (partnerku v případě registrovaného partnerství) cizince, také mají nebo plánují trvalý pobyt v cizině a poslední možností je čestné prohlášení o příslušnost k jiné než české národnosti.⁵

---

⁴ Dostupné z: <https://www.msmt.cz/nove-staze-v-eso-pro-ceske-studenty-vedce-a-inzenyry-1>

⁵ Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/jmena-a-prijmeni-zenska-prijmeni.aspx> [cit. 2021-06-10].

V roce 2019 proběhla v pořadu 90'ČT24 debata o podobách ženského příjmení *Paní Novák, nebo paní Nováková?* (6. 9. 2019) jejíž hlavními hosty byl bývalý ředitel Ústavu pro jazyk český Karel Oliva a genderová lingvistka Jana Valdrová. Oliva patří k odpůrcům změny současného stavu zákona o matrikách a argumentuje tím, že přechylování je systémová vlastnost českého jazyka (čeština potřebuje celý gramatický tvar s přechýlením pro správné fungování jazyka). To, že zákon udává jiné podmínky pro Češky provdané za Čechy, pro Češky provdané za cizince a cizinky považuje pouze za jisté rozvolnění zákona, nikoliv za diskriminaci, nemá pocit, že by to ženám škodilo a stavělo je to do nevýhodné pozice. Připomíná také, že zákon pouze udává podobu ženského příjmení v matričních a dalších odvozených dokumentech, jak si žena bude říkat, psát na navštívenky apod. je čistě její věcí. Dalším argumentem poměrně častým u zastánců přechylování je jazyková ekonomie. Pokud bychom nepřechýlili příjmení, musíme přidat další slovo, na němž manifestujeme rod a pád, například nestačí říci jen Peake ale je potřeba uvést ministryně *Peake* nebo *Karolína Peake*. Jeden z diváckých dotazů připomněl česká nesklonná příjmení *Petrů, Janů*, která bez přechýlení fungují, na to Oliva namítá, že by na základě takto nepočtené skupiny nebylo praktické rozšiřovat plošně stejné pravidlo na všechna ženská příjmení.

Jana Valdrová uvádí, že by rozhodnutí mělo být ponecháno na jednotlivcích, protože se jedná pouze o „*gramatický přívěšek*“. Upozorňuje také na to, že některé ženy raději podepíší čestné prohlášení o příslušnosti k jiné národnosti (třeba eskymácké), jen aby si mohly nechat mužský tvar, který jim je bližší. Připomíná také, že až v roce 1946 začalo plošné počesťování jmen menšin žijících na českém území (plošná degermanizace na příkaz prezidenta Beneše), do té doby byla v rodinách jména přechýlená i nepřechýlená bez problémů a bez potřeby argumentovat stavbou českého jazyka. V neposlední řadě Jana Valdrová zdůrazňuje, že se jedná o jazykový symbol podřízenosti ženy muži. Na argument vzniku nesmyslného typu „*Přichází Brauner s Brauner*“ reaguje tím, že můžeme říci „*přicházejí Braunerovi*“ a dodává, že máme pět slovních druhů schopných vyjadřovat rodově specifické koncovky, takže z věty se žena nevytratí. (Tamtéž)

Na začátku června 2021 roky neutichající diskusi o potřebě přechylovat ženská příjmení v českém prostředí opětovně rozvířilo hlasování sněmovny o návrhu na nepovinné

přechylování příjmení. Změnu v novele zákona navrženou Helenou Válkovou a Ondřejem Profantem sněmovnou prošla a musí ji ještě schválit senát a podepsat prezident, ale má již podporu ministra vnitra Jana Hamáčka. Válková odůvodnila návrh tím, že by všichni, kdo chtějí mít nepřechýlenou podobu příjmení, měli mít svobodnou volbu a závažnost důvodu by neměla být posuzována státem (Kopecký, 2021).⁶ Stejná situace (s rozdílným výsledkem) nastala již v roce 2019, kdy návrh Heleny Válkové ohledně přechylování jmen sněmovnou neprošel. Tehdy Jan Hamáček uvedl, že „...nejsou pro takovou změnu věcné důvody. Přechylování příjmení je charakteristickým rysem českého mluvnického systému.“, zároveň také uvedl, že podle jeho osobního názoru by si měl každý rozhodnout sám, jakou podobu tvaru si vybrat, a do budoucna je otevřený debatě o rozvolnění pravidel pro přechylování (ČTK, iDNES, 3. září 2019).

Karel Oliva se k této změně vyjádřil s nadějí, že změna zákona o přechylování snad nebude mít dopad na český jazyk a české ženy nebudou tohoto ustanovení využívat hromadně, ale bude se jednat spíše o výjimečné případy. Podle jeho názoru se u žen nejčastěji jedná o snahu být originálnější než o odpor k přechýlenému příjmení. Obává se také reálných problémů v oblasti komunikace z důvodu nemožnosti připínat pádové koncovky na nepřechýlené jméno, které ztrácí svou možnost skloňování. (Brzybohatá, 2021) Změnu u postojů zákonodárců považuje za snahu o globalizaci a opuštění od národního jazyka. Jana Valdřová v rozhovoru pro ČT24 uvedla, že se vracíme ke stavu před rokem 1945 a je dobré naslouchat veřejnosti. Narozdíl od Karla Olivy se Jana Valdřová domnívá, že nepřechylování může češtinu obohatit, protože zapojíme i způsoby vyjadřování, které tak často nevyužíváme, což je to, by si jazykovědná obec měla přát, byť půjde jazyková ekonomie stranou (ČT24, 5. 6. 2021)

1.2.3 Frazémy, idiomy a jazyková klišé

„Nevhodnými výrazovými prostředky jsou jazykové stereotypy a klišé, které představují otřelé výrazové prostředky, používané často automaticky, zjednodušující

---

⁶ Portál iDNES.cz v rámci článku spustil také sedmidenní anketu ohledně názoru veřejnosti na možnost přechylování (relevanci ankety nelze hodnotit, nevíme, zda hlasovaly pouze ženy apod.). Přestože je respondentů a respondentek velmi málo, uvádíme data pro zajímavost. Na otázku pro ženy, zda by využily možnost mít teď příjmení bez -ová odpovědělo kladně 31 % z 3709 hlasujících. Druhá otázka se týkala názoru, zda by měly mít ženy ohledně přechylování možnost volby. Kladně odpovědělo 56 % z 9648 hlasujících.

skutečnost a jednotvárně se opakující. Jazykové stereotypy obvykle odkazují ženy a muže do tzv. tradičních genderových rolí.“ (Valdrová, 2006, s. 59). Kromě tradičních rolí, které muži přisuzují roli živitele a hlavy rodiny a ženě domácnost, péči o rodinu i partnera, jsou od mužů a žen společností také očekávány odlišné charakteristiky, často vzájemně považované za antonyma. Muži bývají vnímáni jako silní, racionální, šikovní, stateční a cílevědomí, předurčení pro veřejný život. Je jim ale také přisuzováno násilí, dobyvačnost a nepřátelství. U žen převládá emocionalita, zranitelnost, určitá nepraktičnost (řízení a parkování auta), závislost na jiné osobě, stydlivost, slabost a předurčenost pro domácí život, ale také skromnost, pilnost, vstřícnost, zručnost, laskavost a schopnost činit svět lepším a pochopitelnějším (Strnadlová, 2012, s. 13 – 14).

Některé frazémy a idiomy podporují toto stereotypní zobrazování žen a mužů. Odvahu u muže vyjadřuje například frazém *rytíř bez bázně a hany*, větný výraz *aby žena mohla šťastná být, plout musí námořník* zase muže odkazuje do pracovní sféry a zabezpečení rodiny. Často je pro označení muže použito sousloví *silnější pohlaví*, jeho dominanci pak jasně ukazuje označení *král/pán tvorstva* a pravdomluvnost *slovo dělá muže* (Čermák a Holub, 2016, s. 101 – 102, 223). Jako synonymum pro označení ženy jsou mnohdy použity výrazy *něžné/krásné/slabé pohlaví*, známé je také spojení *ženská logika* a na ženu v domácím prostředí poukazuje sousloví *domácí puťka*. Najdeme zde i větné výrazy *dlouhé vlasy, krátký rozum; ženské dílo a ženská řeč nemá nikdy konce; křehkosti, tvé jméno je žena; do žen a do melounů nevidíš* či *běda mužům, kterým žena vládne* (Čermák a Holub, 2016, s. 523 – 524).

Ve výčtech tradičních vlastností a rolí vidíme, že není tak nemožné, aby žena splňovala charakteristiky, které jsou považovány spíše za mužské, stejně tak i muž ty ženské. Ovšem společnost stále ještě jedince vymykající se určitému vzorci (i když je vidět veliký pokrok) „nálepkuje“ řadou nelichotivých jazykových klišé. Muži orientovaní na domov a péči o děti, či projevující emoce jsou označováni jako *zženštilí, bačkory* či *podpantofláci*. Ženy samostatné, odvážné, toužící po kariéře či rozené vůdkyně jsou často označovány za *kariéristky, krkavčí matky* nebo *generála v sukních* (Strnadlová, 2012, s. 14 – 15).

Všechny tyto výrazy mnohdy ignorují možnost vlastní volby a alternativní životní styly. Mužské chování je přitom často vyzdvižováno, kdežto ženské ironizováno. Jazyková

klišé také podsouvají, jak má být určité chování hodnoceno a přenášejí stereotypní genderové zařazení i do dalších generací (Valdrová, 2006, s. 59).

1.2.4 Genderově korektní vyjadřování

V roce 2010 vznikla na popud MŠMT příručka *Kultura genderově vyváženého vyjadřování* s cílem shrnout problematiku genderově korektního vyjadřování a poskytnout jakýsi soubor jazykových doporučení pro komunikaci v oblasti školství a státní správy. Hned v úvodu autorky publikace zdůrazňují, že „*jazyková doporučení v této knížce nejsou závazná a nenařizují nikomu, jak má mluvit a psát. Jejich smyslem je učinit komunikaci zdvořilou, kultivovanou a příjemnou vůči ženám i mužům, a vyjádřit a uznat reálný podíl žen na chodu věcí veřejných*“ (Valdrová, Knotková-Čapková a Paclíková, [2010], s. 2).

Jednou z hlavních zásad, kterou příručka doporučuje, je omezení používání generického maskulina tam, kde lze výraz nahradit některou z alternativ popsanych výše (splitting, uvedení obou tvarů, slovesný adjektiva a rodově neutrální názvy – *studující, vyučující*). Tuto zásadu je vhodné aplikovat především při oslovování (*vážené kolegyně, vážení kolegové*), pokud oslovujeme obě pohlaví, stejně tak pokud oslovujeme pouze kolektiv žen, je na místě použít femininum místo generického maskulina. Při oslovování je také vhodné střídání rodů (*muži a ženy /ženy a muži, žákyně a žáci/ žáci a žákyně*). Přechylování se doporučuje i u profesí s cílem zviditelnit ženský přínos (*koordinátorka akce, inženýrka*), stejně tak v inzerátech o určité pracovní pozici by měly být uvedeny oba rody (pokud ne přímo u označení profese, alespoň stylem *hledáme kandidáty/ kandidátky na pozici product manažer* apod.). Také dokumenty, diplomy, certifikáty by měly obsahovat přechýlenou podobu titulů, stejně tak formuláře, dotazníky a statistiky by vhodným způsobem (například pomocí lomítek) měly oslovovat i ženy. Zde autorky uvádějí, že úřední dokumenty snesou více lomítek než jiné písemnosti, ovšem je třeba dbát na únosnou míru. Příručka dále doporučuje vyvarovat se u nově vznikajících soutěží názvům v generickém maskulinu (*Největší Čech*), tím podle autorek dochází ke snížení žen na nominaci, protože si častěji představíme pod názvem *Čech* muže než ženu. U přechylování příjmení autorky doporučují vyhovět přáním jednotlivých osob, které počestování odmítají, zároveň také nepovažují za nutnost počestování příjmení cizinek. V neposlední řadě je třeba se vyhýbat různým jazykovým klišé a stereotypům, byť patří ke kulturnímu dědictví (Valdrová, Knotková-Čapková a Paclíková, [2010], s. 34 – 42).

Zmíňme také užívání titulů *paní* nebo *slečna*, které zdůrazňuje ženin rodinný stav. *Jazyková poradna Ústavu pro jazyk český*⁷ uvádí, že se v současné době používání těchto titulů řídí spíše společenskými pravidly než přísnými jazykovými. V současné době se oslovení *slečna* neváže tolik na rodinný status ženy, ale omezuje se na velmi mladé dívky, proto dáváme přednost oslovení *paní*. Jana Valdřová (2018, s. 264) uvádí, že „ [v] českém jazykovém prostředí může označení *slečna* podsouvat nekompetentnost.“ Jako příklad uvádí oslovení *slečno doktorko*, *slečno inženýrko*, které může naznačovat nezralost a málo pracovních zkušeností (Tamtéž, s. 265). Příručka *Kultura genderově vyváženého vyjadřování* také oslovení *slečno* neporučuje, pokud na něm oslovená netrvá (Valdřová, Knotková-Čapková a Paclíková, [2010], s. 38).

Vyvěšení příručky na webových stránkách MŠMT vzbudilo zájem a nelibost ze strany jazykovědců, především vedoucích kateder českého jazyka a bohemistiky na většině univerzit. Kromě obsahu příručky pobuřoval bohemisty fakt, že příručka neprošla odborným posouzením Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., vzhledem k tomu, že ani jedna z autorek nepůsobí v oblasti jazykovědné bohemistiky a příručka neprošla odbornou ani jazykovou korekturou. Poté, co byl na MŠMT zaslán dopis s vyjádřením znepokojení a požadavkem na posouzení ze strany jazykovědců, byla příručka z webových stránek bez vysvětlení stažena (Adam, 2010, s. 1).

I přes názorové neshody akademiků ohledně genderově korektního vyjadřování i další genderové problematiky můžeme z následujících kapitol vidět, že je společností vytvářen větší a větší tlak na zohledňování genderu v různých oblastech života. Existují ale jazykové oblasti, v nichž bude těžké něco změnit. Například jak jsme uvedli již na začátku kapitoly, český jazyk projevuje sexistický ráz ve shodě několikanásobného podmětu a přísudku v přičestí minulém, jehož koncovka se řídí podle přítomnosti maskulina ve větě (Eisner, 2015, s. 434).

1.3 Gender ve školství

Školní docházka tvoří důležitou součást života každého z nás a také má nenahraditelnou roli pro fungování společnosti. Stejně tak je pro dobré fungování dnešní

---

⁷ Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0029.html> [cit. 2021-06-30]

společnosti důležitá rovnoprávnost žen a mužů. I když se společenství 20. a 21. století ohledně genderové otázky posunulo dále, stále vykazuje mnoho genderových nerovností a stereotypů, které je potřeba systematicky odstraňovat ze všech oblastí života. Genderovou rovnost sice zajišťuje Listina základních práv a svobod, ale přesto Česká republika patří z hlediska úrovně rovnosti žen a mužů v rámci Evropské unie spíše k podprůměrným zemím, proto je vyzývána světovými organizacemi k nápravě situace. Z tohoto důvodu vydává vláda již druhý střednědobý rámcový dokument *Strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2021 – 2030*. Právě tento plán by měl reflektovat aktuální společenskou, ekonomickou a také pandemickou situaci, která ovlivňuje dosahování cílů v rovnoprávnosti obou pohlaví. Jednou z osmi klíčových oblastí je poznání, které zahrnuje kromě vědy a výzkumu také školství (Strategie, s. 9 – 11).

Školu veřejnost vnímá především jako instituci, která má vzdělávat a vychovávat, ovšem je řada dalších klíčových funkcí, jež nevedou pouze k rozvoji jedince, ale především k jeho začlenění do společnosti. Ve školním prostředí si osvojujeme kulturu, která nás obklopuje, učíme se normám a hodnotám společnosti. Součástí tohoto procesu socializace je i socializace genderová, jejímž úkolem je postupné osvojování charakteristik typických pro představu ženy či muže v dané kultuře. (Jarkovská, Smetáčková, 2006, s. 14 – 15). Spolu s rodinou a médií škola ovlivňuje utváření osobnosti a životních názorů jedince, proto je důležité vytvářet už ve škole genderově korektní prostor, kde budou mít studující možnost rozvíjet své osobní dispozice a zájmy, bez ohledu na předsudky společnosti, a dostane se jim stejné pozornosti a možností. (Smetáčková, 2007a, s. 44 – 45)

Na utváření genderové socializace dětí se škola podílí prostřednictvím formálního kurikula, tedy pomocí záměrného obsahu výuky (učivo a učebnice) a neformálním kurikulem, do něž spadají nezáměrné obsahy předmětů, například způsob, jakým je učivo podáno vyučujícími, ale také jednotlivé oblasti školního života, jmenujme především poměr mužů a žen mezi vyučujícími i studujícími, vztahy dívek a chlapců ve vrstevnických skupinách, pedagogickou komunikaci, hodnocení a školní prospěch, volbu dalšího vzdělávání a také fyzický prostor školy a tříd (Smetáčková, 2016, s. 74 - 75). Některými z nich se budeme zabývat v následujících kapitolách.

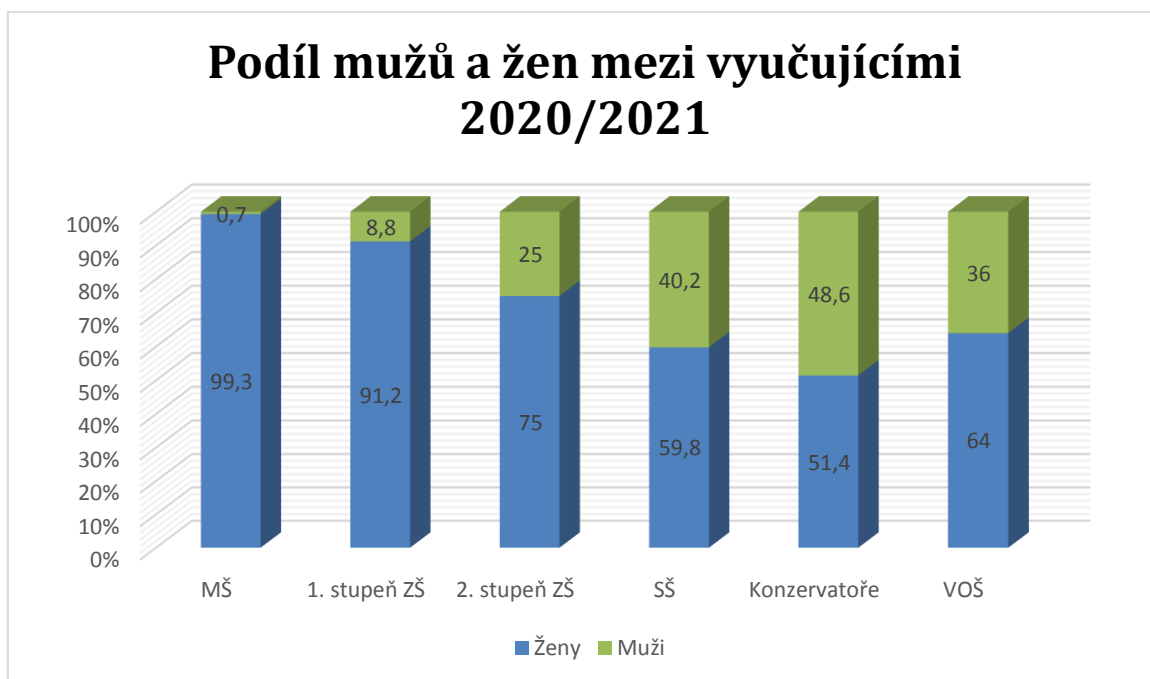
1.3.1 Pedagogický sbor

Zastoupení učitelů a učitelek v pedagogických sborech je jednou z nejvýraznějších oblastí kurikula, v níž můžeme pozorovat zjevnou genderovou nevyváženost. V dnešní době svým počtem převládají ženy, ovšem původně učitelské povolání vykonávali pouze muži. Ženy do této profese začaly v českém prostředí pronikat až v druhé polovině 19. století, zprvu jim byla svěřována spíše pozice vychovatelek, pro kterou mají z pohledu genderových stereotypních představ přirozené sklony a schopnosti, později začaly také vyučovat. V druhé polovině minulého století se počty žen na školách různých typů začaly systematicky zvyšovat a konkrétně na základních školách od roku 1953 pozorujeme již převahu učitelek nad učiteli, a to 55 %. Stejněho procentuálního zastoupení dosáhly ženy i na středních školách v 90. letech, to už na základní škole učilo dokonce 82 % učitelek (Václavíková Helšusová, 2007, s. 37).

Ve školním roce 2020/2021 vyučovalo v mateřských školách 99,3 % žen, v předškolním vzdělávání najdeme muže pouze výjimečně. Na prvním stupni základních škol působilo 91,1 % učitelek a na druhém stupni 75 %, celkově tedy byly ženy na základních školách zastoupeny 82,9 %. Na středoškolském vzdělávání se podílelo více mužů – učitelů než na základním, i přesto převažovaly s 59,8 % stále ženy. Stejně tak i na vyšších odborných školách učila více než třetina pedagogů se zastoupením 36 % ku 64 % pedagožek. Nejvyrovnanější zastoupení žen 51,4 % a mužů 48,6 % jsme pozorovali mezi vyučujícími konzervatoří (*Statistická ročenka školství 2020/2021*).⁸

---

⁸ Statistika neuvádí údaje z vysokých škol a rovněž neuvádíme statistiku ze základních uměleckých škol, která má trochu jiná specifika.

Graf č. 1

Zdroj: Statistická ročenka školství 2020/2021

Z grafu můžeme vyčíst obecně platnou definici, že čím nižší stupeň vzdělávání, tím vyšší je procentuální zastoupení žen. Pokud porovnáme údaje pro mateřskou a základní školu⁹ se statistikou školního roku 1999/ 2000, kterou uvádí Průcha (Průcha, 2002, s. 181), zjistíme, že v předškolním vzdělávání se posunulo procentuální zastoupení o 0, 5 % ve prospěch mužů, na prvním stupni základních škol dokonce o 2, 8 % a na druhém stupni o 0, 7 %. Nepatrné zvýšení počtu mužů bychom v této drtivé převaze žen mohli považovat za úspěch, ovšem jedná se o posouzení statistik, které jsou od sebe vzdálené více než dvacet let, to dokládá, že většina změn ve školství se odehrává pomalu¹⁰. Výše zmiňovaná vládní *Strategie* reflektuje především nízké zastoupení mužů v preprimárním vzdělávání a dává si za cíl zvýšit jeho atraktivitu právě pro méně zastoupené pohlaví (*Strategie*, s. 56).

⁹ Ostatní stupně vzdělání nelze porovnat, statistika z roku 1999/2000 je buď neuvádí, nebo rozděluje jinak, například středoškolské vzdělání na gymnaziální, střední odborné školy a na učiliště.

¹⁰ Zde navíc musíme brát v potaz, že pedagogické vzdělání trvá minimálně pět let a nejprve je potřeba zvýšit atraktivitu tohoto oboru pro muže. Ovšem i školství je schopno reagovat na náhlé změny ve společnosti, například v době pandemie Covidu – 19 musely školy přejít na distanční výuku a v tomto případě se změny ve školství odehrály velmi rychle, včetně úprav RVP a navýšení počtů hodin informatiky.

Školství ovšem není genderově nerovné pouze po stránce celkového převažujícího zastoupení žen, další problematnou oblastí je převaha mužů ve vedoucích pozicích či nestejně platové ohodnocení (Smetáčková, 2005, s. 74). Statistika *Genderová problematika zaměstnanců ve školství (Data za rok 2020)* ukazuje, že v roce 2020 bylo v řídicích pozicích v mateřských školách 1, 2 % mužů, na základní škole 32, 9 %, na střední školách a konzervatořích dokonce 55 % a na vyšších odborných školách 53 % mužů. Zde musíme brát v potaz celkové nižší zastoupení mužů na jednotlivých stupních vzdělání, což znamená, že ve výsledku nemají ženy na vedoucích postech již tak výraznou převahu. Tabulka také uvádí, že v roce 2020 byl platový rozdíl mužů a žen v řídicích pozicích 11, 7 % ve prospěch mužů, u řádových učitelů a učitelek tento rozdíl činil 3, 6 % opět ve prospěch učitelů. Celkem tedy ženy dostávají v průměru o 10, 3 % nižší platy než muži.

Všechny výše zmíněné okolnosti ovlivňují vnímání učitelské profese veřejností, ale především mají vliv na utváření představ dětí o rozdělení rolí mezi muži a ženami. Jak jsme zmiňovali již u grafu, čím vyšší stupeň vzdělávání, tím vyšší je podíl mužské části učitelského sboru, navíc muži často vyučují technické předměty a tělesnou výchovu, kdežto ženy především humanitní obory. Všechny tyto aspekty určují učitelkám spíše pečující a vychovávající roli (mladší školní věk dětí) a učitelům tu vzdělávací, studující také mohou získat dojem, že chlapcům přísluší především technické obory. Stejně tak podíl mužů ve vedení může být pro žáky a žákyně signálem, že ženy nemají takové předpoklady být úspěšné ve vedoucí pozici a řídit další dospělé osoby. Problémem může být i vedení složené z lidí stejného pohlaví, například pokud ředitel i zástupci jsou pouze muži, může to ovlivňovat výběr učebnic, aktivit a kroužků na škole, které jsou zajímavější spíše pro chlapce. Samozřejmě problém může nastat i s ženským týmem ve vedení, proto je potřeba především tyto pozice obsazovat rovnoměrně, aby docházelo co nejvíce k propojování odlišných ženských a mužských životních zkušeností (Smetáčková, 2005, s. 75).

1.3.2 Interakce mezi vyučujícími a studujícími

Komunikace mezi vyučujícími a studujícími je jednou z nejdůležitějších součástí školní docházky a významně ovlivňuje a formuje názorový vývoj jedinců. Většina vyučujících se domnívá, že nedělají rozdíly mezi dívkami a chlapci. Ovšem „[v] jednání

vyučujících se běžně projevují jejich hodnoty, postoje i stereotypy. Ty se projevují v tom, jak smýšlí o schopnostech dívek a chlapců, jak hodnotí jejich chování nebo v jakých ambicích je podporují.“ (Kubrická, 2009, s 26 - 27).

Výzkumy potvrzují, že vyučující věnují více pozornosti chlapcům, častěji je vyvolávají v hodinách, nechávají jim více prostoru na odpověď než dívkám a dávají jim přesnější a lepší zpětnou vazbu. Také ke složitějším úkolům, hlubšímu přemýšlení nad problematikou s nacházením optimálního řešení a k opravování vlastních chyb jsou více vyzýváni a vedeni chlapci. Žákům je též častěji tolerováno, pokud vykřiknou odpověď a nepřihlásí se o slovo, kdežto u žákyň je to považováno za nevhodné a jsou za stejné projevy chování napomínány (Renzetti, Curran, 2005, s 132). Chlapci přitom vyrušují častěji než děvčata, což vede k získání pozornosti vyučujících, kteří se snaží chlapeckou část třídy více zaměstnat a eliminovat rušivé případně nevhodné chování, tomu odpovídají i tresty. Chlapci jsou v průměru více trestáni než dívky a častěji také postihy vůči sobě hodnotí jako nespravedlivé, mají pocit, že dívkám projdou věci, které jim ne. Žákyně mají opravdu větší důvěru autorit a některé jejich projevy chování jsou mírněji hodnoceny, ovšem vážnější poklesky u dívek vyvolávají silnější reakce dospělých. Dívka možná na rozdíl od chlapce není potrestána přímo, ovšem její chování více pohoršuje vyučující a není jen tak zapomenuto, což může být ve výsledku horším postihem než klasický trest (Janošová, 2008, s. 151 – 154).

Rozdílné podmínky vládnu také při udělování pochval. Chlapci, ale i dívky, mají pocit, že ve škole jsou častěji chváleny právě dívky, což může být způsobeno tím, že častěji vykazují chování, které preferuje většina vyučujících. Ve škole je obecná snaha podporovat vzorné a tiché chování a dívky jsou chváleny především za kázeň, také svědomitost a píli. U chlapců je vyzdvihována fantazie, odvaha a originální řešení. Na druhou stranu chlapci by o stejné pochvaly jako dostávají dívky nestáli, považovali by je spíše za ostudné, protože se podle genderových stereotypů neslučují se správnými mužskými vlastnostmi (Valdrová, 2006, s. 40 - 41). Z toho vyplývá, že u chlapců jsou oceňovány spíše intelektuální vlastnosti, kdežto u dívek píle, dobré chování a také upravený vzhled (Renzetti, Curran 2005, s. 133).

Zadávání úkolů vykazuje také jistou míru genderové zatíženosti. Vyučující často zadávají dívkám úkoly, které nekladou nároky na fyzickou sílu, jsou jednodušší, musejí se provádět pravidelně a mají krátkodobý efekt. Důraz je u takových úkolů kladen na spolehlivost, trpělivost, čistotu a estetičnost (například utření stolu, zalévání květin, zapisování). Chlapci jsou žádáni o pomoc s úkoly s vyšší prestiží, které nejsou časově náročné a jsou okamžitě viditelné, úkoly s vyššími nároky na intelekt a vyžadující fyzickou sílu (například pozorování mikroskopem, obsluha elektroniky ve třídě, odnášení učebnic do skladu) (Strnadlová, 2012, s. 30).

Pokud se bavíme o komunikaci, nelze opomenout také jazykový aspekt. Z jazykového hlediska bývají ve škole diskriminovány více dívky, a to zejména při používání generického maskulina. Oslovování celé třídy „žáci“ má sice teoreticky zahrnovat i dívky, ale explicitně to řečeno není. Stejně tak generickým maskulinem oslovují žáky i žákyně důležité pedagogické dokumenty (Rámcový vzdělávací program, školní řády apod.), proto se mohou žákyně cítit opomíjené a neoslovované. (Jarkovská, 2007, s. 14). Podobně důležité, jako oslovovat stejnou měrou dívky i chlapce je, střídat pořadí oslovených a nefixovat důsledné dodržování pořádku rodů (chlapci a děvčata, žáci a žákyně), které může působit dojmem důležitého prvenství mužského rodu a vždy druhým místem ženského. Křestní jména, především zdvojnásobení jmen naznačující větší emoční blízkost, ale také nadřazenost oslovujícího, se používají více u dívek. Chlapcům se příliš zdvojnásobení jmen nepřidělují, což může působit dojmem vyššího statusu. Naprosto nevhodné jsou také nelichotivé stereotypní formulace typu: „ženská logika“, „slepičí mozky“, „patříte k plotně“ či „mužská nevěra je pud rozmnožovacích genů“ (Valdrová, 2006 s. 42 – 43)

Nejpalčivějším problémem genderově zaměřené komunikace v dnešní době je přetrvávající sexuální podtext nebo přímo sexuální obtěžování. Častěji se týká učitelů – mužů a žákyň vyšších stupňů vzdělávání. Z výsledků ankety, které popisuje Jana Valdrová, vychází, že žáci a žákyně si uvědomují nevhodné chování vyučujících, a přesto, že vedení o takové zaměstnance nestojí, se bohužel zřídka o takovém chování dozví.¹¹ Často

---

¹¹ O starším učiteli zeměpisu na jednom nejmenovaném gymnáziu se mezi studujícími vědělo, že nepovažuje děvčata za talentovaná na tento obor, proto jim nedával horší známky („holky na to nemají buňky“), ovšem nedával ani jedničky. Pokud žákyně chtěla mít jedničku z předmětu, musela mít při zkoušení sukni nebo alespoň odvážný výstřih. Jedna z dívek sportovního založení (nosila pouze sportovní oblečení) s přirozenou inteligencí, měla za celé studium jedinou dvojku na vysvědčení právě ze zeměpisu, odmítala získat lepší

se jedná o hodnocení, kdy se žákyně domnívají, že učitel výměnou za lepší známku očekává vyzývavější oblékání typu sukně a velký výstřih. V některých případech vychází sexualizovaná komunikace právě ze strany žákyň, které se ve vzdělání raději spolehnou na své „ženské přednosti“. Je velmi důležité vzdělávat žáky a žákyně v této oblasti, aby dokázali takové chování rozeznat a vyhodnotit a také je seznámit s možnostmi, jak takovou situaci řešit, případně kde ji anonymně oznámit. (Valdřová, 2007 s. 28)

1.3.3 Hodnocení a výběr dalšího vzdělávání

Jedním ze způsobů interakce mezi vyučujícími a studujícími je také pedagogické hodnocení, ať už v podobě kvantitativního hodnocení (známkování), kvalitativního (slovního) hodnocení nebo různých způsobů neverbální komunikace (mimická gesta, posturika) (Smetáčková, 2006, s 34) či různé hodnotící výroky (Smetáčková, 2007, s. 30). Přestože je hodnocení a klasifikace jedním ze způsobů interakce, kterou popisujeme výše, věnujeme mu zvýšenou pozornost v samostatné podkapitole.

Hodnocení výkonu žáků je jednou z důležitých součástí výuky a mělo by sloužit k ověřování znalostí studujících, tedy zda jsme my vyučující dosáhli stanoveného výukového cíle, a také jako zpráva pro studující a jejich rodiče o průběhu vzdělávání a schopnostech žáků. Převládá názor, že hodnocení by mělo být objektivní a mnohdy se zdá, že to tak je, ale často hrají roli také jiné vlivy. Například pokud dítě projevuje snahu či zlepšení, objevuje se tendence udělit lepší známku, než odpovídá výkonu. Dalšími faktory pro pozitivní hodnocení je také sympatičnost, přesvědčivost vyjadřování nebo tolerance výkyvu u dlouhodobě dobře hodnocených studujících, naopak nadprůměrné dítě může být hodnoceno hůře z důvodu snahy posunout ho k vyšším výkonům. Popudem k horšímu hodnocení může být také horší vystupování a chování žáka/yně. A neméně důležitým faktorem je také gender (Jarkovská, 2007, s. 16 – 17).

Mnoho různých výzkumů ukázalo, že vyučující mají tendenci hodnotit chlapce a děvčata podle jiných kritérií. U dívek ke kladnému hodnocení přispívá dobré chování,

---

hodnocení jakýmkoliv jiným způsobem než vědomostmi. Chlapci byli známkováni podle vědomostí, ale v komunikaci s nimi vyučující velmi výrazně naznačoval, že je považuje za inteligentnější bytosti. Nikdo ze studentů ani studentek toto chování nenahlásil vedení, protože by se těžko hledaly důkazy a nikdo si nechtěl znepřátelit onoho učitele. Obdobných případů najdeme poměrně hodně a napříč generacemi (učitelka, která hezkým dívkám nedávala dobré známky, pokud byly slušivě oblečeny a podobné případy).

spořádanost, píle a úprava sešitů, u chlapců se pozornost zaměřuje na intelektuální předpoklady a výkon. (Tamtéž). Navíc hodnocení a další komentáře se nemusí shodovat s pocitem úspěšnosti hodnocených. „*Při posuzování výkonů totiž učitelé/ky vycházejí často z předpokladu, že dívky jsou schopnější z hlediska možnosti naučit se zadanou látku. Tuto schopnost však následně degradují pochybnostmi o tom, zda dívky učivu rozumí, nebo se je pouze naučily zpaměti.*“ (Valdrová, 2007, s.27) Například pokud dívka dostane jedničku z matematiky, často je to ze strany rodičů, vyučujících, ale i kolektivu považováno za šťastnou souhru náhod nebo zásluhu snadného zadání, naopak u chlapců je jednička z matematiky považována za výsledek přirozeného talentu. U předmětů považovaných spíše za dívčí doménu je selhání chlapců vnímáno jako nedostatek snahy, nebo souhry negativních náhod (těžký test, ruch ve třídě, špatné soustředění apod.), u dívek je podobné selhání bráno jako nedostatek talentu (Karsten, 2006, s. 90 – 91). Dívkám je tedy z pohledu vyučujících naznačována jistá bezduchost a nedostatek inteligence, naopak u chlapců se předpokládá, že se nevěnují tolik přípravě (jsou tedy „flákači“) a využijí spíše přirozenou inteligenci a tvořivost. Tyto předpoklady a náznaky ze strany vyučujících mohou vést u žáků/ů k osvojení stereotypů (Valdrová, 2007, s.27).

Gender může také rozhodnout o snaze v určitých předmětech, například pokud je nějaký předmět vnímán jako vhodný spíše pro chlapce, mohou se dívky obávat vynikat v tomto předmětu, aby nenastalo zpochybnění jejich genderové identity, to samé platí i u chlapců. Tato tvrzení platí zejména pro výkony dívek ve fyzice, matematice a informatice, kde může být jedním z faktorů nižší úspěšnosti také obava z menší atraktivity pro opačné pohlaví (Jarkovská, 2007, s.17). Genderově stereotypní rozdělování předmětů na dívčí a chlapecké mohou umocňovat právě také vyučující s očekáváním, že dívky budou jevit větší zájem o jazykové a humanitní předměty, zatímco chlapci spíše přírodovědné a matematické předměty. Vyučující pak mohou dávat odlišná zadání, jiná kritéria nebo mírnější hodnocení. Konkrétním příkladem může být známá věta „holky nemají na matiku buňky“, která může způsobit, že děti přijmou očekávání učitele/ky i do budoucna a ze strany vyučujících toto přesvědčení může způsobovat ohodnocování snahy a píle místo reálných výsledků, tedy mírnější hodnocení než u stejného chlapeckého výkonu (Smetáčková, 2005, s. 77).

To, že známky nemusí odpovídat skutečným schopnostem jedinců, ověřují různé nezávislé společnosti pomocí didaktických testů, nejčastěji Scio, Kalibro a CERMAT, které prokazují, že chlapci mohou být znevýhodňováni (Tamtéž, s. 78). Studie think-thanku IDEA při Akademii věd analyzovala výsledky testů přijímacích zkoušek na střední školy z roku 2014 a ukázala, že dívky měly lepší známky z matematiky, i když dosahovaly stejných výsledků jako chlapci, v českém jazyce odpovídá lepší prospěch dívek i lepšímu výsledku testů. Studie byla provedena na vzorku žáků a žákyň devátých ročníků základních škol. Výsledky výzkumů také prokazují, že se celosvětově snižují rozdíly mezi dívkami a chlapci ve výsledcích matematiky (Münich, Protivínský, 2018, s. 3 – 5). Obdobně dopadla dřívější studie stejného výzkumného týmu založená na datech z CLoSE 2012 (longituální šetření v České republice) a mezinárodního testování žáků 4. tříd TIMSS a PIRLS z roku 2011, která se zaměřovala na uchazeče/ky o studium na víceletém gymnáziu. V tabulce můžeme vidět, že dívky mají v matematice i českém jazyce lepší známku a ve čtení dosahují lepších výsledků, ale chlapci dosahovali lepších výsledků v matematice. Výsledky testů se zrcadlily také v oblíbě jednotlivých předmětů. Výzkum ukázal, že matematiku mají raději chlapci a český jazyk spíše děvčata (Federičová, 2019, s. 3 – 8).

Graf č. 2

Zdroj: *Proč mají kluci horší známky? „České školství přeje hodným holčičkám“*¹²

¹² Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/nadrzuji-ucitele-divkam-chlapci-maji-za-stejne-znalosti-horsi-znamky-68678> (tabulka není převzata z původního zdroje IDEA pro horší kvalitu zobrazení)

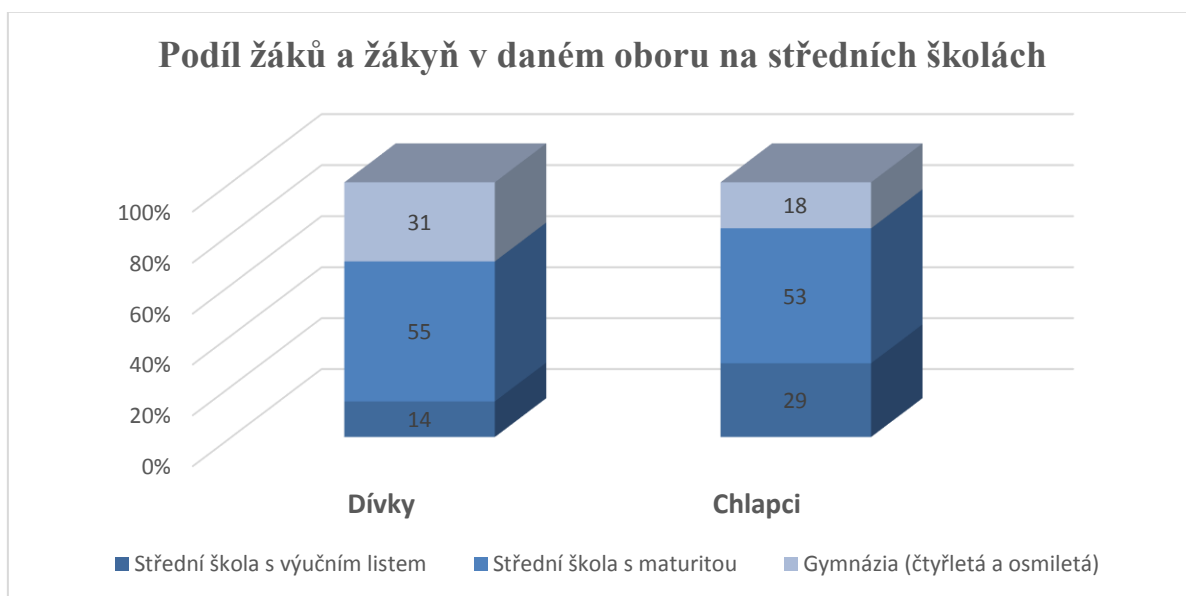
Stejné výsledky potvrzují i šetření PIRLS z roku 2016, která ukazují, že děvčata dosahují lepších výsledků ve čtenářské gramotnosti (Janotová, Tauberová, Potužníková, [2017]) a také šetření TIMSS 2019, které prokázalo, že „[čeští] *chlapci byli úspěšnější než dívky ve všech tematických i dovednostních okruzích v matematice a ve třech přírodovědných okruzích (neživá příroda, nauka o Zemi a prokazování znalostí)*.“ (Tomášek, [2020], s. 5).

Odbornice na vzdělávání Klára Laurenčíková a ředitel základní školy Ondřej Lněnička vyjádřili v Duelu Markéty Bidrmanové k výzkumům instituce IDEA názor, že klasifikace známkami v českém školství není ideálním způsobem hodnocení hned z několika důvodů. Například proto, že známka může u studujících „zabíjet“ motivaci, především u těch, kteří musí vynaložit větší úsilí než spolužák/čka, ale výsledky mají horší, protože do toho vstupují další faktory jako je zvládání stresu či rodinné podmínky. Opět jsou zmiňovány faktory jako je klima ve třídě, organizace výuky, osobnost učitele, možnost udělat beze strachu chybu nebo podporující prostředí, které mohou ovlivňovat úspěch či neúspěch a tím samozřejmě hodnocení. Oba hosté se shodli na tom, že by bylo potřeba hodnotit jinak, nejlépe slovně či komentovanou známkou, pro věrnější odraz schopností studujících (Bidrmanová, 2019).

Pedagogické hodnocení se také odráží na výběru školy. Laurenčíková zmiňuje, že mnoho rodičů se podílí na výběru škol svých potomků a rozhodují se velmi často na základě známek, proto je potřeba vysvětlovat, že známky nemusí být výstižným odrazem a přesně postihovat schopnosti a vlastnosti žáka/yně. Na druhou stranu Lněnička předpokládá, že pokud by většina škol přešla okamžitě na slovní hodnocení, nesetkalo by se to u velké části rodičů s úspěchem, protože známky jsou entita, které rozumí, znají ji ze svých školních let a umí je interpretovat (Tamtéž). Toto dokládá i Smetáčková tvrzením, že změny a posuny ve vnímání světa se dějí ve školním prostředí spíše postupně a pomalejším tempem, aby byl zaručený plynulý vývoj ve společnosti a nevznikl velký propad porozumění mezi generacemi (Jarkovská, Smetáčková, 2006, s. 14 – 15).

Jak jsme zmínili výše, žáci a žákyně se často rozhodují na základě školní úspěšnosti o výběru dalšího vzdělávání, zejména střední školy. Nejen známky hrají roli, ale také očekávání a chování vyučujících, a především i představy o tom, v čem ženy a muži vynikají, a co je z hlediska zakořeněných genderových stereotypů vhodné (Kubrická, 2009, s. 23)

Chlapci chtějí častěji než dívky začít brzy pracovat, zřejmě pod vlivem představy muže jako živitele rodiny, a naopak dívky chtějí co nejdéle studovat. (Smetáčková et al., 2005, s. 210) Instituce IDEA dle vlastních výpočtů na základě výsledů testů PISA 2003 – 2018 zjistila, že větší podíl dívek než chlapců směřuje na gymnázium a chlapci zase směřují více než dívky do učňovských oborů (Korbel, Münich, 2021, s. 21).

Graf č. 3

Zdroj: Korbel, Münich, 2021 s. 21

Kromě potřeby dříve se osamostatnit hraje velmi významnou roli genderová zatíženost jednotlivých předmětů a oborů. Jak jsme psali výše, často je na žáky a žákyň vyvíjen sociální tlak určující, co je z hlediska genderu vhodná a nevhodná karierní cesta. Pro některé je velmi obtížné se vzepřít těmto očekáváním a zvolit si dráhu podle svých dispozic. Do rozhodovacího procesu vstupují další faktory, které rozhodují o výběru následujícího vzdělávání, ať už je to překvapení vyučujících, rodičů, třídního kolektivu či organizační uzpůsobení školy, která není zvyklá na velký počet studujících určitého pohlaví. Proto podle genderově zakořeněných zvyklostí si dívky vybírají spíše humanitní a chlapci technické obory. Převaha dívek je obecně na školách zdravotnických, textilních nebo pedagogických. Chlapci ovládají obory strojírenské, stavební a elektrotechnické

(Smetáčková, 2005 s. 75 – 76) Český statistický úřad ve své studii *Zaostřeno na ženy a muže – 2020*¹³ potvrzuje výraznou převahu chlapců na oborech strojírenství, stavebnictví, elektrotechnice, telekomunikační a výpočetní technika, dopravním nebo informačních a komunikačních technologiích. Dívky převládají na oborech sociální péče a pedagogiky, zdravotnických, oborech textilního průmyslu, ale také na gastronomii, hotelnictví a turismu.¹⁴

1.3.4 Učivo a učebnice

Nejdůležitější oblastí vzdělávacího procesu, v níž se stále setkáváme s genderovou nevyvážeností, je také učivo a celková koncepce jednotlivých předmětů. Jako nejčastější příklad genderově nevyváženého předmětu se obecně uvádí dějepis. „*Jeho koncepce může vycházet z tradičního pojetí historie jako seznamu významných, zlomových událostí, které se vztahují zejména k politickému, případně hospodářskému uspořádání společnosti. Těmito událostmi jsou především vojenské bitvy, války a politické převraty.*“ (Smetáčková, Valdřová, 2006, s. 26) Zjistíme tedy, že výuka dějepisu v tomto pojetí je nabitá událostmi, kterých se účastnili především muži, ženy měly jen velmi malé uplatnění. Pokud by však koncepce předmětu vycházela z pojetí dějin jako přehledky každodenního života, zahrnoval by kromě bitev, politických převratů a podobných událostí také společenský život, což by nutně nemuselo znamenat vzdát se mužské životní zkušenosti, ale spíše zviditelnit také tu ženskou. Minimálním krokem by měly být alespoň doprovodné výklady, které budou vysvětlovat, proč ženy v souvislosti s panováním a vedením válek nemohly působit a ve výkladu dějin se s nimi setkáme málokdy. Proto lze na jednotlivé předměty nahlížet z různých úhlů pohledu a zvolit takový způsob předávání informací, který nebude opomíjet ani jedno pohlaví (Tamtéž s. 26).

Výběr učiva a požadavků na osvojení znalostí a dovedností v současné době stanovují rámcové vzdělávací programy a další pedagogické dokumenty, které jsou však velmi stručné a jejich naplňování a zprostředkování učiva tak závisí na konkrétních vyučujících. Ti volí způsob, jakým podají vyučovanou látku, které příklady použijí,

---

¹³ Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/3-vzdelavani-rw9hmfe6d7>

¹⁴ Obory jsou brány napříč typy škol: střední odborná škola s maturitou, bez maturity a vyšší odborné školy. Přesná data viz stránky czso.cz

a zda případně okomentují objevené stereotypy. Pokud bude učitel či učitelka genderově senzitivní, nebude dále nevědomě reprodukovat genderově stereotypní postoje a povede další generace ke zvyšování senzitivity ohledně rovnosti žen a mužů (Helšusová, 2007, s. 19).

Významnou pomůckou sloužící k naplňování výukových cílů jsou učebnice.¹⁵ Kromě zprostředkování poznatků daného oboru předávají učebnice žákům a žákyním také další informace o fungování společnosti, na jejichž základě si vytvářejí hodnoty a postoje. Právě z toho důvodu je nutné analyzovat, zda učebnice vyhovují všem kritériálním požadavkům. Od roku 2004 k těmto kritériím patří také genderová korektnost, která je jednou z podmínek pro získání schvalovací doložky MŠMT¹⁶ (Tamtéž, s. 20). Ve stejném roce vydaná *Pomůcka při posuzování genderové korektnosti učebnic* by měla sloužit recenzentům a recenzentkám jako stručný návod poskytující doporučené otázky, které by měly vést k odhalování nerovnosti žen a mužů v učebnicích (Decarli Valdřová, Smetáčková-Moravcová a Knotková, [2004]). Stejný tým autorek vydal také podrobnější a komplexnější *Příručku pro posuzování genderové korektnosti učebnic*. Ta obsahuje seznam kritérií pro vyhledávání genderových stereotypů odrážejících se zejména v celkové koncepci předmětu, výběru učiva, příkladech a ilustracích a také jazyce učebnic (Valdřová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 180).

Jak jsme uvedli již výše, celková koncepce předmětu a výběr učiva je jedním z činitelů ovlivňujících genderovou korektnost při výukovém procesu. Mohlo by se zdát, že učivo jednotlivých předmětů je objektivním a neutrálním výběrem toho nejdůležitějšího z oboru, musíme si ale uvědomit, že selekci učiva provádí tým odborníků a odbornic se svou subjektivní představou o tom, co je třeba studujícím zprostředkovat. Pokud vidění světa autorského týmu podléhá genderovým stereotypům, může být tento postoj pomocí učebnice reprodukován dále. Jelikož je naše společnost uspořádána patriarchálně, mohou se v učebnicích objevovat témata blízká především mužům a mužské životní zkušenosti a být opomíjena ta zásadní pro opačné pohlaví. Zároveň se objevují genderové hierarchie zobrazující muže jako

---

¹⁵ Školy nepoužívají učebnice pro všechny předměty, ovšem našim cílovým předmětem je český jazyk, jehož výuka se na drtivé většině škol opírá právě o učebnici.

¹⁶ Pokud publikace splní všechny náležitosti, je jí přidělena schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, která posuzuje soulad učebnice s právními předpisy, rámcovými vzdělávacími programy, také přiměřenosti věku a dostatečné odborné úrovni (MŠMT, Směrnice, čl IV, s.4) <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic>

„hybatele pokroku“ a hrdiny, ženy jsou často zachycovány v podřízením vztahu vůči muži a při činnostech všedního života, který je považován za druhořadý. Tím učebnice podporuje dělení sfér na typicky mužskou a typicky ženskou, stejně tak dává do protikladu role a projevy chování a vyzdvihuje rozdíly mezi mužským a ženským způsobem komunikace, myšlením, emocemi a vlastnostmi. Pro analýzu genderové korektnosti učebnic je tedy důležité analyzovat učivo, které je v učebnicích obsaženo, ale nesmíme opomíjet ani to, co chybí (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 180–183).

Další rovinu genderového zatížení učebnic tvoří příklady a ilustrace. Názorné příklady slouží k osvojování nového učiva či opakování probrané látky a pomáhají žákům a žákyním lépe začlenit nové poznatky do jejich stávajících vědomostí a poznatků o fungování světa. V některých předmětech je třeba reflektovat odlišnou životní zkušenost chlapců a dívek, aby docházelo k lepšímu osvojení učiva, v opačném případě se učivo stává obtížně přístupné, příklady nedosahují kýženého didaktického efektu, navíc znevýhodňují některou ze skupin žáků či žákyň. Například fyzikální jevy jako je změna skupenství můžeme tradičně popisovat na funkci parního stroje, ale také třeba na ochlazování polévky, nebo u proudění vzduchu můžeme kromě letu letadla přidat příklad na vlání záclon nad topením. Důležité je také nepřipisovat komentáři učivo jednomu nebo druhému pohlaví (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 183–184).

S příklady úzce souvisejí ilustrace, které mají motivovat pro práci s učebnicí a názorně doplňovat učivo. Genderovou zatíženost ilustrací i příkladů nezpůsobuje jen nerovnoměrný počet zobrazovaných žen a mužů, ale především v jakých rolích a jakým způsobem je publikace prezentuje (Smetáčková, Valdrová, 2006, s. 29). Často je ženám přiřazována tradiční role sekretářky, prodavačky či ženy v domácnosti, mužům role technika, řidiče či manažera. Pokud učebnice směřuje ženy i muže pouze do tradičně vymezených okruhů zájmu a zaměstnání, může potlačovat jejich osobní dispozice (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 184).

Poslední rovinou učebnice, v níž se projevuje genderová zatíženost, je jazyková složka. Stejně jako při pedagogické komunikaci, i učebnice vede se studujícími určitý druh konverzace, proto je velmi důležité, jaké jazykové prostředky používá. Nejčastěji se genderová hierarchie projevuje v užívání generického maskulina, tzn. používání mužského jazykového tvaru, pod nějž jsou zahrnutí muži i ženy. V učebnicích se s nimi setkáme zejména při oslovení (milí žáci)

a také jsou v nich často formulovány celé výklady, příklady i cvičení (označování osob, zejména ve veřejné sféře – politik, ekonom, vědec). Byť obecně víme, že generické maskulinum údajně zahrnuje také osoby ženského pohlaví, dívky se mohou cítit učebnicí neoslovované. Ovšem v některých případech najdeme také výskyt ženského rodu, často se ale jedná o spojení s domácností, péčí o rodinu a s typicky ženskými profesemi a zájmy. Neméně problematické jsou také některé ustálené výrazy a postupy, které muže i ženy staví do situací „typických“ pro jejich pohlaví. Důsledkem toho jazyk konzervuje a potvrzuje dualitu ženského a mužského světa (slabé x silné pohlaví, cit x rozum, domov x práce) (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 185 - 186).

Jaké zásady tedy dodržovat, aby učebnice byla genderově korektní? Především by neměla ženám ani mužům přisuzovat pouze stereotypní role, povolání a situace, ale zobrazovat je také v těch netradičních, připisovaných spíše opačnému pohlaví. Podporovat u dívek zájem o přírodovědné a technické obory, u chlapců o humanitní obory a u příkladů vysvětlujících různé jevy vycházet ze životních situací blízkých chlapcům i děvčatům. Také nespojovat ženy pouze se sférou soukromou, péčí o děti a domácnost a muže pouze s veřejnou sférou, ale ukazovat chlapcům i děvčatům příležitosti v obou oblastech, stejně tak je vhodné ukazovat možnost skloubení rodinného života s tím kariérami, například zdůraznit možnost rodičovské dovolené pro muže. Dále je vhodné ukazovat studujícím na různé podoby mužství a ženství z různých hledisek i různých kultur a zpochybňovat tím dichotomii muž – žena, podobně tak u studujících vytvářet porozumění a toleranci k lidem, jejichž genderová identita se vymyká klasickému pojetí, tedy například k osobám s nebinárním pohlavím, homosexuální orientací apod.

Korektní učebnice by se také měla snažit zobrazovat rovnoměrné zastoupení mužů a žen v různých oborech, zejména by se měly zvýšit počty významných žen na poli vědy, politiky apod., a zároveň vysvětlovat příčiny nízkého počtu žen (marginalizovaných skupin mužů) ve veřejné sféře, tedy zcela nevynechávat, nedegradovat ani potlačovat zastoupení obou pohlaví u žádného z témat.

Po jazykové stránce nepoužívat pouze generické maskulinum, ale například ho nahrazovat jinými tvary či opisy (obyvatelstvo místo obyvatelé, studující místo studenti). Při oslovení lze redukovat počet tvarů v generickém maskulinu také užíváním obojího rodu (se střídáním pořadí), případně užívat lomítek (žák/yně). U zadání lze používat množné číslo, popř.

vykání a vyhnout se stereotypizujícím frazémům vyzdvihujících rozdíly či zesměšňujících jedno z pohlaví. (Valdřová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 186 – 192).

Podle členky Genderové expertní komory ČR Anny Babanové nejde o to převrátit role mužů a žen, ale korektní učebnice by měla zrcadlit svět v pestřejším světle, tak jak je v této době reálný, a měla by ukazovat i jiné modely, s nimiž se žáci a žákyně mohou identifikovat. Z různých příruček by mohlo vyplývat, že se jedná pouze o znevýhodňování žen, ale učebnice například znevýhodňují muže minimálním zobrazováním otců při komunikaci s dětmi. Uvádí také, že není v pořádku extrémismus, ale nějaká rozumná míra a především vhodný dialog podporující tuto tematiku (Drtinová, 13. 2. 2017).

Příručku pro posuzování genderové korektnosti učebnic dává recenzentům a recenzentkám učebnic poměrně jasný návod, jak vyhledávat genderovou nekorektnost v učebnicích, stejně tak schvalovací doložka MŠMT by měla korektnost zaručovat již přes patnáct let, ovšem ne ve všech učebnicích se tomu tak děje. Pedagožka Anna Babanová v rozhovoru pro DVTV uvádí, že je to především neznalostí tématu recenzujících osob (Drtinová, 13. 2. 2017). I toto míní změnit *Strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2021 – 2030*, která by měla „[revidovat] a nově nastavit systém odborného posuzování učebnic pro účely udělení schvalovací doložky tak, aby byl plně funkční. Systém bude zahrnovat školení pro recenzující osoby a kontrolní mechanismy.“ Dokument také počítá s větší motivací pro autorské týmy učebnic v podobě workshopů a každé tři roky soutěží „O nejlepší genderově nestereotypní učebnici“ s finanční odměnou pro výherce a také zviditelněním učebnice. Soutěž má sloužit také k medializaci tohoto tématu. Dále pak dokument uvádí plánovanou aktualizaci příručky pro posuzování genderové stereotypnosti v učebnicích (*Strategie*, s. 175).

Uvidíme tedy, zda do budoucna tato opatření pomohou k větší genderové citlivosti učebnic.

2 EMPIRICKÁ ČÁST

2.1 Struktura analýzy

V empirické části provedeme analýzu tří vybraných učebnicových řad českého jazyka pro druhý stupeň základní školy. Cílem bude zjistit, zda jednotlivé řady jsou genderově vyvážené, či reprodukují genderové stereotypy zakořeněné ve společnosti. Bude nás také zajímat četnost případných genderových stereotypizací, abychom zjistili, nakolik snižuje celkovou kvalitu učebnice z hlediska používání v demokratické společnosti, v níž by si muži a ženy měli být rovni.

Stěžejním zdrojem pro analýzu je *Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic*, která obsahuje seznam oblastí, na něž je třeba se zaměřit, a také návodné otázky pro hodnotitele učebnic. Analýza bude rozdělena podle jednotlivých učebnicových řad a v každé z nich se budeme zaměřovat na 3 zkoumané oblasti

- 1) zobrazování mužů a žen v učivu
- 2) doprovodné ilustrace
- 3) jazyk.

V první zkoumané oblasti se budeme zabývat zobrazováním mužů a žen v učivu. Kromě četnosti významných mužů a žen uvedených v učebnici budeme sledovat podíl autorů a autorek vybraných textů v jednotlivých publikacích. Budeme si také všimnout, s jakými profesemi, zájmy, činnostmi a případně emocemi jsou muži a ženy spojováni. Dále nás bude zajímat, zda se ženy podílí na veřejném životě a zda jsou muži také spojováni s péčí o domácnost a o děti. Z příručky zmiňme především tyto otázky: „*Představuje učebnice žákům a žákyním alternativní životní styly žen a mužů, nikoliv jen „tradiční“ spojení žen s domácností a péčí a mužů s veřejnou sférou a mocí?*“ „*Ukazuje učebnice konkrétní ženy a muže pracující v oblastech, které nejsou běžně s ženami, respektive muži spojovány?*“ „*Nevede způsob výkladu a procvičování učiva ke stereotypnímu zobrazování žen a mužů?*“ (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 193).

V učebnicích nebudeme kvantifikovat údaje o osobnostech a autorech z kapitoly o historickém vývoji českého jazyka, protože zde autorské týmy učebnic nemohou počet mužů a žen vyrovnat. Údaje z kapitol zabývajících se pravopisem vlastních a vlastních cizích jmen do analýzy také nezahrnujeme, jelikož jsou cvičení přesycena jmény a ve všech zkoumaných učebnicových řadách se v této části s drtivou většinou vyskytují významní muži, ženy zcela výjimečně.

Ve druhé zkoumané oblasti budeme věnovat pozornost doprovodným ilustracím mužských a ženských postav, které se v učebnicích objevují, a budeme je kvantifikovat. Kromě vyrovnané četnosti obrázků a fotografií budeme sledovat, zda jsou srovnatelné situace a pozice, v nichž jsou obě pohlaví zobrazována (starost o domácnost, péče o děti, kariéra, vyjadřování pocitů). Z příručky je vhodné zmínit především tuto otázku: „*Neodkazují ilustrace ženy výhradně do oblasti stereotypně spojovaných se ženami (domácnost, nákupy, móda, učitelky, kadeřnice) a muže naopak do veřejné sféry a do pozic spojovaných s dominancí, majetkem a mocí (řečník na shromáždění, ředitel firmy, policista, letec)?*“ (Valdrová, Smetáčková a Knotková-Čapková, 2005, s. 193).

Jednotlivé ilustrace jsou rozmanitých velikostí, kvality a mají různé záměry, bylo tedy nutné stanovit si kritéria pro jejich výběr. Nebudeme započítávat postavy, u nichž není možné jednoznačně určit pohlaví.¹⁷ Z obrázků s vyšším počtem zobrazených lidí (přednášející a zaplněná posluchárna, dětské sbory a skupiny apod.) budeme brát v potaz alespoň hlavní postavy, na něž se soustřeďuje pozornost, případně všechny postavy, které se ze snímků započítat dají. Mezi kreslené obrázky a fotografie významných osobností budou započítány pouze ty, u nichž budou dodržena tato hlediska: jejich jméno bude napsáno přímo u zobrazení nebo jako součást textu odkazujícímu k ilustraci, postavy budou reálné a historicky doložitelné. V případě ilustrovaných návodů, komiksů a zobrazení konkrétní osoby v průběhu činností nebo času budeme každou osobu započítávat pouze jednou. Pohádkové a nadpřirozené postavy počítáme do celkového počtu postav, protože je lze přiřadit k určitým skupinám podle pohlaví, ale z genderového hlediska je dál

---

¹⁷ Novorozenci a batolata, případně i starší děti a dospělí, u nichž nelze s určitostí rozhodnout o pohlaví podle daných indicií ani podle textu, k němuž patří (lyžující osoby zahalené brýlemi a kuklou, potápěči, plavci apod.).

nekomentujeme.¹⁸ U ilustrací budeme zohledňovat také text, k němuž patří. Často je ilustrace vázána na umělecký text, který nám její záměr více přiblíží, proto by v těchto případech nemělo být pohlíženo pouze na obrázek bez kontextu.

V poslední zkoumané oblasti budeme sledovat, na kolik učebnice používají generické maskulinum při oslovování žáků a žákyň, zadávání úkolů, otázek a také v pasážích věnovaných výkladu. Také nás bude zajímat, jaké prostředky používají k jeho eliminaci. V neposlední řadě se budeme zaměřovat na to, zda učebnice přechyluje cizích ženských příjmení či nikoliv.

Na závěr shrneme zjištění z jednotlivých učebnicových řad a pokusíme se je mezi sebou porovnat.

2.2 Učebnicové řady

Pro analýzu byly zvoleny učebnicové řady českého jazyka pro druhý stupeň základní školy z nakladatelství SPN – Pedagogické nakladatelství, Fraus a Nová škola. Každá řada se skládá ze čtyř dílů, pro každý ročník je určena jedna učebnice.

2.2.1 SPN – Pedagogické nakladatelství¹⁹

Ucelenou řadu učebnic z nakladatelství SPN tvoří tyto čtyři díly: *Český jazyk 6 pro základní školy* (Hošnová et al., 2018),²⁰ *Český jazyk 7 pro základní školy* (Hošnová et al., 2014), *Český jazyk 8 pro základní školy* (Hošnová et al., 2015) a *Český jazyk 9 pro základní školy* (Hošnová et al. 2016). Každá z učebnic je rozdělena na jazykovou část a část věnující se slohu a komunikaci.

Jazyková část postupuje po jazykových rovinách. V první kapitole se setkáme s obecným poučením o jazyce, následuje zvuková stránka jazyka, nauka o slově, tvarosloví a nakonec skladba. Učebnice pro sedmý a osmý ročník mají některé roviny vynechané a v sedmém ročníku je ještě navíc samostatná kapitola o pravopisu. Struktura jednotlivých kapitol je stejná, nejprve motivační cvičení s úvodem do probírané problematiky, následované tabulkou s definicemi a teorií (někdy pouze tabulka). Po teoretické části přijde

---

¹⁸ V učebnicích se objevují víly, ježibaby, vodníci, apod, pokud se nejedná o fotografii osoby v kostýmu, tuto skutečnost zohledňujeme.

¹⁹ Dále jen SPN

²⁰ Učebnice pro 6. ročník má novější rok vydání, protože již došlo k aktualizaci vydání.

na řadu praktická část v podobě textů s úkoly a cvičeními na rozdělování, určování, doplňování a výběr z možností. Jednotlivá cvičení jsou prokládána úkoly pro bystré hlavy a na závěr každé kapitoly najdeme souhrn v podobě obodovaných otázek na ověření znalosti látky.

Zobrazování mužů a žen v učivu

Učebnicová řada SPN pracuje s velkým množstvím ukázek uměleckých i neuměleckých textů. V učebnici pro šestý ročník je zařazeno třicet čtyři (tj. 77 %) úryvků mužských autorů,²¹ pět ukázek (tj. 11, 5 %) z děl ženských autorek²² a pět (11, 5 %) ukázek textů smíšených autorských dvojic,²³ celkem tedy čtyřicet čtyři textů s uvedeným autorstvím. Některá autorská jména se objevují vícekrát, což znamená, že počet autorů i autorek je nižší než uvedené číslo úryvků. V kategorii žen nám tedy zbyly pouze dvě (nezapočítáváme autorské týmy).

Významných osobností zmiňuje tato učebnice celkem padesát tři, z toho je čtyřicet devět (92 %) mužských²⁴ a pouze čtyři (8 %) ženy.²⁵ Co se týče počtů, vidíme výraznou genderovou nevyrovnanost ve prospěch mužů, stejně tak vidíme jistou stereotypnost ohledně oblastí, z nichž jsou vybírány ženy, výběr mužů je naopak rozmanitější. Zatímco ženy byly vybrány pouze z literární a umělecké oblasti, mezi muži najdeme kromě umělců z různých oborů například významné sportovce, panovníky, biskupy apod. V publikaci se také nachází

---

²¹ Jaroslav Šonka, Ivan Kraus, Miroslav Horníček, Jan Otčenášek, Artur Bloch, Jaroslav Seifert, Miloš Macourek (2x), Jan Werich, Rudolf Křesťan, Jaromír Bosák, Ota Pavel (2x), Jan Drda, František Nepil, František Palacký, Oldřich Sirovátka, Karel Čapek, Eduard Štorch, Jack London, Jaroslav Žák, Roman Ferstl (2x), Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak, John R. R. Tolkien (2x), Jules Verne, Artur C. Doyle, Emanuel Poche a Josef Janáček, Libor Hofman, Pavel Koubský, Denis Diderot.

²² Božena Němcová (2x), Alena Vondrušková (3x)

²³ Oldřich Sirovátka a Marta Šrámková (2x), Zuzana a Jaroslav Novákoví, Hermína Franková a Miloš Macourek, Josef Šubrt a Alena Vandová

²⁴ spisovatelé a dramatici Vítězslav Nezval, Karel Čapek (2x), Josef Čapek, Jaroslav Foglar (2x), Alois Jirásek, Jaroslav Hašek, Václav Čtvrtek, Karel J. Erben, Jan Karafiát, Hans Ch. Andersen, Vladislav Vančura, William Shakespeare, Molière, George B. Shaw, Thornton Wilder, István Örkény, Alfred Savoir, Rudolf Mertlík, spisovatel, malíř a ilustrátor Josef Lada, herec a režisér Emil Fiala, režisér a scénárista Karel Kachyňa, dramatik a režisér Marcel Achard, Thornton Wilder, István Örkény, textař, dramatik a filmový scénárista Vratislav Blažek, herec, dramatik a scénárista Jan Werich (2x), herec, dramatik a scénárista Zdeněk Svěrák (2x), herec Vlasta Burian, malíř Mikoláš Aleš (2x), ilustrátor Vladimír Jiránek, hudební skladatelé Antonín Dvořák (2x), Leoš Janáček, Bedřich Smetana (2x), skladatel a zpěvák Jaroslav Uhlíř, atlet Emil Zátopek, hokejista Jaromír Jágr (2x), horolezec Edmund Hillary, panovníci Boleslav I., Václav II., Václav III., Karel IV., Zikmund Lucemburský, Josef II., polský kníže Kunrat Mazovecký, biskupové Jindřich Zdík, Arnošt z Pardubic, Metoděj, vojevůdce Jan Žižka (3x), tiskař a nakladatel Jiří Melantrich z Aventina,

²⁵ Božena Němcová a Alena Vondrušková, pěvkyně Emma Destinová a herečka Jiřina Bohdalová

pět textů, které se věnují Emmě Destinové, Jiřině Bohdalové, Karlu Čapkovi, Emilu Zátopkovi a Janu Žižkovi, tedy muži převažují pouze o jeden text.

V textech i izolovaných příkladech najdeme velké množství profesí spojovaných s muži i ženami. Muži jsou prezentováni zejména v typicky mužských profesích jako je policista, policejní komisař, voják, poslanec, obhájce, ředitel, správce, architekt, opravář, truhlář, kameník, zlatník, řidič, herec, pořadatel, myslivec, listonoš, autor a básník, rybář a hostinský. Ve starších uměleckých textech se pak objevuje dráb a rychtář. Kromě těchto tradičních mužských povolání zde najdeme také genderově neutrálnější povolání moderátora, hlasatele, lékaře²⁶ či kuchaře (bez bližší specifikace). Poslední zmíněnou profesi bychom mohli brát neutrálně i jako typicky ženskou, především proto, že v jídelnách (hlavně školních) se převážně setkáme s kuchařkami, kdežto v restauracích často slyšíme o mužích.²⁷ Obdobně můžeme hodnotit také několik příkladů mužů učitelů. V dnešní době sice v učitelských oborech převažují ženy, takže bychom příklady učitelů mohli ocenit jako méně tradiční, zde ovšem najdeme učitele tělocviku, fyziky a matematiky, což oborovým zaměřením odpovídá představě muže učitele. Z hlediska genderové korektnosti je naopak zajímavým a netradičním případem učitel výtvarné výchovy.

Ženy jsou na tom se stereotypností v oblasti povolání a zájmů o něco lépe, zejména zásluhou dvou cvičení na odvozování. V prvním z nich je úkolem pojmenovat „...ženu, která vykonává funkci: ministra, poslance, ředitele, šéfredaktora, tajemníka“ (Hošnová et al., 2018, s. 26), v druhém úkolu mají žáci a žákyně za úkol u slov vydělit přípony a řici, koho označují „*náměstkyně, lékařka, výtvarnice, plavkyně, tajemnice, řidička, poradkyně, manažerka, učnice*“ (Tamtéž, s. 28). U prvního cvičení autorský tým zvolil samé prestižní profese ve veřejné sféře, u druhého cvičení si můžeme všimnout velké různorodosti nevynechávající vedoucí pozice, uměleckou ani sportovní oblast.²⁸ Z dalších méně tradičních povolání spojovaných s ženami jmenujme houslistku a policistku. Účetní a dělnici bychom pravděpodobně hodnotili spíše jako neutrální výběr. Ženy se objevují také

---

²⁶ Profese lékaře bez bližší specifikace zaměření je dnes už také ženským oborem, byť mají ženy stále ještě ztížené podmínky pro sladění péče o dítě a atestační studium (viz vládní příručka *Strategie*)

²⁷ V českých pořadech o vaření jsou výraznější spíše muži a více se jich stalo mediálně známých.

²⁸ Slovo učnice není povolání a řidička být také nemusí, ale v ukázce je záměrně ponecháváme, protože dokládají diverzitu vybraných ženských rolí.

v tradičních rolích zpěvačky, kadeřnice, zdravotní sestry, učitelky klavíru, učitelky angličtiny, učitelky ve školce a učitelky první a druhé třídy.

Na hranici povolání a zájmů se v učebnici pohybuje sportovní tematika. Kromě amatérského sportování zde nalezneme také povolání trenéra a rozhodčího. Muži i chlapci jsou zde spojováni se sportovní zdatností, dobrými výsledky „*Zdeněk dosáhl v běhu na 60 m vynikajících výsledků a skončil na druhém místě*“ (Tamtéž, s. 54), adrenalinovými sporty „*bezpečně seskočil padákem*“ (Hošnová et al., 2018, s. 42) a především s tenisem, fotbalem a hokejem. Najdeme zde mnoho izolovaných slovních spojení i vět týkajících se hokejistů i fotbalistů, dokonce také souvislý text o fotbalovém utkání. Ženy jsou se sportem spojovány výjimečně.

Vaření, péče o domácnost a děti je výhradně přenechaná ženám. Pomineme-li příklad z uměleckého textu *Pravěké tábořiště* Eduarda Štorcha „*Ženy připravují unaveným lovcům večeři*“ (Tamtéž, s. 115)²⁹ najdeme zde i tak mnoho příkladů dívek a žen spojených s domácí prací, nákupy, s péčí o nemocné a zraněné děti a vařením, například „*Maminka obroubila ubrus*“ (Tamtéž, s. 45); „*Maminka byla celé odpoledne s dětmi na pískovišti*“ (Tamtéž, s. 66); „*Ze zbylých bílků upekla maminka pusinky*“ (Tamtéž, s. 75) nebo „*sestra myje nádobí*“ (Tamtéž, s. 130). Muži a chlapci jsou zde spíše v pozici konzumentů jídla. Otcové jsou zmíněni ve spojitosti s péčí o děti s výukou jízdy na kole, trenérstvím a v jednom z příkladů má tatínek poskytnout peníze na novou tenisovou raketu, tedy opět spojitost především se sportem. Podle zmíněných příkladů můžeme říci, že učebnice zobrazuje ženy a muže v tradičních rolích ohledně domácnosti i sportu.

Ukázkou genderově stereotypních zobrazení jsou „*Žákovské perličky*“ týkající se obou pohlaví. Výroky jsou nejen nekorektní, ale také urážlivé. „*Při hodu míčkem se ukázalo, že většina děvčat umí jenom hod nablízko. Aby se táta zase nevztekal u televize, poslala ho maminka na hokej. Nejrychlejší z nás je Milada, které nikdo nestačí, i když jenom mluví. Rozhodčí je muž, který kritizuje hráče a riskuje zdravím*“ (Tamtéž, s. 131). Stereotypní příklad nalezneme také v příběhu chlapce, který cestou do školy nestihl naskočit

---

²⁹ Věta je ukázkovým příkladem genderové nekorektnosti, na druhou stranu knihy Eduarda Štorcha jsou důležitou součástí dětské literatury. Zde by tedy bylo vhodné text alespoň okomentovat, případně otevřít diskusi žáků a porovnat, jak to bylo v pravěku a jaká situace je dnes.

do rozjíždějící se tramvaje, ve dveřích mu zůstala zavřená ruka. Chlapec byl chvíli vláčen po zemi, než si řidička tramvaje chlapce všimla a zastavila. Chlapec příběh vypráví s ironií a nadsázkou, takže z vyprávění vychází, že žena neumí řídit. V tomto příběhu se objevuje ale také netradiční zobrazení, a to otce, jemuž volá učitelka zraněného chlapce. Otec pak úraz následně řeší. Většinou škola volá první matce a také v rámci učebnice je to ojedinělý příklad muže v pečovatelské pozici. Zmíňme ještě příběh horlivé a snaživé školačky, kterou vyprávějící chlapec nazývá „*Sím Sím Horáčková*“. Spolužák dívčinu snahu při hodině kreslení zesměšňuje a celý příběh má ironický podtext (Tamtéž, s. 17).

Pokud se zaměříme na emocionální hledisko, výrazným prvkem je starostlivost přisuzovaná především maminkám. Z výše zmíněných příběhu vidíme, že chlapci někdy dívky a ženy zesměšňují, ale jedná se pouze o tyto ojedinělé příklady. V učebnici jsou chlapci a dívky zobrazováni s celou škálou pocitů (muži ani ženy, kromě zmíněné starostlivosti, nejsou tak výrazní).

Do učebnice pro sedmý ročník zařadil autorský tým celkem čtyřicet osm ukázek uměleckých textů s uvedeným autorstvím, z toho čtyřicet čtyři (tj. 92 %) patří mužům³⁰ a pouze čtyři (tj. 8 %) ženám³¹, texty smíšeného autorského týmu se zde nenacházejí. Opět zjistíme, že od některých autorů a jedné autorky nalezneme v učebnici více ukázek. Z procentuálního zastoupení je zřejmé, že muži mají naprostou převahu, stejně tak jako mezi významnými osobnostmi, kterých v učebnici napočítáme celkem šedesát osm, z toho šedesát

---

³⁰ Rudolf Křesťan (2x), Eduard Petiška, Robert Fulghum, Pravoslav Kneidl, František PON., James Herriot, Miroslav Horníček, Vladislav Vančura (2x), Bohumil Hrabal, Josef Kainar, Ivan Martin Jirous (2x), František Flos, Rudyard Kipling, John R. R. Tolkien (2x), Karel Poláček, Mark Twain, Karel Bruchner, Thor Heyerdahl, Jack London, Karel Čapek, Petr Čornej, Ota Pavel, Robert L. Stevenson, Milan Kuna, Jan Werich, Stearling North, Ernest T. Seton, Jiří Kolář a Josef Hiršal, Arthur C. Doyle, Jiří Guth, Dobromil Ječný, Ladislav Špaček, Józef Őveges, Eduard Štorch, Ladislav Fuks (2x), Jan Neruda, Graham Green, Roman Ferstl, Ota Ulč

³¹ B. B. Calhounová, Vítězslava Klimtová, Iva Hercíková (2x)

čtyři mužů³² (tj. 94 %) a čtyři ženy³³ (tj. 6 %). Ve shodě s předchozím dílem, je i zde mizivé zastoupení žen, ovšem ke spisovatelce Boženě Němcové a pěvkyni Emmě Destinové, jež byly zmíněny i v předchozí učebnici, přibyla ještě kněžna a abatyše. Bohužel nenajdeme zmínku o žádné vědkyni, političce či sportovkyni. U mužů je rozmanitost ještě větší než v předchozí učebnici, kromě spisovatelů, herců, vladařů, sportovců, zpěváků, ilustrátorů, hudebních skladatelů jsou představeni také dva mořeplavci, významní vynálezci nebo třeba lékaři. V učebnici se také nachází dva texty věnované osobnostem Jaroslavu Foglarovi a Wolfgangu A. Mozartovi, ženě žádné.

Co se týče zobrazování mužů a žen při určitém povolání, najdeme mnoho profesí v plurálu generického maskulina, stejně je na tom oblast zájmová.³⁴ Z ostatních příkladů jsou ženy spojovány s genderově stereotypním zaměstnáním prodavačky, pokladní a hospodářky, několikrát tu je zmíněna učitelka (bez dalšího určení). Stereotypní pracovní zařazení ženy najdeme také v ukázce uměleckého textu „...a pod tím Kristem klečí domovnice a vedle ní je kbelík a ta ženská mocnými pohyby drhne schody“ (Hošnová et al., 2014, 65). Zde samozřejmě autorský tým ovlivní spíše výběr vhodných ukázek než ukázky samotné. Z genderového hlediska poměrně vhodně zařazenými příklady je povolání ředitelky a učitelky s kombinací zeměpis a matematika nebo lékařky. Jako samostatný jev zmiňme cvičení na přechylování, v němž je úkolem od mužských názvů profesí vytvořit ženské. Povolání se podařilo vybrat z různých oblastí a s různým zaměřením „*vědec, podnikatel, kreslíř, kadeřník, řidič, sklář, průvodčí, prodavač, komentátor, obchodník,*

---

³² spisovatelé Karel Čapek (3x), Karel Hynek Mácha, Egon Bondy, Fráňa Šrámek, Ota Pavel, Václav Hrabě, Josef Václav Sládek, Karel Hašek, Jiří Žáček, Jaroslav Foglar (3x), Karel May, Jaroslav Seifert, William Shakespeare, Alois Jirásek, Jack London, Jan Neruda, filozof a spisovatel Jan A. Komenský, teolog a spisovatel Jan Hus (2x), herci Vlasta Burian, Oldřich Nový, Orlando Bloom, herec a spisovatel Jan Werich, herec a zpěvák Jára Kohout, malíři, ilustrátoři a grafici Josef Mánes a Jan Zrzavý, malíř Alfons Mucha, hudební skladatelé Bohuslav Martinů, Leoš Janáček, Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Wolfgang A. Mozart, operní pěvec Beno Blachut, houslista Jan Kubelík, mořeplavci Thor Heyerdahl a Kryštof Kolumbus, fyziolog a zakladatel cytologie Jan E. Purkyně, chemik Jaroslav Heyrovský, matematik a astronom Percival Lowell, lékař James Parkinson, matematik a vynálezce Charles Babbage, matematik, biolog a fotograf přírody Carl Akeley, egyptolog František Lexa, žokejové Josef Váňa a Václav Chaloupka, desetibojař Roman Šebrle, hokejista Dominik Hašek, krasobruslař Ulrich Salchow, knížata Václav, Oldřich a Břetislav, králové Přemysl Otakar II., Václav II. (2x) a Jiří z Poděbrad, císař Karel IV. (4x), císař Rudolf II., král Alexandr Veliký, prezident Tomáš G. Masaryk, biskup sv. Vojtěch, arcibiskup Adalbert Magdeburský, faraon Tutanchamon, vojevůdce Jan Žižka, kazatelé Konrád Waldhauser, Matěj z Janova, Tomáš ze Štítného

³³ pěvkyně Emma Destinová, abatyše Anežka Česká, spisovatelka Božena Němcová (2x), kněžna Jitka ze Schweinfurtu

³⁴ Příklady v množném čísle jsou vybírány především s ohledem na procvičování gramatických jevů.

překladatel“ (Tamtéž, s. 74). Zájmové činnosti se ženami nejsou příliš spojovány, pokud ano, jedná se sport, zejména o plavání, lyžování, volejbal či gymnastiku, z oblasti hudební klavír a zpěv.

Příklady zaměstnaných mužů se v učebnici vyskytují více než ukázky zaměstnaných žen. Muži jsou spojováni především s povoláními, jež jsou tradičně přisuzována právě jim. Mezi ně patří soudce, prezident, ministr, europoslanec, poslanec, starosta, ředitel závodu a ředitel obchodního domu, ředitel školy, podnikatel, letec, velitel, správce, průvodčí, záchranář, letec, řidič, režisér, historik, řečník, vedoucí prodavač, námořník, číšník, školník, elektrikář, dělník. Kromě již zmíněného ředitele školy zastávají muži také genderově neutrálnější povolání lékaře a zubního lékaře a dále práci učitele tělocviku a zeměpisu, což jsou zaměření, s nimiž jsou muži spojováni, ale také učitele češtiny a je zde zmíněna i funkce třídního učitele. Učitelská profese je ve spojení s muži zmíněna vícekrát také bez přiřazení zaměření a oboru. Do tohoto výčtu patří také profese zmíněné výše u ženských povolání. Mezi nimi najdeme další genderově stereotypní příklady. Z těch, které jsme ještě neuvedli například vědec, komentátor a obchodník. Cvičení obsahuje i méně tradiční mužské povolání kadeřníka. Pak zde máme řadu profesí z oblasti sportu propojených se zájmy (z některých izolovaných příkladů nelze určit, zda se jedná o profesionálního sportovce či nikoliv), například rozhodčí, trenér, fotbalista, hokejista, horolezec, bruslař a tenista. Muži jsou tedy opět, jako v předchozím dílu, spojováni se sportem a nově také se zálibou v počítačových hrách.

Domácnost a péče o děti je přisuzována hlavně ženám. Babičky pečou rolády a buchty a pletou, maminky vaří a starají se o děti, například „*Co musí maminka udělat, když chce, aby bylo maso na řízky měkké?*“ (Tamtéž, s. 111); „*Na zimu mi babička uplete svetr z vlny*“ (Tamtéž, s. 119). Dívky jsou také spojené s domácími pracemi „*Jana chce maminku překvapit, proto chce uvařit večeři*“ (Tamtéž, s.42) nebo „*Dívky nosily na stoly obložené chlebičky a mísy cukroví*“ (Tamtéž, s. 52). Ovšem najdeme zde i několik příkladů, kdy je muž ukázán v rodinném prostředí a spojen s péčí o potomky, například když uspává dceru, pomáhá s jízdou na kole, či nese unaveného syna na ramenou. Zmíňme také důležitý příklad spojený s citovostí a poutem „*Tatínek mě objal silnými pažemi*“ (Tamtéž, s. 17).

Stereotypním způsobem zobrazení jsou především umělecké popisy zobrazující muže a ženu. Žena je mladá, půvabná, štíhlá a dobře oblečená, zatímco muže popisují jako prošedivělého, hubeného, vysokého ale nahrblého s křivým nosem a se zanedbaně vypadajícím oblečením. Najdeme zde také několik příkladů zlodějů a kriminálních a pouze jednu zlodějkou a podvodnici. Ženy jsou dále spojovány s větší citovostí, což dokazují dvě práce studentek spojené s citově zabarveným popisem oblíbeného místa. Dalším příkladem je příběh o dívce Nataše, která nechtěla jít do školy kvůli chlapci, proto hrála raději nemocnou a maminka ji raději poslala k lékaři. Pediatr stydlivou dívku prohlédl, odhalil, že se jedná pouze o nervy a předepsal vitamíny, prášky na uklidnění a tři dny doma. Nataša se bojí, že ji doktor má za blázna, což oznámí i matce. Situaci vnitřně komentuje tím, že měla pravdu a není normální, když stoná s nervy. Maminčina starost, nervující se dívka kvůli chlapci (z textu se nedozvídáme, co jí chlapec provedl) jsou poměrně genderově stereotypní role, ovšem zobrazení muže pediatra vnímáme jako vhodně zařazený příklad. Nataša je hlavní postavou s vnitřním monologem ještě další ukázky, kde ovšem pomlouvá dívky. Pomlouváčnost je také často spojována především s ženami.

Pěknou a vyváženou ukázkou popisu je text o spolužačce Tereze, která má sportovní talent i záliby (plavání, lyžování a další), také hudební talent, baví jí kreslení, angličtina, přírodopis a tráví čas na počítači zábavou i prací. V popisu je tedy zmíněno od všeho trochu a ukazuje, že dívky mohou kombinovat záliby z různých oblastí, jako tomu je v běžném životě.

V učebnici pro osmý ročník napočítáme třicet devět textů s označením autorství, z toho třicet tři (tj. 85 %) od mužů³⁵, čtyři (tj. 10 %) od žen³⁶ a dva texty (tj. 5 %) od smíšených autorských kolektivů³⁷. Na rozdíl od předchozích učebnic se zde, kromě autora Adolfa Weniga, jména autorů a autorek neopakují. Ani tento díl není výjimkou a výrazně převládá výběr ukázek od mužů. V učebnici je také zmíněn rekordní počet osmdesáti

---

³⁵ Lewis Carol, Miloslav Šimek a Jiří Grossmann, Karel Čapek, Bedřich Fučík a Jindřich Pokorný, Stephen King, Jerome Klapka Jerome, David Taylor, Jaromír Bosák, Michal Viewegh, Ludvík Souček, Josef Škvorecký, Jan Drda, Rudolf Těsnohlídek, Rudolf Křesťan, Zdeněk Kukala, Tomáš Petr, Zdeněk Jirotko, Adolf Wenig (2x), Jaroslav Müller, Vojtěch Zamarovský, Jurij Dmitrijev, Bengt Danielsson, Ivan Foustka, Arthur C. Doyle, Jaroslav Havlíček, Mark Twain, Karel H. Mácha, Anthony Giddens, Miloš Macourek, Erazim Kohák, Kai Hermann a Horst Rieck

³⁶ Jana Arcimovičová, Jarmila Loukotková, Eva Kotulová, Olga Šmídová

³⁷ Pavel Karas, Alena Zárbynická a Táňa Míková, Claude-Catherine Ragachelová a Marcel Leverdet

významných osobností. Šedesát čtyři (tj. 80 %) slavných mužů³⁸ je výraznou početní převahou nad šestnácti (tj. 20 %) významnými ženami,³⁹ ovšem toto procentuální zastoupení žen je zatím nejvyšší ze všech dílů. Některá jména se v publikacích často opakují, nicméně i zde máme nové zajímavé mužské osobnosti z oblasti vědy a sportu. Výběr slavných žen převažuje z oblasti umělecké, ale tentokrát jsou zmíněny i významné olympioničky Dana Zátopková a Jarmila Kratochvílová či žokejka Lata Brandisová. V samostatných textech nám je představen císař Rudolf II., král Richard Lví srdce, archeolog Percy Harrison Fawcett, vynálezce a státník Benjamin Franklin, archeolog a zakladatel novověké egyptologie Jean-François Champollion a vynálezce Thomas Alva Edison. Poslední text, a to nekrolog, je věnován spisovatelce Alexandře Berkové.

Muži jsou i v učebnici pro osmý ročník zobrazováni více než ženy ve veřejné sféře. Velmi často učebnice muži přiděluje funkci ředitelskou (včetně ředitele školy), dále zde z těch typicky mužských najdeme prezidenta, zastupitele, komentátora, řečníka, vědce, restaurátora, vojáka, instalátora, myslivce, automechanika, sochaře, městského strážníka a také vinaře. Z těch dobových textů jsou to například revírník, alchymista, lovec, kapitán lodi či pastýř. Za profese přisuzované spíše ženám bychom mohli považovat povolání zpěváka a také učitele, ovšem zde učitele zeměpisu, což je opět zaměření, s nímž se u učitelů setkáme častěji než třeba u výtvarné výchovy. Mezi ty neutrálnější opět řadíme několikrát zmíněného lékaře bez bližšího určení oboru. I v tomto dílu jsou muži zobrazeni velmi často

---

³⁸ spisovatel Alois Jirásek, Josef Kainar, Karel Čapek (2x), Jan Neruda, Michal Viewegh, Zdeněk Jirotka, Alexandr Dumas, Vítězslav Nezval, herci Bolek Polívka, Jaroslav Dušek a Jiří Pecha, herec a dramatik Zdeněk Svěrák, herec a režisér Ladislav Smoljak, režisér Oldřich Lipský, herec a spisovatel Jan Werich, režisér Jan Hřebejk, scénárista Petr Jachovský, hudební skladatelé Antonín Dvořák (2x), Leoš Janáček (2x) Johann S. Bach, Joseph Haydn, Wolfgang A. Mozart, Ludwig van Beethoven, Fryderik Chopin, Jakub Jan Ryba, Bedřich Smetana, hudební uskupení bratrů Kryštofa, Davida a Marka Ebenových, malíři Auguste Renoir, Rembrant (Harmenszoon van Rijn) a Alfons Mucha, matematik Archimedes, vědec a státník Benjamin Franklin, oceánograf Jacques-Yves Costeau, mořeplavci Kryštof Kolumbus a James Cook, přírodovědec Carl Linné, archeolog Jean-François Champollion, archeolog a voják Percy H. Fawcett, vynálezci Thomas A. Edison, George Stephenson a Robert Fulton, filozof Erazim Kohák, jazykovědec a pedagog Vlastimil Styblík, prezident Tomáš G. Masaryk (3x), císař Karel IV (5x), císař Rudolf II., král Richard Lví srdce, král Přemysl Otakar II. (2x), král Václav I., Ota V. Braniborský, vojevůdce Jan Žižka (2x), kníže Rostislav, věrozvěstové Cyril a Metoděj, knížata Václav, kníže Oldřich, atlet Emil Zátopek, hráči kolové Bedřich a Jan Pospíšilovi, žokejové Josef Váňa, Václav Chaloupka a Peter Gehm

³⁹ atletky Dana Zátopková a Jarmila Kratochvílová, žokejka Lata Brandisová, spisovatelky Agatha Christie, Joanne K. Rowlingová, Jarmila Loukotková, Iva Hercíková a Alexandra Berková, herečka Aňa Geislerová, Eva Holubová, Marie Rosulová a Iva Janžurová, zpěvačka a herečka Lucie Vondráčková, kněžny Jitka ze Schweinfurtu a Božena, panovnice Marie Terezie

jako sportovci, zejména fotbalisté a hokejisté nebo také brankář. Muži jsou opět propojeni se zájmem o počítače, i když tentokrát v menší míře.

Žen spojených s povoláním je v učebnici pro osmý ročník zařazeno velmi málo, především z důvodu vysokého počtu generického maskulina v doplňovacích cvičeních. Najdeme zde pekařku, kuchařku a prodavačku v samoobsluze, tedy povolání spojené s jídlem, i paní v čistírně. Z těch s profesí s vyšším společenským statutem zde zmiňme ředitelku školy a doktorku. Žádné z výše zmíněných povolání nás ve spojitosti se ženami nepřekvapí. Naopak za genderově korektní považujeme životopis dívky Aničky, která chce jít po základní škole na gymnázium a stát se psycholožkou či právníčkou. Pěkný příklad zvolil autorský tým ve výkladové tabulce u věty s podmínkou: „*Maminka je inženýrka*“ (Hošnová et al., 2015, s. 66). Oproti předchozím dvěma učebnicím najdeme ženy a dívky také více spojené se sportem. „*Naše reprezentantky by rády navázaly na dřívější úspěchy*“ (Tamtéž, s. 26); „*Naše basketbalové družstvo spoléhá na Ivetu, nejlepší útočnici*“ (Tamtéž, s. 96), dokonce najdeme i kratší souvislý text na procvičování vyprávějící o napětí ženského běžeckého závodu a také zmínku o horolezkyňi.

V domácnosti stále peče a vaří žena, například „*Maminka upekla slaný závin s ochuceným dušeným hlávkovým zelím*“; „*Babička smažila houby na teflonové pánvi*“ (Tamtéž, s. 45), také s úklidem, a to zejména v příběhu z krásné literatury, v němž dívka na radu starce jde dovnitř hory, poklidí hodovní síň, a když vyjde ven, smetí se promění na zlato. Ženy jsou také spojovány s péčí o děti a starostlivostí „*Neplač, maminka ti to pofouká*“ (Tamtéž s. 41), ale již v menším množství než v předchozích učebnicích, dokonce autorský tým zařadil umělecký text, v němž žena večer odpočívá v křesle a čte si detektivku. V této publikaci pozorujeme výrazný počet otců podílejících se na chodu domácnosti, například „*Maminka rozkrojila housku [...] Tatínek všechny špekáčky nakrojil*“ (Tamtéž, s. 41) a „*V neděli jsem pomáhal rodičům doma i na zahradě*“ (Tamtéž, s. 95), podílí se rovným dílem i na výchově potomků „*Kdybychom dnes náš pokoj neuklidili, určitě by se na nás rodiče už rozzlobili*“; „*Když Jana na koncertě zahrála obtížnou skladbu, zářili její rodiče štěstím*“ (Tamtéž, s. 113) a také se účastní rodinných cest třeba na návštěvu či na chatu.

Muži a chlapi jsou ve vybraných textech spojeni především s dobrodružstvím a hrdinskými činy, kdežto u žen a dívek je to tematika chování a psychického stavu. V předchozím díle jsme zmiňovali příběh dívky se strachem jít do školy, v této učebnici se nachází ukázka z knihy *My děti ze stanice Zoo* zobrazující příběh čtrnáctileté narkomanky Christiany. Žáci a žákyně si mohou konkrétně přečíst úvahu matky, v níž rozebírá důvody, proč si nevšimla, co se s dívkou děje a také proč její dcera drogy brát začala (Tamtéž, s. 115). V případě příběhů s psychologickou tematikou tu vidíme tendenci zobrazovat spíše příběhy dívek než chlapců. Dále uveďme cvičení, v němž jedna dívka vyčítá druhé, že se na ni chce „vykašlat“ a chtěla by jí něco také vyčítat. Opět obdobný případ se nacházel v minulém dílu, kde se jednalo o pomlouvačnost. Je tedy tendence zobrazovat dívčí kamarádské vztahy přinejlepším jako složitější než chlapecké. Posledním výrazným text, který zmíníme, patří ženám konce 19. století, tedy ukázce z *Petrolejových lamp Jaroslava Havlíčka*. Matka je typickou představitelkou bohaté ženy tehdejší doby, která plní povinnosti vůči rodině a církvi, veřejného života se účastní velmi málo a je také vyhlášenou skrblicí. Pak je tu její dcera, povahově diametrálně odlišná, přímá, hlasitá a průbojná. Dceřino chování není samozřejmě pro matku společensky přípustné. Na tomto příkladu by bylo možno zhodnotit a porovnat, jak jsou na tom ženy ve společnosti dnes, co bylo společensky přijatelné dříve a proč.

I poslední díl učebnicové řady SPN pracuje s mnoha texty, konkrétně jsme napočítali třicet tři (94 %) textů od autorů,⁴⁰ pouze dva (6 %) texty od autorek⁴¹ celkem tedy třicet pět textů, u nichž známe jméno autora či autorky. Učebnice neobsahuje žádný text smíšených autorských týmů. Podobné procentuální zastoupení žen a mužů jsme zaznamenali u počtů významných osobností. Celkově najdeme zmínku o padesáti šesti osobnostech, z toho je

---

⁴⁰ Emanuel Frynta, Bohumil Hrabal (2x), Vít Gloser, Jaroslav Foglar, Petr Hora, František Nepil (2x), Ivan Klíma, Jakub Arbes, Jules Verne, Karel Čapek (4x), Ota Pavel (2x), Josef Škvorecký (2x), Umberto Eco, Rudolf Křesťan (2x), Miroslav Horníček (2x), Mark Twain, Ernest Hemingway, Alois Jirásek, Sterling North, Dušan Šlosar, Karel Poláček, Vladislav Vančura, Edward Lear, Zdeněk Svěrák

⁴¹ Višnja Stahuljaková, Olga Müllerová s Janou Hofmannovou a Evou Schneiderovou

padesát tři (95 %) mužských⁴² a pouze tři (5 %) ženské.⁴³ Na rozdíl od učebnice pro šestý a osmý ročník, která vybírala také žijící ženské osobnosti, zobrazuje tento díl pouze ženy z historie, stejně jako učebnice pro sedmý ročník. Ani v této publikaci tedy nenalezneme genderově vyváženější zastoupení, co se množství týče, a chybí nám také větší rozmanitost, nenalezneme zde zmínku o žádné významné vědkyni či sportovkyni. Významní muži jsou vybíráni z mnoha oblastí, od významných vladařů, přes spisovatele až po režiséry a sportovce dnešní doby.

Muži jsou také v učebnici spojováni více s výkonem povolání než ženy. Profese jsou rozmanité, ale v naprosté většině stereotypní, například premiér, předseda, starosta, ředitel oddělení, soudce, právník, chirurg, architekt, expert, programátor, voják, instruktor řízení, řidič, strojměštr, myslivec, strážce loděnice, řemeslník, vrátný a opět z těch neutrálnějších lékař. V učebnicích málo zmiňované, přesto typicky mužské je také povolání tiskaře a faráře, ve starších textech vrchního, sluhy nebo příručího. Jako méně tradiční bychom hodnotili práci učitele (přestože tělesné výchovy) a prodavače v samoobsluze. Z výčtu lze vyvodit, že mnoho mužů je spojováno s prestižním povoláním. Prestižní profese jsou vybrány také do cvičení na tvorbu protějšků. Z mužských tvarů mají žáci a žákyně vytvořit ženský protějšek a naopak. Profese jsou převážně zadány v mužském tvaru ministr, úředník, letec, manažer, pouze slovo velvyslankyně je v přechýlené podobě, ošemetné je slovo mistr, může totiž značit povolání i čestný titul a každý z významů má odlišnou podobu přechýleného tvaru (Hošnová et al., 2016 s. 24). Autorský tým tímto cvičením zajistil, že ženy i muži budou částečně zobrazeni na stejných pracovních pozicích.

Spolu s výčtem těchto prestižních povolání nalezneme malé množství příkladů žen ve spojitosti s funkcí ředitelky a lékařky, pak následují genderově stereotypní profese

---

⁴² spisovatelé Bohumil Hrabal (3x), Karel Čapek, Fráňa Šrámek, Stanislav K. Neumann, Karel Toman, Ludvík Aškenazy, Karel Hynek Mácha, Jakub Arbes, Eduard Štorch, Josef Lada, Lev N. Tolstoj, Josef Škvorecký, Ota Pavel, John R. R. Tolkien, Jaroslav Hašek, Alois Jirásek, J. A. Urban, prezident a spisovatel Václav Havel, ilustrátor Jiří Petráček, písničkář Jaromír Nohavica, hudební skladatel Antonín Dvořák (2x), pěvec Theodor Schütz, herec Zdeněk Dítě, scénárista Ivo Pelant, režisér Martin Frič, Jiří Menzel (2x), Federico Fellini, žokej Josef Váňa, fotbalista Karel Poborský, hokejový trenér Vladimír Růžička, malíř Josef Mánes, cestovatelé Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund, biolog a pedagog Daniel Frynta, vynálezce Otto Wichterle, Rudolf Diesel, králové Václav II., Jan Lucemburský (2x), Přemysl Otakar II. Václav IV., knížata Břetislav I., Oldřich, sv. Václav, Rostislav, císař Karel IV. a Michal III., arcibiskup Arnošt z Pardubic, kazatel a reformátor círve Jan Hus, mistr Petr z Mladějovic, farář Jan Heremita, kronikář Kosmas, věrozvěstové Cyril a Metoděj

⁴³ královna Eliška Přemyslovna, kněžna Božena, spisovatelka Božena Němcová

učitelky na základní škole, učitelky dějepisu, prodavačky, zdravotní sestry, asistentky starající se o mentálně postižené klienty a ve starším textu práce služebné. Zmíňme ještě příklad ze cvičení na vysvětlování zkratk, v němž je žena pracující v rozhlase uvedena s vysokoškolským titulem „*Na její návštěvce si přečetl: Mgr. Alena Novotná, ČRo Praha*“ (Tamtéž, s. 25).

Co se týče konkrétních zájmů, jsou muži spojováni převážně se sportem zejména fotbalem, ale i dalšími, například „*Mladý cyklista navázal na otcovy úspěchy*“ (Tamtéž, s. 69); „*Marek dobře lyžuje*“ a „*Petr hraje dobře hokej*“ (Tamtéž, s. 77); „*Po volejbalovém zápase se vrátil domů velmi unavený*“ (Tamtéž, s. 86); „*Napjatě sledoval Petra při slaňování skály*“ (Tamtéž, s. 106) nebo „*Pavel by chtěl chodit hrát basketbal*“ (Tamtéž, s. 120). Z dalších zájmů můžeme jmenovat už pouze hráče na kytaru a sběratele známek. Ženy se ve sportovní oblasti pohybují také, jsou ale spojovány spíše s příklady, z nichž nevyvodíme, o jaký sport se jedná, například „*Hráčku přinutily opakované potíže s operovanými koleny k ukončení sportovní kariéry*“ (Tamtéž, s. 41). V jediných dvou konkrétních případech hraje žena tenis. Mezi další zájmy spojované v učebnici s obrazem ženy patří zpěv, hra na klavír, čtenářství, tanec a balet. Typický příklad ženského zájmu je také pletení.

Domácnost a péče o děti jsou v tomto případě spojovány spíše se ženou, přesněji s maminkou, například „*Maminka utíká k plačícímu dítěti a odnáší jej tisknouc ho k hrudi do bezpečí*“ (Tamtéž, s. 66); „*Šel tam i přes maminčino varování*“ (Tamtéž, s.81); „*Maminčiny buchty a koláče jsou nejlepší na světě*“ (Tamtéž, s. 81); „*Maminka rozdělila dětem koláč*“ (Tamtéž, s. 116) a „*Maminka připravila zmrzlinový pohár se šlehačkou*“ (Tamtéž, s. 139). Vysoký počet ukázek uvádíme, abychom demonstrovali, že se v učebnici nachází opravdu mnoho nekorektních příkladů. Mohli bychom si myslet, že maminka je ženou, jejíž celý život se točí pouze kolem výchovy potomků a domácnosti. Tatínci jsou do výchovy a péče o děti v několika případech zapojeni také, ovšem převážně společně s matkou: „*Rodiče přihlásili dcerku do baletu a měli radost z jejich pokroků*“ (Tamtéž, s. 56). V jednom případě vypráví dětem pohádky dědeček.

Z hlediska genderové korektnosti jsou nevhodné texty podporující obraz ženy jako špatné řidičky. V první ukázce se jedná o poruchu moderního domu s prvotřídním

zabezpečovacím systémem. Muž popisuje, jak mu špatné řidičské umění sousedky zachránilo život: „[...] *Byl jsem zachráněn! Sousedka, která naštěstí neumí couvat, vrazila do mého plotu, což dům naštvalo [...]*“ (Tamtéž s. 164). Další ukázkou je reportáž z projížďky starým trabantem, v níž žena sama popisuje, jak její cesta probíhá „[...] *Asi jsem místo jedničky zařadila trojku. Jen vědět, proč na palubní desce bliká to jediné světylko, které tam je. Blik blik. Blik blik. Dochází mi to až v další zatáčce. Je to blinkr! [...]*“ (Tamtéž s. 166). Stereotypním spojením je také nepořádný muž, který poté, co pořádkumilovná manželka odjede pryč, trousí různě po bytě veliké množství nádobí „[...] *Po třech dnech jsem obklopen více hrnky, než jsem jich mohl použít a použil. Jsou všude [...]*“ (Tamtéž, s. 127). V publikaci jsme bohužel nenašli žádný výrazný genderově korektní text, který by zobrazoval ženy či muže v oblastech a zájmech pro ně netypických.

Ilustrace

Na rozdíl od dalších dvou zkoumaných řad mají učebnice od SPN velmi málo ilustrací. Ilustrace jsou zde dvojího typu – kreslené obrázky a fotografie. Doprovázejí různá cvičení, úryvky z knih a také texty o významných osobnostech. Na obalu všech dílů nalezneme fotografie žákyň a žáků.

V učebnici pro šestý ročník jsme napočítali celkem šedesát jedna postav, z toho čtyřicet čtyři mužských a sedmnáct ženských. Procentuálně je to tedy 72 % ku 28 %, ovšem u mužských postav nám počet o 8 % zvyšuje zobrazení čtrnácti rytířů na hromadné kresbě. Významných osobností najdeme v učebnici pouze pět, ale ve vyrovnaném zastoupení tři mužů a dvou žen.⁴⁴ Obě ženy jsou vybrány z oblasti umělecké (pěvkyně a herečka), muži jsou zastoupeni spisovatelem, atletem a vojevůdcem. Zajímavé je také zjištění, že se v tomto díle objevují pouze české osobnosti.

Ze zobrazených anonymních osob⁴⁵ nás zaujme hned hlavní fotografie celé publikace, na níž můžeme vidět smějící se žákyni v popředí a čtyři chlapce v pozadí, počet

---

⁴⁴ spisovatel Karel Čapek, vojevůdce Jan Žižka, atlet Emil Zátopek, zpěvačka Ema Destiniová, herečka Jiřina Bohdalová

⁴⁵ Do dalších výčtů ilustrací již nezapočítáváme kreslené obrázky ani fotky slavných osobností, a to v žádném z rozborů učebnic.

je zde nevyrovnaný, ovšem pozornost je soustředěna na dívku. Na tomto titulním snímku jsou obě pohlaví ukázána při stejné činnosti a ve stejné situaci, což považujeme za žádoucí.

Najdeme zde několik zobrazení postav z řad ženských i mužských, které můžeme považovat za stereotypní. Z ženských postav například vidíme horlivou žákyni při hodině kreslení a ženu s dívkou (možné považovat za matku s dcerou) při výběru a nákupu oblečení. I muži jsou ukázáni ve stereotypních rolích, například při manuální práci jako je sekání dříví nebo v montérkách bez konkrétní činnosti. Ve dvou komiksech, které jsou v učebnici zařazeny v rámci vypravování podle obrázkové osnovy, se řeší poměrně reálné životní situace⁴⁶ a najdeme zde mnoho postav v různých profesích a rolích. V prvním z komiksů se vyskytuje tradiční zobrazení žen v povolání učitelky, zástupkyně a zdravotní sestřičky. Ani muž jako policista nás příliš nepřekvapí. Netradiční je naopak vyobrazení ženy jako řidičky tramvaje.⁴⁷ Co se týká citového hlediska, naše pozornost se soustřeďuje především na dvě mužské postavy. Otec v roli starostlivého rodiče, kterému volají ze školy po úrazu syna, z druhého komiksu si všímáme postavy muže přivazující psa ke stromu s úmyslem se ho zbavit. První z mužů je zobrazen v situaci, v níž spíše dominují matky, druhý je postaven do role bezcitného „padoucha“, která je častěji přisuzovaná právě mužskému pohlaví.

Některé osoby jsou zobrazovány samostatně a v genderově neutrálních situacích jako dívka hrající na klavír nebo chlapec hledající psa, ale je zde snaha zobrazovat obě pohlaví společně a také ve stejné situaci, například chlapce a dívku na houbách, nebo děti, které se učí.

V učebnici pro sedmý ročník bylo z celkového počtu třiceti dvou osob pouze 12, 5 % ženských postav, zatímco mužských 87, 5 %. Tento výrazný nepoměr čtyř žen ku dvaceti osmi mužům vznikl především minimálním počtem úryvků textů ze známých literárních děl zobrazujících ženskou hrdinku. Také zde nenajdeme fotku ani kresbu žádné významné ženy.

---

⁴⁶ úraz žáka při cestě do školy, záchrana přivázaného a opuštěného psa

⁴⁷ Povolání řidičky vnímáme jako genderově nestereotypní roli, ovšem po přečtení textu zjistíme, jak je popsáno výše, že zde je o řidičce psáno ironicky a v podstatě se nepřímo potvrzuje stereotypní myšlenku, že ženy neumí řídit.

Slavné mužské osobnosti⁴⁸ jsme v tomto dílu napočítali 3. Na obálce je opět fotka dětí ve škole, tentokrát jedna dívka a jeden chlapec.

Zbývající tři ženské postavy jsou již zmiňované kreslené ilustrace uměleckých textů. Na prvním obrázku je dívka vyhlížející z okna. Další kresba zobrazuje dospívající dívku svlečenou do půl těla při vyšetření u doktora. Podle řeči těla (pohled, ruka držící přes prsa druhou ruku) bychom mohli říci, že se dívka stydí. Stydlivost a plachost je často spojována především s „něžným pohlavím“ a podle textu mohla být situace trochu pozměněna, aby dívka nebyla zobrazena v této poněkud intimní situaci. Na druhou stranu je zde ilustrace účelově užita jako součást textu nastolujícího téma psychického problému a strachu. Ilustrace tedy souvisí s výběrem textu, který jsme již zmiňovali v předchozí analyzované oblasti muži a ženy v učivu. Poslední ženskou postavu nalezneme u popisu osob v umělecké literatuře. Mužské postavy najdeme především jako doprovodné ilustrace ukázek z dobrodružných textů.⁴⁹ Z oblasti povolání zde máme pouze rychtáře a doktora – dvě typicky mužské profese, ovšem u povolání lékaře stojí za zmínku, že podle textu se jedná o pediatra. Co se týče stereotypního zařazení, nejvíce nás zaujme zobrazení tří chlapců u článku o etiketě, konkrétně stolování. Všichni chlapci na obrázku se proviňují nějakým způsobem proti etiketě, ať je to vkládání nože do úst, převržené jídlo na ubrusu, lokty na stole či překřížený příbor po dojení chodu. Text je přitom poučením pro všechny o tom, jak se máme či nemáme chovat u stolu. Vypravěč mluví v první osobě čísla množného a o pohlaví postav není ani jedna zmínka, mohly být tedy přidány i postavy opačného pohlaví, aby obrázek nepůsobil dojmem, že pouze muži neumí správně stolovat.

V dalším díle z učebnicové řady jsou počty postav na obrázcích také nevyrovnané. Z celkového počtu čtyřiceti dvou osob jsou ženy zastoupeny 29 %, tedy dvanácti ženskými postavami, muži 71 %, tedy třiceti mužskými postavami. Autorský tým do této učebnice zařadil celkem jedenáct významných osobností českých i světových. Z osmi mužských osobností jich je pět z oblasti hudby, dva z oblasti vědy a jeden vladař.⁵⁰ Ženské osobnosti jsou zastoupeny třemi spisovatelkami.⁵¹ Opět vidíme, že ženské postavy autorský tým vybral

---

⁴⁸ spisovatel Jaroslav Foglar, hudební skladatel W. A. Mozart, vědec a mořeplavec Thor Heyerdahl

⁴⁹ pirát, šašek a zloději, Mauglí, plavec prchající před žralokem, rytíři na bitevním poli apod.

⁵⁰ hudební uskupení bratrů Ebenových (3), hudební skladatelé Antonín Dvořák a Leoš Janáček, z vědecké oblasti Archimedes a Thomas Alva Edison.

⁵¹ spisovatelky Jarmila Loukotková, Alexandra Berková a Joanne K. Rowlingová

pouze z oblasti umělecké, stejně jako v učebnici pro šestý ročník. V neprospěch ilustrací žen zde mluví i kreslené obrázky, jejichž počet je pětkrát nižší než mužských⁵². Pokud obrázky prozkoumáme z jiného hlediska než četnost, nemusí se nám počet zdát tak markantně nevyrovnaný. Tři ze čtyř kreslených žen jsou na obrázku samy a jedna z dívek je dokonce jedinou aktérkou komiksového příběhu. Pouze na jedné kresbě je žena zobrazena společně s mužem. Mužských postav je sice dvacet, ale na polovině vyobrazení jsou společně po dvou nebo po třech. U fotografií se situace obrací a můžeme si všimnout pěti zobrazených žen a dvou mužů, přičemž každý z mužů se nachází na fotografii se ženou. První společnou fotografii vidíme hned na obalu publikace, opět dívka s chlapcem při studiu jako u předchozích dvou učebnic. Druhá fotografie pochází z filmu a zobrazuje hlavního herce a herečku sedící společně na lavičce.

Velká část ilustrací doprovází texty ze starších dob, proto je zobrazení postav tomu poplatné. Například na fotografiích jsou ukázány movité a elegantní dámy z konce 19. století (při snídani či při vycházce) nebo jejich služebná v pozadí jednoho ze snímků. Dále se u pověsti o pokladu nachází dívka, která si za vzorný úklid vysloužila zlato. Mužské postavy reprezentuje král, řecký bůh, rytíři, alchymista, domorodí indiáni v roli bojovníků, revírník nebo muž u zrodu parní lokomotivy. V těchto pozicích ženy příliš nevidáme a setkáme se spíše s mužskými představiteli právě z důvodu dobového zařazení postav, to samé můžeme říci i o ženách v roli služebných. U ženských postav z modernějšího období už vidíme odpočívající maminku, která si při světle lampy čte detektivku, a také komiksový příběh o mladé dívce lovcí otravného komára. Dívka si sice počíná nemotorně, rozbije květináč a poraní se, ale zranění si sama ošetří bez náznaku pláče a situaci řeší samostatně, byť trochu svérázně.⁵³ Jako pozitivní zde můžeme hodnotit, že poslední dvě ženské postavy jsou ukázány při odpočinku a při řešení problému bez náznaku bezradnosti a pasivity. Další mužské postavy jsou zobrazeny při genderově neutrálních činnostech – obědvání na loďce a hosté v restauraci.

---

⁵² Nezapočítáváme portréty osobností, které jsme již zmínili.

⁵³ Z obrázků vyplývá, že dívka vyklepala střepey z okna a roztrhla při tom prostěradlo, ale žádný další obrázek nenaznačuje řešení této situace. Zde závisí na interpretaci žáků a žákyň a také vyučujících, zda upozorní na neekologické a zdraví nebezpečné chování a jak dívčino chování zhodnotí.

Poslední díl řady má celkově nejméně ilustrací ze všech zkoumaných učebnic, pouze dvacet sedm postav, z toho dvacet jedna mužských a šest ženských. Převahu mužů - 78 %, najdeme mezi fotkami i ilustracemi anonymních i významných osob, ženy se zastoupením 22 % najdeme převážně na kreslených obrázcích. V posledním ročníku základní školy vysvětluje řada SPN historický vývoj českého jazyka, proto se zde setkáváme s několika osobnosti (čtyři muži a jedna žena), které z hlediska genderové korektnosti ilustrací nelze rozebírat.⁵⁴ Zbylí dva slavní muži jsou spisovatel Bohumil Hrabal a žokej Josef Váňa. Více významných osobností učebnice nenabízí, tudíž zastoupení žen v této oblasti není skoro žádné.

Z malého počtu ilustrací zde najdeme minimum příkladů, které bychom zařadili vyloženě mezi genderově tradiční vyobrazení. Například v učebnicích tematicky opakované spojení muže s kutilskou prací oblečeného v montérkách, tentokrát s vrtačkou v ruce. Pak následuje několik genderově neutrálních obrázků – žena sfoukávající svíčky na dortu, chlapec se zlomenou rukou nebo starý pán sedící na huse. Ale patrná je také snaha o korektní ilustrace. Na obálce učebnice, stejně jako u třech předchozích, vidíme na snímku opět žáka a žákyni dívající se do knihy, tentokrát ve venkovním prostředí. Při společné činnosti najdeme i ženu a muže jezdící na kolečkových bruslích, či studující nad knihami. Nejistotu ohledně snahy o genderovou vyváženost můžeme vnímat u kresby k textu o kuřácích, na níž jsou tři postavy. Dvě postavy kouří a jedna mužská postava si zacpává nos kvůli zápachu z cigaretového dýmu. Ze dvou osob s cigaretou jsme schopni identifikovat jednu ženu, u druhé osoby však není pohlaví zřejmé. Navíc nám určení postav komplikuje i text, který používá pouze generické maskulinum. Pokud by byl na obrázku kouřící chlapec, jednalo by se o vyváženou ilustraci, ovšem v opačném případě by poukazovala na dvě kuřáčky a chlapce s odsuzujícím pohledem, což bychom považovali za nekorektní, a tudíž špatně vybraný příklad v genderově vyvážené vzdělávací pomůcce.

---

⁵⁴ Věrozvěstové Cyril a Metoděj, kazatel Jan Hus a také postavy knížete Břetislava a Jitky a jejich příběhu z Dalimilovy kroniky. Zde bychom mohli konstatovat, že Jitka byla unesena a je vezena na koni Břetislavem, takže muž má převahu a kontrolu nad ženou, navíc není vhodné zobrazovat únos v učebnici. Ale tato ilustrace patří k textu z doby, kdy ženy neměly dnešní práva ani možnosti a znalost příběhu patří k nabytým vědomostem základního vzdělání. Zde by musel/a otázku genderové korektnosti třídě položit vyučující.

Jazyk

Všechny analyzované učebnice nakladatelství SPN dodržují v úvodu stejný postup při oslovování, proto jej nebudeme zmiňovat u každé učebnice zvlášť, ale uvedeme pouze první příklad.

Učebnice pro šestý ročník hned v předmluvě oslovuje podle pravidel genderové korektnosti dívky i chlapce „*Milé žákyně, milí žáci*“, ovšem na konci předmluvy je uveden podpis „*autoři*“, za nímž se skrývají tři autorky a dva autoři, podpis je tedy ve tvaru generického maskulina (Hošnová et al., 2018, s. 6).

K příkladům oslovování přidejme i dva z úkolů. V prvním z nich je úkolem vybrat vhodnější oslovování dětí moderátorem „*Ahoj holčičky a kluci*“ nebo „*Dobré ráno, dívky a chlapci*“ (Tamtéž s. 12). Ve druhém se jedná o nabídku reklamního katalogu začínající slovy „*Vážená paní, vážený pane*“ (Tamtéž s. 94). V úvodním oslovení⁵⁵ i dvou zmiňovaných příkladech jsou dívky a ženy oslovovány vždy první, *Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic*, přitom doporučuje střídat pořadí oslovovaných (Valdrová, Smetáčková, Knotková-Čapková, 2005, s. 191).

Úkoly a otázky jsou zadávány v plurálu podle zásad genderové korektnosti, například „*Převedte vyprávění do minulého času a napište je*“ (Hošnová et al, s. 115); „*Které výrazy pro označení brambor znáte?*“ (Tamtéž, s. 163). Ovšem pokud se v zadání objeví označení osob, setkáme se také s tvary generického maskulina, například „*Vyhledejte nějakou encyklopedii doma a seznamte spolužáky stručně s jejím obsahem*“ (Tamtéž, s. 98) nebo „*Utvořte dvojice. Jeden žák bude přesně popisovat, jak vyrobí jednoduchý předmět z papíru (lodička, vlaštovka). Druhý se bude jeho pokyny přesně řídit*“ (Tamtéž s. 124). U těchto příkladů předpokládáme, že se zapojí do činnosti ve třídě i dívky, ovšem u zadání „*Vyberte tři knihy, které se vám líbí. Napište jejich název a uveďte i jména jejich autorů, popřípadě ilustrátorů*“ (Tamtéž, s. 59) a „*Zjistěte, kolik olympijských medailí Emil Zátopek získal. Znáte některé další české atlety, kteří získali zlatou olympijskou medaili?*“ (Tamtéž, s. 67) se může stát, že autoři, ilustrátoři i atleti budou nevědomky vybíráni pouze z řad mužů, protože žákyně a žáci si neuvědomí, že jsou zde zahrnuty i ženy.

---

⁵⁵ Ve všech dílech nakladatelství SPN jsou v předmluvě oslovovány nejprve dívky.

Těchto případů není v učebnicích velké množství, naopak pozorujeme výraznou snahu generické maskulinum v některých případech nahrazovat neutrálním výrazem, například místo slova *spolužáci* je použit výraz *ostatní* „*Posud'te s ostatními ve třídě, jestli jsou vaše důvody oprávněné, nebo neoprávněné*“ (Tamtéž s. 129), stejně tak úkol „*Popište podle fotografie či kresby v novinách nebo časopise některou známou osobnost z oblasti kultury, politiky nebo vědy*“ (Tamtéž, s. 153) podporuje genderově korektní vyjadřování. V některých zněních zadání je dbáno na to, aby si žáci i žákyně uvědomili, že možnost zahrnuje chlapce i dívky, a proto ji explicitně zmiňuje, například „...*Napište o ní v dopise svému nejlepšímu kamarádovi nebo kamarádce*“ (Tamtéž, s. 132); „*Obdobným způsobem popište hrdinu či hrdinku svého oblíbeného literárního díla nebo filmu*“ (Tamtéž, s. 152) nebo „*Popište své spolužačky či spolužáky, jak můžete z mobilního telefonu poslat krátkou textovou zprávu*“ (Tamtéž, s. 159).

Výkladové části jsou v učebnicové řadě SPN zařazovány pomocí zvýrazněných tabulek a při vysvětlování je používána první osoba plurálu. Použití generického maskulina je ojedinělé, například úsek z poučení o rozvinutém vypravování „...*informují čtenáře či posluchače o tom, jak se události odehrály...*“ (Tamtéž, s. 140), ale v jednom z případů poměrně výrazné. V tabulce s podstatnými jmény obecnými a vlastními nalezneme ve výčtech příklady pouze v generickém maskulinu „...*obyvatelé města nebo obce (Pražan, Ostravan, Hradečan), příslušníka národa, země, státu, světadílu (Čech, Moravan, Slezan, Slovák, Francouz, Evropan, Afričan)*⁵⁶ ...“ (Tamtéž, s. 58). *Internetová jazyková příručka*⁵⁷ uvádí, že od všech zeměpisných jmen vytvoříme důsledně přechýlené podoby a ve sporných případech je vhodnější použít opis. Na druhou stranu, přechýlené podoby některých uvedených výrazů používáme běžně, například: *Češka, Slovenka, Evropanka, Afričanka* a další. Mezi nimi jsou příklady lehce odvoditelné (*Afričan, Afričanka*), ovšem v několika případech by bylo více než vhodné tyto varianty zmínit, zejména kvůli obtížnějšímu způsobu odvozování (například hláskovou alternací *Čech – Češka* nebo vzácnější varianta *Slovák – Slovenka*). Učebnice pro šestý ročník tuto tematiku ani příklady nezmiňuje, přechylování je

---

⁵⁶ Ostatní výkladové vzorové příklady uvádět nebudeme, protože jsou doplněním k vysvětlované látce. U učiva o mužském rodě nemůžeme samozřejmě požadovat příklady i v ženském rodě apod.

⁵⁷ Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=720> [cit. 2021-07-03]

zde spojeno s názvy profesí a zájmovou činností.⁵⁸ Z genderově korektních příkladů uvedme vyplněnou vzorovou *Poštovní poukázku C*, v níž je odesílatelem muž a adresátem žena, vzor tedy vyváženě oslovuje dívky i chlapce (Hošnová et al., 2018, s.103)

V části rozebírající zobrazení mužů a žen v učivu jsme popisovali příběh chlapce, kterého vláčela tramvaj řízená řidičkou, když nestihl naskočit do rozjíždějící se tramvaje. Řidička si ho všimla a zastavila. Tento příběh vypráví zraněný chlapec s notnou dávnou ironie a nadsázky (což se také týká jednoho z úkolů pod textem) a jedna z vět zní „*Asi po patnácti metrech se starší slečna uráčila vůz zastavit a otevřít dveře*“ (Tamtéž s. 143). V kapitole o genderově korektním vyjadřování jsme uvedli upozornění, že oslovení slečna může naznačovat nekompetentnost. V uvedeném příkladu cítíme, že celková stavba věty a kontext příběhu má řidičku tramvaje urážet, což slovní spojení starší slečna jen umocňuje.

V tomto dílu se nenachází žádné ženské příjmení cizinky.

Učebnice pro sedmý ročník začíná stejným oslovením, které jsme rozebrali v úvodu jazykového rozboru. Zadání jednotlivých úkolů je ve shodě s předchozí učebnicí formulováno v plurálu, stejně tak je toto pravidlo poměrně striktně dodržováno u výkladových tabulek a generické maskulinum se v nich objevuje zřídka. Zhruba do půlky učebnice nenajdeme ani v zadání úkolů žádné generické maskulinum, což je způsobeno stručností a také tím, že žáci a žákyně nejsou vyzýváni ke skupinové práci nebo výstupům před třídou. Pak se již občasně v zadání generické maskulinum objevuje, například „*Zjistěte další podrobnosti o životě faraona Tutanchamona nebo objevení jeho hrobky a seznamte s nimi spolužáky*“ (Hošnová et al., 2014, s. 101) nebo „*Vyznačte v textu místa, která mají na čtenáře zapůsobit*“ (Tamtéž, s. 172). V zadání „*Vyjadřuje autor textu svůj vztah k popisovanému prostředí a jeho hodnocení?*“ (Tamtéž, s. 160) je slovo autor naprosto nevhodně použito, protože se vztahuje k textu, který napsala Iva Hercíková, což je uvedeno přímo nad otázkami. Přitom v některých případech vidíme výraznou snahu oslovovat dívky i chlapce, například „*Nakreslete jedno ze rčení a nechte hádat ostatní, které to je*“ (Tamtéž,

---

⁵⁸ K této problematice uvedme ještě příklad cvičení, v němž by bylo možno uvést i tvary přechýlené. V podkapitole o středním rodu se nachází cvičení se zadáním „*Podstatná jména v závorkách uveďte ve spisovných tvarech a určete jejich vzor.*“ Jedna z izolovaných vět na úpravu má znění „*Rozhodčí vyloučil jak (Francouz), tak (Rus)*“ (Hošková a kol., 2018, s. 64). V rozporu se zadáním by tedy neměla být ani úprava *Rozhodčí vyloučil jak Francouzky, tak Rusky*.

s. 13) nebo také pomocí závorek „*Zahrajte scénku. Jeden z vás bude představovat prodavače (prodavačku) obuvi, druhý si půjde koupit nové boty.*“ (Tamtéž s. 90). Podle *Příručky pro posuzování genderové korektnosti učebnic* (Valdrová, Smetáčková, Knotková-Čapková, 2005, s. 192) je vhodné využít spíše lomítek, protože závorky mohou působit dojmem, že žena je druhou méněcennou variantou. Zvláštním dojmem působí zadání „*Vyskloňujte své příjmení (dívky vyskloňují otcovo příjmení)*“ (Hošnová et al., 2014, s. 13). Část úkolu před závorkou nejprve vypadá, že je určena oběma pohlavím, ale nakonec se ukáže, že se týká pouze chlapců a dívky nemají skloňovat své příjmení, ale otcovo příjmení. Zadání úkolu by mohlo být společné a znít třeba *Jak byste vyskloňovali příjmení svého otce?*⁵⁹

I souvislé texty a procvičovací úkoly obsahují genderově nekorektní příklady. Tím je zejména pracovní nabídka místa obsluhy poloautomatického vysokozdvížného vozíku, skladníka a zároveň kontrolora příjmu a výdeje inzerovaná v generickém maskulinu. Ale spíše se zdá, že se jedná pouze o nabídku pro muže, protože předpokládá sílu, dvousměrný provoz a práce v noci a chladu. Přesto je v dnešní době považována pracovní nabídka psaná takto za diskriminační. Za poměrně genderově korektní (byť jsou místo lomítek použity závorky) považujeme také jakýsi kvíz svědomitosti na procvičení vedlejších vět. Kdekoliv se jedná o oslovení tázané osoby, je použit dvojí tvar „*[...] jsi opatrný (opatrná) abys ho nepoškodil (nepoškodila) [...] jsi sice rád (ráda), ale raději chodíš na návštěvu sám (sama), abys nemusel (nemusela) uklízet [...]*“ Generické maskulinum je zde použito pouze jednou (Tamtéž, s. 115).

V učebnici se nachází jedno jméno zahraniční autorky B. B. Calhounové⁶⁰, které je zde přechýleno.

Předposlední díl řady SPN začíná genderově korektním oslovením a stejně jako předchozí díly, i zde dodržuje autorský tým zásadu zadávání úkolů v množném čísle a výkladové tabulky bez použití generického maskulina s poměrně vyváženými příklady (tam, kde je to možné). Zaměříme se tedy pouze na odchylky a také na způsoby, jimiž se snaží učebnice tyto zásady dodržovat.

---

⁵⁹ Učebnice zřejmě předpokládá, že většina žáků má příjmení po otci, pracujeme proto se stejnou variantou u chlapců. Předpokládáme, že u obou zadání je studujícím jasné, že procvičujeme skloňování mužských příjmení, proto dívky neskloňují svá příjmení nebo by to vyučující musel zmínit.

⁶⁰ Autorka neuvádí křestní jméno ani na obalech knih a prezentuje se takto.

Generické maskulinum se objevuje v zadání úkolů a otázek pouze, pokud je jmenována další osoba, například „*Vysvětlete cizinci, jaký je rozdíl ve významu těchto vět*“ (Hošnová et al., 2015, s. 52); „*Napište charakteristiku některého ze svých spolužáků či přátel*“ (Tamtéž, s. 139) nebo mají žáci za kol připravit pozvánku na akci školy „*[...]pro žáky, pro jejich rodiče a pro učitele [...]*“ (Tamtéž, s. 165). V úkolech, otázkách i výkladových tabulkách najdeme generická maskulina *čtenář, autor, spolužáci apod.* především ve slohové části, například tabulka s definicí slohového útvaru „*Recenze jednak informuje o určitém díle [...], jednak podává hodnocení tohoto díla, doporučuje ho, nebo naopak nedoporučuje čtenářům či divákům*“ (Tamtéž, s. 151).

V publikaci je patrná snaha autorského týmu oslovovat a zviditelňovat ženy, stejně jako v předchozím dílu používá i zde závorky či přidání feminina k maskulinnímu tvaru, například „*Jak by sis usmířil(a) pohněvaného kamaráda nebo kamarádku?*“ nebo „*Co děláš o prázdninách, aby ses nenudil(a)?*“ (Tamtéž, s. 122). Způsob se závorkami ale není v učebnici běžný a vyskytuje se v několika málo větách.

Za absolutně nevhodný způsob považujeme zadání: „*Napište inzerát, v němž budete hledat 1. redaktora do školního časopisu, 2. herce a herečky do školního divadelního kroužku, 3. hráče do školního družstva basketbalistů a basketbalistek. Uveďte v bodech požadavky, které mají uchazeči splňovat*“ (Tamtéž, s. 141). Kombinování generického maskulina s používáním tvarů maskulina a feminina ruší u generického maskulina jeho bezpříznakovost, tudíž ze zadání vyplývá, že na místo redaktora je hledán pouze muž, protože jinak by byla zmíněna také přechýlená podoba slova. Variantu hráči do školního družstva basketbalistů a basketbalistek připouští i příručka *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*, jako možnou alternativu, pokud je více tvarů (VALDROVÁ, Jana, Blanka KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ a Pavla PACLÍKOVÁ, [2010], s. 33).

Co se týče přechylování, najdeme zde dvě cizí ženská příjmení. Spisovatelka Joanne K. Rowlingová je uvedena s přechýleným příjmením, kdežto spisovatelka Agatha Christie je uvedena bez přechýlení. Toto umělecké jméno je tradičně vžito v úzu v nepřechýlené podobě.

I poslední díl publikace začíná genderově korektním oslovením, stejným jako u všech předchozích dílů. Shodně se všemi učebnicemi z řady SPN i tato učebnice formuluje zadání, úkoly a otázky v plurálu. V jazykové části nalezneme mizivé množství případů, v nichž je

použito generické maskulinum „*Co nabízejí zákazníkům na svých internetových stránkách České dráhy?*“ (Hošnová et al., 2016, s. 29). Generické maskulinum pro označení dalších osob najdeme párkrát v zadáních a výkladových tabulkách ve slohové části, například „*Vymyslete k rozhovoru název, který bude vystihovat jeho téma a přitom bude přitahovat pozornost čtenářů*“ a „*Připravte sami rozhovor s některým z pedagogů o aktuálních otázkách předmětu, který vyučuje*“ (Tamtéž s. 171). Často se objevuje generické maskulinum ve větách týkajících se školství, viz předchozí ukázka, nebo také příklad ze závěrečného procvičovacího kvízu „*Na třídních schůzkách budou učitelé informovat rodiče o prospěchu žáků*“ (Tamtéž, s. 120). Nalezneme i několik snah vyhnout se použití generického maskulina „*[...] Seznamy, které jste vytvořili, si ve třídě porovnejte*“ (Tamtéž, s. 148); „*[...] Diskutujte o tomto tématu ve třídě*“ (Tamtéž, s. 151). V tomto dílu nenajdeme způsoby nahrazování generického maskulina závorkami, jako v předchozích dílech.

Zmiňme také ještě problematiku pojmenování příslušníků národa, země, státu a světadílu, kterou jsme nastínili v rozboru učebnice pro šestý ročník. Ve všech čtyřech dílech řady SPN najdeme pouze dvakrát přechýlenou podobu jména příslušnice národa, a to v učebnici pro šestý ročník v zadání „*Soutěž o největší Česku*“, která je zmíněna výše a pak až zde v posledním dílu ve cvičení na tvorbu protějšků je zmíněna Japonka.

Z jazykového hlediska je zajímavý článek o soutěži „*Výbava pro chatařky : -)*!“ lákající dívky do soutěže o kamery a mikrofony pro lepší chatování na internetu. Reklama je cílena na dívky, o čemž svědčí i závěrečné „*[...] nadchne i ty největší fanatičky. : -)*“, ovšem v úvodu se píše: „*V dnešní soutěži můžeš vyhrát nádobíčko pro opravdu profesionální chataře [...]*“ (Tamtéž, s. 174). Maskulinní tvar *chataři* ve spojení se slovem profesionální má pravděpodobně cílovou skupinu přesvědčit o větší kvalitě zboží než spojení s femininem *chatařky*. Pojme tak větší skupinu – ženy i muže, a navíc s technikou jsou spojeni především muži, takže se tímto snaží reklama navodit pocit, že zboží by používali i muži profesionálové, kteří by si nekvalitní výrobek nepořídili.

Co se týče přechylování, nalezneme v učebnici pouze dvě cizinky, spisovatelku Emily Brönteovou⁶¹ a spisovatelku Višnju Stahuljakovou. Obě příjmení jsou uvedena v přechýleném tvaru.

2.2.2 Fraus

Řada učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základní školy obsahuje tyto čtyři díly: *Český jazyk 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* (Krausová et al., 2012), *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia* (Krausová et al., 2013), *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia* (Krausová, et al, 2014) a *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* (Krausová et al., 2015). Každá z publikací obsahuje část jazykovou, rozdělenou po jednotlivých rovinách, a část slohovou. Úvodní kapitola je věnována opakování učiva z předchozího ročníku. Podobně jako řada SPN se i učebnice Fraus snaží alespoň v některých případech na začátku jednotlivých kapitol zařadit nejprve motivační cvičení a poté tabulku s definicí. Kromě různých typů cvičení mají jednotlivé učebnice postranní lištu s odkazy na mezipředmětové vztahy, rozšiřujícími či doplňujícími otázkami, zajímavostmi a obrázky.

Zobrazování mužů a žen v učivu

Jako druhou analyzujeme učebnicovou řadu nakladatelství Fraus. I zde si budeme všimnout zastoupení autorů a autorek, jejichž texty byly do učebnice vybrány, a poměr významných žen a mužů zmíněných v jednotlivých dílech. Bude nás také zajímat, zda jsou mužům a ženám v souvislých textech, ale i v izolovaných výpovědích přisuzovány pouze stereotypní profese, činnosti a zájmy, nebo zda se autorský tým snaží o větší genderovou korektnost a situuje muže i ženy do oblastí, s nimiž nejsou tak často spojováni.

---

⁶¹ Emily Brönteová není uvedena ve výčtech slavných osobností v části *Zobrazování mužů a žen v učivu*, protože její jméno se nachází v učebnici v kapitole *Skloňování cizích vlastních jmen*. Tuto kapitolu do analýzy četnosti významných osobností nezahrnujeme, z důvodů velkého množství různých, především mužských jmen.

V učebnici pro šestý ročník zařadil autorský tým čtyřicet textů (tj. 71, 5 %) od mužů,⁶² třináct textů (23 %) od žen⁶³ a tři texty (5, 5 %) náleží smíšeným autorským týmům,⁶⁴ v součtu tedy padesát šest textů, které mají v učebnici přiznaného autora či autorku. Od některých spisovatelů a spisovatelek je použito více různých ukázek z díla. Samostatnou kategorií, s níž jsme se v učebnicové řadě nakladatelství SPN nesetkali, jsou krátké citáty a věty na procvičení rozborů, u nichž je také autor zmíněn. V tomto díle najdeme devět citátů a jednu větu k rozboru, všechny pouze od významných mužů.⁶⁵ Velký nepoměr jsme zjistili v oblasti zobrazení významných osobností. Celkem jsme napočítali třicet pět osobností, z toho je třicet jedna (89 %) mužů⁶⁶ a pouze čtyři (11 %) ženy.⁶⁷ Kromě jedné panovnice učebnice zmiňuje pouze tři spisovatelky, zato muži jsou vybráni z více různých oblastí a oborů. Společně se spisovateli a vladaři jsou vybráni také vojevůdci, malíři, hudebník nebo hokejista a další.

V profesním zaměření mužů převládají především tradiční povolání ředitele, poslance, předsedy, redaktora, reportéra, lékaře pilota, vojáka, lesníka, trenéra a ve starších textech například rádce. Z těch, která počítáme mezi genderově korektní příklady je to povolání učitele, které se objevuje především ve slohové části. Co se týče zájmů, jsou muži a chlapci spojováni především se sportem a vítězstvím „*Petr vyhrál závod na 200 m už dvakrát*“ (Krausová et al., 2012, s. 66); „*Franta lyžuje*“ (Tamtéž, s. 79) nebo „*Tomáš hraje fotbal i hokej*“ (Tamtéž, s. 81). Z dalších zájmů najdeme zmínky o hře na housle, zpěvu „*Petr navštěvuje pěvecký kroužek Hlásek*“ (Tamtéž s. 19) a sběratelství „*Tatínek*

---

⁶² Jiří Žáček (10x), Eduard Petiška, Jaroslav Foglar (3x), František Hrubín, Luděk Dobroruka, Miloš Macourek (2x), Ota Hofman, Oldřich Důdek, Michael Ende, František Nepil, Ivor Mihála a Ivan Bohuš, Miroslav Janotka a Karel Linhart, John R. R. Tolkien, František Langer (3x), Vincenc Zahradník, Jan Králík, Rudo Moric, Jan Skácel, Vladimír Šmilauer, Karel Čapek (2x), Josef Wolf, Miroslav Hroch, žákovská práce Michala Bobáka, Jindřich Pokorný, Dušan Šlosar

⁶³ Dagmar Brázdová, Petra Řezníčková, Zuzana Kopecká, Božena Němcová (3x), Iva Procházková, Jana Janusová, Jaroslava Janáčková, žákovská práce Petry Tlusté, Magdalena Beranová, Jarmila Turnovská, Joanne K. Rowlingová

⁶⁴ Josef Šubrt a Alena Vandová, Eva-Marie Dreyer a Armgart Wartenau (2x)

⁶⁵ citáty Mark Twain, Stanislav J. Lec, Julius Caesar, Horatius, Catullus, Ivo Samec (2x), Václav Havel, věta k rozboru Jaromír John, Johann W. Goethe

⁶⁶ spisovatelé Mark Twain, Jan Neruda (3x), Miloš Macourek (2x), Jan Amos Komenský, Karel J. Erben (2x), Karel H. Mácha, Václav Čtvrtek, Karel Čapek, Eduard Fikar, Jiří Žáček, malíř a spisovatel Josef Lada (2x), malíři Mikoláš Aleš, Clive Watts, František Hodonský, Václav Malina, hudebník Jaroslav Hutka, hokejista Jiří Hrdina, architekt a stavitel Benedikt Rejt a Hanuš Behem, vladař Dionýsos, Damokles, vojevůdci Albrecht z Valdštejna, Jan Žižka, císaři Karel IV. (3x), Rudolf II., Ferdinand I. Habsburský a Karel V., kazatel a spisovatel Jan Hus, králové Jan Lucemburský, Vladislav Jagellonský, Ludvík I. Jagellonský,

⁶⁷ spisovatelky Božena Němcová (2x), Astrid Lindgrenová, Alena Ježková, panovnice Marie Terezie

sbírá poštovní známky a pivní tácky“ (Tamtéž, s. 74). Mužům jsou tedy přisuzovány spíše typické zájmy, výjimkou jsou hudební kroužky. Mladší chlapci jsou v učebnici spojováni také s hračkami, a to především s autíčky, modely letadel a dřevěným koníčkem.

Nápadné je také rozdělení činností a prací spojených s domovem. Podle zažitých stereotypů se muži starají spíše o údržbu domu, venkovní práce a vykonávají těžkou manuální činnost, jinak je tomu i v této učebnici, například *„Jan nasekal dříví na oheň“* (Tamtéž, s. 16); *„Tatínek složil uhlí...Kamil natřel plot“* (Tamtéž, s. 76); *„Stromek, jež zasadil můj otec rychle vyrostl“* (Tamtéž, s. 106) nebo *„Chlapci v dílně uklízeli do skříněk kleště, kladiva a šroubováky“* (Tamtéž, s. 69) a další. Jediný příklad, v němž chlapec vykonává spíše činnost spojenou s ženami, je: *„Bratr utřel prach v obývacím pokoji“* (Tamtéž, s. 55).

Žen spojovaných v příkladech se zaměstnáním nenajdeme mnoho. Do souvislostí s ženou jsou poměrně málo dávány profese poslankyně a historičky, častěji se setkáme s lékařkou. Pak už najdeme pouze genderově stereotypní povolání učitelky a také vychovatelky. Co se týče zájmů, jsou ženy spojeny především se sportem. Vícekrát je zmíněno lyžování, jednou plavání a najdeme také vyprávění o výletě na kolech z pohledu cyklistky.

Stejně jako mužům je v učebnici stereotypně přiřazena údržba domu a těžší práce na zahradě, ženy učebnice zobrazuje především v roli pečovatelek: *„Když děti došly domů, maminka už na ně čekala“* (Tamtéž, s. 44); *„Maminka nám večer čte pohádky na dobrou noc“* (Tamtéž, s. 70) a hospodyněk *„Maminka a babička vařily a pekly“* (Tamtéž, s. 69); *„Maminka plela záhonek s růžemi, levandulí a bylinkami“* (Tamtéž, s. 106); *„Babička pěstuje na zahrádce ředkvičky, mrkev a cibuli“* (Tamtéž, s. 74). Ženy jsou v několika příkladech také spojeny s módou, ale to pouze výjimečně a najdeme pouze jeden příklad, kde žena odpočívá při četbě v křesle.

Několik příkladů nám také ukazuje dívky a chlapce při společné činnosti, nejčastěji při míčové hře nebo společném bruslení. Otcové jsou v péči o děti většinou zahrnuti pod společné označení rodiče *„Rodiče se mnou odjeli k doktorovi“* a *„Rodiče se o mě dobře a pečlivě starají“* (Tamtéž, s. 44), samostatně jsou zmíněni při pomoci se spravením kola nebo výukou lyžování. V některých případech jsou děvčata a chlapci zobrazováni společně

a na první pohled by se mohlo zdát, že poměrně korektně, ale při bližším prozkoumání to již tak nepocítujeme. Jeden z příkladů, který není vyloženě nekorektní, ale zobrazuje chlapce a dívky v tradičních situacích je text o vyhlášení ceny „Dětský čin roku 2010“, který uvádí, že cenu za záchranu lidského života dostává chlapec, který pomohl kamarádovi s otřesem mozku, a další ocenění získala dívka, která pracuje jako dobrovolnice a v Centru sociálních služeb doučuje děti. (Tamtéž, s. 34). Obě tyto činnosti jsou velmi záslužné, o čemž není pochyb, spíš konstatujeme, že chlapec je oceněn za hrdinský čin a dívka za angažovanost v sociálním prostředí. Naopak poměrně nekorektním dojmem působí poznámky z žákovských knížek. U některých poznámek pohlaví nerozeznáme, protože jsou napsány v přítomném čase, nicméně ty, u nichž je pohlaví zřejmé, patří pouze chlapcům (viz s. 84, 132).

Za nevhodně zvolený příklad považujeme krátké vyprávění vtipného zaměření složené ze slov začínajících na stejnou hlásku. Příběh vypráví o muži, který pořídil povídavé přítelkyni mluvícího papouška, aby přítelkyně neměla šanci mluvit. Příběh končí tak, že žena si zabalí své věci a popuzeně odchází (Tamtéž, s.94). Ženě je stereotypně přisuzovaná nesnesitelná upovídánost, což dokládá úkol na vysvětlování ustálených spojení a rčení, kde mezi příklady najdeme větu „*Pusa jí jede*“ (Tamtéž, s. 64). Celý text vyznívá poměrně urážlivě, proto bychom vybrali příště jinou ukázkou.

V učebnici pro sedmý ročník napočítáme dvacet osm (67 %) ukázek z děl mužů,⁶⁸ jedenáct (26 %) ukázek psaných ženami⁶⁹ a tři (7 %) ukázky textů patří smíšenému autorskému kolektivu,⁷⁰ celkem tedy čtyřicet dva textů. Také v tomto dílu se objevují krátké citáty a věty určené k procvičování látky (většinou pro větný rozbor), celkem jich je v učebnici zařazeno šest⁷¹ a všechny pocházejí pouze od významných mužských osobností,

---

⁶⁸ Miloš Zapletal, František Nepil, Farleye Mowat, Antonín Sova, Karel Čapek (2x), Jan Drda, Bohuslav Havránek a Alois Jedlička, Tomislav Neklan, Pavel Růžička, Jiří Černý, Julius Janovský, Ivan Olbracht, Eduard Petiška, Pavel Břicháč a Michal Berounský(2x), František Flos, Jorgen Liljenson, Robert Desnos, Sigrid Saurwein-Brandau, Jiří Žáček (2x), žákovská práce Miroslava Fencla, Gerhard Wolf, Josef Kajetán Tyl, Ezop, Karel Poláček (2x)

⁶⁹ Daniela Fischerová (2x), Helena Brožková, Eva Beránková, Veronika Matysová, práce anonymní žákyně 7. roč, Marie Ulčová, Alice Seifertová, Eliška Horelová, Dana Šťovíčková, Sue Tonwsedová

⁷⁰ Ana Adamovičová a Milan Hrdlička, Helena Bujnová s Janem Novotným a Ladislavem Skokanem, Jeffrey M. Masson a Susan McCarthyová

⁷¹ citáty Ivo Samce, Charles Darwin, definice Vladimír Šmilauer, věta na rozbor František Nepil (2x), Ray Bradbury

od ženy není zařazen žádný. Co se týče zobrazování významných osobností, nalezneme jich více než v předchozím dílu, ale procentuální zastoupení mužů a žen je skoro shodné, konkrétně padesát tři (téměř 90 %) mužů⁷² a šest (mírně nad 10 %) žen,⁷³ celkem tedy padesát devět. V učebnici najdeme dva životopisné texty věnující se císaři Rudolfovi II. a Janu Husovi. Vidíme, že poměrem opět převažují muži a také oblasti, z nichž jsou vybíráni, jsou opět rozmanité, máme tu kromě spisovatelů mnoho hudebních skladatelů, malíře, vynálezce, vědce různého zaměření a také současné lékaře uznávané ve svých oborech. U ženských osob není mnoho prostoru na rozmanitost, nicméně oceňujeme, že je zařazena alespoň jedna úspěšná sportovkyně současnosti, a to Martina Sáblíková. Významné žijící osobnosti se v učebnici řady SPN vyskytují především proto, že učebnice používá různé rozhovory a publicistické články z různých internetových médií.

I tento díl učebnice prezentuje muže spíše v genderově tradičních profesích. Setkáme se například hned s několika řediteli (zejména škol), poslancem, obhájcem, architektem, lékařem bez určení specializace, ale také s primářem očního oddělení, spisovatelem, malířem, správcem sportovního areálu, kovářem, truhlářem, cestářem, montérem, automechanikem, rybářem, hajným a dělníky. Z těch méně stereotypních je to pouze zahradník a několikrát je zmíněn také učitel. Autorský tým zařadil několik povolání, s nimiž jsme se v předchozích dílech nesetkali, přesto se jedná opět o typická mužská povolání. Tradičně jsou i zde muži spojováni především se sportem, zejména s hokejem, fotbalem, tenisem, kanoistikou a nechybí ani atletika spojená se závody, například „*Zbyněk doběhl v orientačním závodě čtvrtý*“ (Krausová et al., 2013, s. 58) nebo „*Bratranec Pavel se účastnil závodů v lehké atletice*“ (Tamtéž, s. 16). Muži a chlapci jsou také spojováni

---

⁷² spisovatelé Karel Čapek (2x), Jan Neruda, Alois Jirásek (2x), Josef Kajetán Tyl (3x), Karel J. Erben (2x), Jaroslav Seifert, František Hrubín, Jaroslav Hašek, Jaroslav Zaorálek, Svatopluk Čech, Josef V. Sládek, Rudolf Těsnohlídek, Karel Poláček, malíř a spisovatel Josef Lada, malíř, ilustrátor Jiří Trnka (2x), režisér Zdeněk Troška, hudební skladatelé Antonín Dvořák (3x), Wolfgang A. Mozart, Leoš Janáček, Bohuslav Martinů, Fryderyk Chopin, Johann S. Bach, Giuseppe Verdi, Petr Iljič Čajkovskij, Georges Bizet, Johann Strauss ml., písničkář Jaromír Nohavica, pěvec Petr Dvorský, malíři Mikoláš Aleš (2x), ilustrátor Adolf Kašpar, sochaři Josef V. Myslbek a Matyáš B. Braun, malíř a vynálezce Leonardo da Vinci (2x), herec Vladimír Menšík, fyzici Wilhelm C. Röntgen a Blaise Pascal, lékař Aleš Linhart, zubní lékař Kukáš Kaloš, politik Ken Livingstone, vynálezci Thomas A. Edison a František Křižík, přírodovědec Charles Darwin, jazykovědec Josef Dobrovský, dějepisec Tomáš J. Pešina, císaři Rudolf II. (2x) a Maxmilián II., císař Karel IV (2x), vládce kmenového svazu Sámo, král David a Šalamoun, král Vladislav II., spisovatel a reformátor Jan Hus (2x), prezident Tomáš G. Masaryk

⁷³ královna ze Sáby, Svatá Barbora z Nikomédie, vévodkyně Marie Habsburská, spisovatelky Božena Němcová (2x) a Karolína Světlá, rychlobruslařka Martina Sáblíková

s venkovními aktivitami, ať jsou to hry, například „*Kluci na hřišti čekali do balonu.*“ (Tamtéž, s. 23) a „*Chlapci si vyřezávali vrbové písťalky*“ (Tamtéž, s.87) nebo manuální práce: „*Chlapci odešli do lesa na dříví*“ (Tamtéž, s. 94).

Ženy jsou oproti mužům spojovány spíše se soukromou sférou, proto najdeme jen pár příkladů profesí. Mezi tradiční příklady patří učitelské povolání a také práce prodavačky v drogerii či prodavačky obecně. Učebnice zmiňuje pouze dva příklady méně typických povolání, což je soudkyně a také ilustrátorka (ilustrátorka je poměrně časté povolání, zmiňované v učebnicích, ovšem tam je většinou použito generické maskulinum a s femininem se setkáme zřídka). Vyloženě se zájmy tu ženy spojovány nejsou, je tu ale několik příkladů činností, které se netýkají přímo práce: „*Dívky se při vytí věneček z pampelišek vesele smály*“ a „*Děvčata při hudbě radostně tančila*“ (Tamtéž, s. 110). Dalším příkladem jsou třeba sáňkující dívky nebo také věta zmiňující neurčitou sportovní aktivitu „*Jitka byla vybrána za kapitánku družstva*“ (Tamtéž, s. 86). Z poslední zvolené ukázky se však nedozvíme, zda bylo družstvo složeno z dívek i chlapců, ani o jakou sportovní aktivitu se jedná. Dále už jsou ženy spojovány s domácími pracemi a vařením, příklady péče o děti nejsou tak často uvedeny a pokud ano, často ve spojitosti s oběma rodiči, například „*rodiče ho sevřeli v objetí*“ (Tamtéž, s. 7).

Z domácích prací je to především věšení a sbírání usušeného prádla „*Pomáhala jsem mamince věšet prádlo*“ (Tamtéž, s. 57); „*Maminka a babička na zahradě sbíraly vyprané a usušené ručníky a utěrky*“ (Tamtéž s. 88) nebo vaření „*Maminka přidala do mouky vajíčka, cukr, máslo a citronovou kůru*“ (Tamtéž, s. 83) a „*Babička uvařila hovězí maso s mrkví*“ (Tamtéž, s. 103).

Samostatně zmiňme dva případy, kdy jsou činnosti a vlastnosti dívek chlapců uvedeny na jednom místě, bezprostředně za sebou. Taková situace nastala ve cvičení na určování základních skladebních dvojic, v němž jsou uvedeny věty „*Dívky nacvičovaly taneční vystoupení na školní akademii. Chlapci se učili hrát florbal*“ (Tamtéž, s. 94), nebo ve výkladové tabulce jako příklady přímé charakteristiky „*Mirka je pečlivá. Zdeněk je domýšlivý*“ (Tamtéž, s. 117). Příklady samy o sobě bychom hodnotili jako ukázkou činností a vlastností typicky prisuzovaným ženám nebo mužům, jejich použití vedle sebe však jejich genderovou stereotypnost ještě umocňuje.

Ve slohové části nás zaujal především příběh čtyř dětí, dvou děvčat a dvou chlapců, který vypráví o vzniku jejich přátelství. Dvě pětileté dívky si hrály v klubovně, jedna s panenkou a druhá s modelínou, v tom k nim přišli dva starší chlapci s povýšeným výrazem. Nejprve zničili dívce výtvar z modelíny a pak druhé dívce vytrhli panenku z ruky tak prudce, že málem upadla. Jedna z dívek se začala bránit úderem pěstí do chlapcova ramene, ale chlapec ji zkroutil ruku, načež mu dívka začne nadávat: „*Ted' si troufáš, co když jsme malý, ale počkej, až vyrosteme! Uvidíš, jak ti to nandáme!*“ (Tamtéž, s. 120). V úryvku příběhu najdeme mnoho příkladů genderové nekorektnosti, především ty, že se chlapci perou a povyšují nad dívky, ale také výběr hraček dívek. V učebnici je zmíněn ještě jeden příklad, kdy se chlapci perou.

Zajímavá je také charakteristika dívky Blanky, kterou popsala její kamarádka. Blanka se obléká sportovně a závodně hraje volejbal, rekreačně plave a zajímá se o filmovou tvorbu. „*Blanka patří ve škole k průměrným žákům. Učitelé jí říkají, že by se měla více učit, ale Blanka se ve volném čase věnuje svým zálibám a na učení jí nezbyvá tolik času*“ (Tamtéž, s. 117). Od děvčat se častěji očekává, že budou pečlivé (viz příklad zmíněný výše) a budou se snažit mít dobrý prospěch. Tento přístup je obecně očekáván spíše od chlapců než od dívek. Blanka navíc hodně sportuje a přizpůsobuje tomu také své oblečení.

Na závěr zmiňme slohový úkol „*Napište žádost o přijetí na místo sekretářky / správce počítačové sítě*“ (Tamtéž, s.127), který považujeme za nevhodný. Pokud bychom předpokládali, že tvar *správce školní sítě* je generické maskulinum, mohly by si tento úkol vybrat i dívky, ovšem znění úkolu spíše vyznívá, že první možnost je určená pro dívky a druhá pro chlapce. Pochybujeme totiž, že by si chlapci vybrali a napsali žádost o místo sekretářky, jedině v případě, že by se jednalo z jejich strany o recesi. Navíc tyto dvě činnosti si nejsou rovnocenné. Vhodnější by bylo zadat jednotný úkol s žádostí na stejnou pozici, například „*Napište žádost o přijetí na pozici asistenta / asistentky kanceláře (ředitele apod)*“.

Do učebnice pro osmý ročník je zařazeno šedesát čtyři (77 %) textů od autorů,⁷⁴ sedmnáct (20, 5 %) textů od autorek⁷⁵ a dva (2, 5 %) texty smíšených autorských týmů,⁷⁶ celkem tedy osmdesát tři ukázky. Stejně jako v předchozích dílech se i zde nachází čtyřicet⁷⁷ citátů, aforismů a krátkých vět určených k větnému rozboru, ovšem na rozdíl od učebnice pro šestý a sedmý ročník je zařazen jeden citát od nositelky Nobelovy ceny za literaturu Pearl Buckové a také tři věty určené k větnému rozboru pocházejí z pera českých autorek Boženy Němcové a Jaroslavy Hlavsové. Významných osobností, o nichž se učebnice zmiňuje, nalezneme celkem padesát osm, z toho padesát šest (96, 5 %) mužů⁷⁸ a pouze dvě (3, 5 %) ženy.⁷⁹ Muži jsou opět vybíráni z historie i současnosti a výběr je pestrý, z ženských osobností učebnice zmiňuje zpěvačku Edith Piaf a panovnici Marie Terezie. Marii Terezii a její syn Josef II. jsou také jediné významné osobnosti, jimž je věnován celý text.

⁷⁴ Jiří Janoušek, Gerald Durrell, Michal Kolář, Christian Morgerstern, Jiří Žáček, Miloš Macourek (3x), Zdeněk Svěrák, Vladimír Thiele, Nick Arnold, Michal Ptáček, Alois Rambousek a Rudolf Sucharda, Pavel Houser, William Saroyana, Ota Pavel, Petr Čornej, Ezop, Josef Herinka a Václav Valenta, Luděk Brožek a Jan Drahorád, Svatopluk Káš (2x), Vladimír Vondráček, Jim Hutchinson, Stanislav Rudolf, Jan Suchl, Josef Rauwolf, Pavel Zůna, František Nepil(5x), Rudolf Křest'an (2x), Antoine de Saint-Exupéry (2x), Radek John, Václav Havel, Eoin Colfer, Lemony Snicket (2x), Karel Čapek (2x), Pavel Eisner, Jaroslav Žák, Jiří Suchý (2x), Jaroslav Foglar, Zdeněk Jirotko, John R. R. Tolkien, Jan Werich, žákovská práce Petra Jirsy (2x), Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund, žákovská práce Jonáše Ulrycha, František Halas, Stanislav Rudolf, Marek Eben, Ludvík Aškenazy, Pavel Beneš, Josef Herink, Miroslav Horníček, Viktor Dyk

⁷⁵ Markéta Pravdová, Anita Ganeriová, Marie Ulčová, Dagmar Janošková a Monika Ondráčková, Beate Bůhlová, Ingrid Cranfieldová (2x), Dagmar Brázdrová, Elena Podulková (2x), Pavlína Kuldánová, Naďa Svozilová, Naomi Ozaniecová, Iva Procházková, Magdaléna Beranová, Alena Santarová, Jaroslava Hlavsová

⁷⁶ Jiří Anděl s Janou Peštovou a Ladislavem Skokanem, Jaroslav Hubáček s Evou Jandovou a Janou Svobodovou

⁷⁷ citáty Georg Lichtenbeg, Gilbert Chesterton, Seneca ml. (3x), Epikúros, Denis Diderot, Jean de La Bruyère (2x), Horatius, James Parkinson, Ruskin Bond, Anatole France, Catullus, Michelangelo Antonioni, Maurus Aurelius, François de La Rochefoucauld (2x), Tomáš G. Masaryk (3x), Michel de Montaigne, Leonid Andrejev, Sókrates, Démokritos, Maxims Chamfort, Rudyard Kipling, Johann W. Goethe, Jan Špáta, Konfucius, Pearl Bucková, aforismy Jiří Žáček (2x), Miloslav Švandrlík, Vlasta Burian, Stanislaw Lec, Miroslav Horníček, věty Božena Němcová, Jaroslava Hlavsová (2x)

⁷⁸ spisovatelé Daniel Defoe, Alexandr S. Puškin, Josef Hiršal, Jan Neruda, Alois Jirásek (3x), Eduard Petiška, Jan Karafiát, Jules Verne, Jaroslav Hašek, Vojtěch Steklač, Jaroslav Foglar, Libor Macháček, Denis Diderot, Arnošt Lustig, Jiří Orten, Hans Ch. Andersen, František Hrubín, Erich M. Remarque, Jaroslav Seifert (2x), František Nepil (2x), Aischilos, George G. Byron, Václav Čtvrtek, prezident a spisovatel Václav Havel, herec a spisovatel Jan Werich (2x), herec Jiří Voskovec, herec Charlie Chaplin, herec, spisovatel Zdeněk Svěrák, písničkář Jaromír Nohavica, hudební skladatelé Wolfgang A. Mozart a Ludwig van Beethoven, malíř Jan Zrzavý, filolog Jiří Rejzek, filozof a spisovatel Jan Amos Komenský, fyzici Albert Einstein a Isaac Newton (2x), vynálezce Alfred Nobel, chemik Jaroslav Heyrovský, lékař Jan Jánský, filozof Aristoteles (2x), vládce Čingischán, premiér Silvio Berlusconi, mořeplavec Kryštof Kolumbus (2x), astronom Mikuláš Koperník, král Ludvík XIV., filozofové Epikúros a Seneca a Seneca ml., císař Josef II., politik Gándhí Móhándás, prezident Tomáš G. Masaryk, věrozvěstové Cyril a Metoděj, římský diktátor Julius Caesar, císař Karel IV., architekt Jan Blažej Santini

⁷⁹ panovnice Marie Terezie, zpěvačka Edith Piaf

Co se týče profesí přisuzovaných mužům, nepřekvapí nás, že převládají vedoucí funkce a prestižní povolání, například generální ředitel divadla, primář, starosta, soudce, policejní inspektor a také psychiatr, psycholog, doktor bez určení zaměření a veterinář. Také další povolání jsou typicky mužskou záležitostí: mlynář, myslivec, farmář a truhlář. Povolání pekaře hodnotíme spíše jako netradiční příklad, v učebnicích není totiž zařazováno tak často a pečení je spojováno především se ženami. A samozřejmě ani v této učebnici nechybí příklad učitele. Muži jsou i zde tradičně spojováni se sportem, například „*Utíkal jsem domů chtěl jsem totiž stihnout začátek hokejového přenosu*“ (Krausová et al., 2014, s. 57) nebo „*Včera jsem měl šťastný den, neboť jsem úspěšně složil potápěčské zkoušky*“ (Tamtéž, s. 67). Najdeme také muže spojené s cyklistikou a trenérstvím, obecně ale učebnice oproti ostatním dílům poskytuje minimum příkladů spojených se sportem, zato objevujeme zajímavé příklady z oblasti umění, například „*Uměl výborně hrát na kytaru*“ (Tamtéž, s. 7) a „*Honza dobře recitoval, dokonce hrál amatérské divadlo*“ (Tamtéž, s. 58).

V tomto dílu poprvé nalezneme příklad, který nespojuje muže pouze s konzumací jídla „*Otec přinesl voňavé řízky a salát*“ (Tamtéž, s. 87). Sice bychom více ocenili, pokud by místo přinesení tatínek jídlo uvařil, protože dnes běžně mnoho mladých mužů a otců vaří, ale prozatím je to jeden z lepších příkladů. Co se týče spojitosti mužů s péčí o děti, otec má pozici autority „*Otec brzo zjednal pořádek*“ (Tamtéž, s. 49); „*Už je skoro deset hodin, tatínek nás posílá do postele*“ (Tamtéž, s. 88).

Ženy zobrazované v pracovním prostředí v učebnici příliš nenajdeme, kromě typických profesí květinářky, dvou učitelek a zdravotní sestry jsou zařazeny méně typické příklady soudkyně, pak blíže nespecifikovaná práce v inzertním oddělení a z jedné věty se dozvíme, že maminka šla na konkurz do banky. Pár případů zobrazuje ženu jako matku pečující o děti, například maminka bojící se o nemocného syna nebo starající se o domácnost a vaření „*Před tvým příjezdem jsem nejen nakoupila, ale i uvařila*“ (Tamtéž, s. 58). Netradičně je však žena zobrazena při odpočinkové činnosti „*Ráda si přečtu hezkou knihu, také se ráda dívám na dobrý film*“ (Tamtéž, s. 58).

V učebnici se nachází také příklad reprodukcí klišé ohledně vaření. V kapitole o útvarech českého jazyka jsou zařazeny ukázky v nářečí a kromě toho, že všechny tři vyprávějí muži, se v první z nich hovoří v upravené pohádce O hloupém Honzovi, který

po smrti matky žil se starým otcem. Otec byl už nemotorný a netrpělivý a vaření a praní mu nebylo po chuti, proto Honzovi řekl „[...] *Konec je, Hondzo, a dost, já dál nevařím. Na vaření musíš být ženská, ti se musíš voženit.*“ (Tamtéž, s. 103). Příběh reprodukuje stereotypní názor o tom, že žena je tu od vaření a domácích činností a v podstatě odkazuje na to, že hlavně z těchto důvodů se má Honza oženit.

Zajímavý příklad, který je nutno uvést se týká studentské práce chlapce na téma *Moji rodiče*, která začíná textem „*Rodiče se dělí na dvě části: matku a otce. matka se ještě rozděluje na ženu v domácnosti a v zaměstnání [...]*“ Dále chlapec popisuje, jak maminka zvládá několik činností najednou. Komentuje to tím, že maminka má pouze dvě ruce, ale vypadá to, jako by jich měla více, a činnosti střídá tak rychle, že mu na to oči nestačí. Naopak tatínkovu roli udává slovy „[...] Otec se neskládá ani nerozděluje. Nachází se v zaměstnání a doma, ale doma ho najdete málokdy [...] Dále popisuje, že doma se vyskytuje tatínek pouze u jídla nebo na gauči a není si jistý, zda umí tatínek počítat, je si jistý, že psát neumí, protože mu ještě nikdy nepodepsal žákovskou (Tamtéž, s. 138). Tento příběh reprodukuje genderové stereotypy ve všech ohledech, ale jeho zařazení do učebnice je dobré, protože jsou žáci a žákyně dále vybízeni zamyslet se nad textem a svými zkušenostmi.

Důležitá témata jsou reprodukována skrze příběh chlapce i dívky. V prvním případě se jedná o úryvek z knihy *Memento Radka Johna*, které poukazuje na drogovou problematiku a následně je učebnicí kladeno mnoho otázek, jež problematiku poměrně důkladně zpracovávají (Tamtéž, s. 92). Drogovou závislost nelze stereotypně připisovat ani jednomu pohlaví, významné je spíše to, že důležité psychologické téma se týká chlapců, kteří se objevují obvykle spíše v dobrodružných, sportovních a hrdinských příbězích. Poslední příběh hodnotíme z genderového hlediska jako jeden z nejlépe vybraných. Jedná se o příběh dívky, která následkem nemoci zvané alopecie přijde o všechny vlasy. Dívka se s nemocí postupně vyrovná, vykonává dál svou práci plavčice na pláži, a dokonce se uchází o místo do studentské rady, které získává díky strategii ukázat diapozitivy všech slavných holohlavých vůdců (Tamtéž, s. 61). Příběh ukazuje, že holohlavost se může týkat také dívek, ne pouze chlapců, zároveň ukazuje silnou a sebevědomou mladou dívku, která se bravurně potýká se svým problémem a je dokonce úspěšná.

Poslední díl učebnicové řady nakladatelství Fraus nabízí ukázky textů od čtyřiceti dvou (61 %) autorů,⁸⁰ dvaceti pěti (36 %) autorek⁸¹ a dva (3 %) texty od smíšených autorských týmů,⁸² celkem tedy šedesát devět ukázek. Z učebnicové řady nakladatelství Fraus se zde setkáme s nejvyšším procentuálním zastoupením ženských autorek, což je způsobeno především zařazením devíti studentských prací. Samostatnou kategorií jsou opět citáty a krátké věty určené k větnému rozboru. V učebnici nalezneme třináct citátů od mužů,⁸³ věty určené k rozboru jsou vybrané z děl dvou autorek.⁸⁴ Významných osobností napočítáme celkem čtyřicet osm, z toho čtyřicet šest (96 %) mužských a pouze dvě (4 %) ženské. I zde jsou někteří významní muži zmíněni vícekrát. Muži jsou vybíráni z různých oblastí kromě oblasti umělecké, také z oblasti vědy a politiky. Ženy jsou již tradičně zastoupeny spisovatelkou Boženou Němcovou a také najdeme v jednom z textů zmínku o historičce, publicistce Ireně Bukačové.

Z profesní oblasti jsou mužům i zde stále přisuzovaná spíše tradiční zaměstnání spojovaná obrazem muže, například obhájce, lékař, elektromechanik, truhlář, kovář, řemeslník, myslivec, lesník, vinař a správce sportovního hřiště. Do neutrální kategorie z hlediska genderové korektnosti bychom řadili povolání, v nichž se nacházejí muži i ženy, jako například reportér či televizní moderátor, dále pak průvodčí a krejčí.⁸⁵ Z příkladů hodnocených jako genderově korektní můžeme opět zmínit pouze povolání učitele, které je zmíněno poměrně často a najdeme ho také ve variantě učitele dějepisu a třídního učitele. Ze zájmové oblasti nenajdeme mnoho příkladů, ale z těch zmíněných stále převládá sport

---

⁸⁰ Tomáš Klus, Christopher Paolini, František Nepil (3x), Jiří Uhlíř, Jiří Žáček (2x), Jan Halada, Richard Cacák, Marek Eben, Dick Francis, Vladislav Vančura, Ludvík Štěpán, Ivan Kmínek, Rudolf Křest'an (3x), John Dyson, Václav Holeček, Filip Janovský (2x), Artur C. Doyle, Leny Snicket, Karel Čapek (2x), Stanislav Rudolf, Miloslav Šimek a Stanislav Grossmann, Ivan Binar, Karel Boušek, Monty Roberts, Arnold Wesker, František Mošna, Miloslav Bělohlávek, studentské práce Jakuba Bystřického, Jonáše Ulrycha, David Handler, Honoré de Balzac, John R. R. Tolkien, Ivan M. Havel, Ivan Klímek, Pavel Dobrovský

⁸¹ Markéta Pravdová, Olga Elmanová (3x), Naďa Klevisová, Světlá Čmejrková, Radoslava Brabcová, Eva Kotulová, Pavla Loucká, Kate Solisti-Matellonová, Marie Čechová, Ivanka Devátá, Eva Beránková (2x), Jana Moserová, Marie Nováková, , studentské práce Karolíny Cardové, Kláry Hodalové, Josefíny Vojtové (2x), Marie Štorkové (2x), Kristýny Hubingerové, Terezy Krmelové, Sabiny Řezáčové

⁸² Viola Horská s Evou Marádovou a Dušanem Sládkem, Lenka Petrášová s Lídou Holmerovou a Janem Gazdíkem

⁸³ Karel Čapek, Blaise Pascal, Voltaire, Elias Canetti, Seneca ml., Arthur Hailey, Arnošt Lustig, Leo Buscaglia, Will Rogers, Sébastien-Roch Chamfort, Frederic Crane, Charles Dickens, Isocrates

⁸⁴ Pavla Loucká, Božena Němcová

⁸⁵ Pokud jako protějšek bereme pouze krejčovou, protože povolání švadleny a šičky se řadí k tradičně ženským povoláním.

a venkovní aktivity, například „*Petr začal hrát volejbal už jako chlapec*“ (Krausová et al., 2015, s. 92); „*Tatínek se kdysi učil hrát fotbal*“ (Tamtéž, s. 98) nebo „*Můj bratr byl od mládí nadšený turista*“ (Tamtéž, s. 71). Další zájmové činnosti nejsou výrazně zastoupeny, objevují se pouze dvě zmínky o chlapcích zabývajících se hudbou, a to zpěvem a hrou na flétnu, která je považována za typicky ženskou záležitost. Napočítali jsme ovšem několik aktivit, v nichž vystupují otec a syn společně, například „*Tatínek nesl Jirku na ramenou*“ (Tamtéž, s. 36); „*Ota se dostavil, aby pomohl otci opravit střechu rozbitou včerejším silným větrem*“ (Tamtéž, s. 61) a „*Otec nakazoval Slávkovi, aby na sebe dal pozor*“ (Tamtéž, s. 87).

Ženy se v tomto dílu objevují jak ve veřejné sféře, tak v té soukromé. Nachází se zde mnoho stereotypních příkladů, ale také některé genderově korektní. Z profesní oblasti jsou ženy povoláním soudkyně, starostky, redaktorky, vedoucí pracovnice (bez bližšího určení), psychoterapeutky, zubní lékařky, protidrogové koordinátorky. Tyto profese jsou spojovány s vyšší prestiží a spíše považovány za tradičně mužské. Další povolání souvisí především s péčí o pacienty a děti, například zdravotní sestřička, sociální pracovnice, vychovatelka v azylovém domě a učitelka. Společně s prací prodavačky a služebné je považujeme za příklady typicky spojované s představou zaměstnané ženy. Stejně jako muži, i ženy tu jsou v několika případech spojeny se sportem, například „*Byla dvojnásobnou šampiónkou v plavání*“ (Tamtéž, s. 43); „*Olina doběhla do cíle druhá*“ (Tamtéž, s. 74) nebo „*Míla byla nejlepší basketbalistka v ročníku*“ (Tamtéž, s. 74). V několika případech jsou ženy a dívky spojovány s jazykovými dovednostmi „*Hovořila několika cizími jazyky*“ (Tamtéž, s. 43); „*Obě dívky postoupily do krajského kola recitační soutěže*“ (Tamtéž, s. 43) a „*Rozhodla se soukromě studovat španělský jazyk*“ (Tamtéž, s. 50).

Domácnost je i v této učebnici záležitostí pouze ženskou. Maminky, babičky a dívky žehlí, šijí a vyšívají, dále také vaří a pečují o děti, například „*Maminka mi vyžehlila patery šaty*“ (Tamtéž, s. 43); „*Přišedši domů, uvařila maminka pro všechny večeři*“ (Tamtéž, s. 55); „*Maminka byla po pečení vánočního cukroví vyčerpaná*“ (Tamtéž, s. 74) nebo „*Jana dovedla plačící holčičku domů včas*“ (Tamtéž, s. 64). a velmi stereotypní věta „*Všichni mimo maminku odpočívali a dívali se na televizi*“ (Tamtéž, s. 51). Také zmiňme dvě žákovské perličky týkající se maminek, které jsou urážlivé a zesměšňující „*Maminka nikdy*

neví, co chce nosit, dokud si to nekoupí“ a „Maminka pořád přemýšlí, co by snědla, aby zhubla“ (Tamtéž, s. 50).

Tento díl učebnice se zaměřuje na několik vážných problémů týkajících se ohrožení především dospívajících dětí, ale také mladších dětí. Úryvky zabývající se týráním dětí jsou v učebnici dva, jeden se týká týrané dívky a u druhého je sice vyfotografovaná dívka, ale svůj příběh vypráví chlapec. Dívky dále vystupují v textech o otravě alkoholem a anorexií. Zejména u textů o anorexií vidíme problém toho, že obecně se tato problematika zaměřuje spíše na dívky, přitom dospívajících chlapců se tento problém týká také, ale nejsou s ním tak často spojováni.⁸⁶ V učebnici se také objevuje reportáž týkající se narkomanů obývajících zbořeniště, kolem něhož se pohybují děti.

Učebnice také zařadila v rámci panelové diskuse dvě témata, která se týkají genderové problematiky. Jedním z nich je rovnoprávnost žen a mužů v naší společnosti a druhým tématem jsou otcové na mateřské dovolené. V dnešní době je tato problematika aktuální, takže oceňujeme, že ji nakladatelství Fraus zařadilo

Ilustrace

Učebnice nakladatelství Fraus jsou nabitě různými ilustracemi. Najdeme zde fotografie i kreslené obrázky. Na rozdíl od učebnic řady SPN jsou zde významné osobnosti ve většině případů zobrazeny jako portrétní fotografie (někdy socha, obraz) buď se jmény přímo uvedenými pod portrétem nebo vedlejší text vyzývá otázkami k zjišťování jména osoby.

V publikaci pro šestý ročník jsme napočítali celkem sto čtyřicet šest postav, z toho osmdesát šest mužských a šedesát ženských. V přepočtu na procenta převažují muži s 59 % nad ženami s 41 %. Nejvyšší rozdíl najdeme v zastoupení významných osobností, tj. deseti slavných mužů a pouze tří žen. Naopak nejtěsnější rozdíl a poměrně vyrovnané zobrazení jsme zaznamenali u fotografií bezejmenných osob, i když i zde mají mužské postavy více prostoru.

---

⁸⁶ Tuto problematiku také zmiňujeme v části zabývající se analýzou ilustrací.

Ze slavných osobností převažují především spisovatelé a spisovatelky, zbývající osobnosti jsou zastoupeny prezidentem, panovníkem, panovnicí a hudebníkem.⁸⁷ Na první pohled nás zaujme fotografie žáka na obálce publikace. Je to jediný díl z nakladatelství Fraus s jednou postavou na hlavní ilustraci. Nutno podotknout, že odpovídající díl čítanky má na obálce zase fotografii žákyně, ale hodinová dotace literatury na základních školách je nižší než dotace jazyková, proto je čítanka využívána méně.

Malý počet ilustrací zachycujících povolání postav zobrazuje muže pouze v tradičních povoláních jako je kominík, soudce a myslivec. I ženy jsou zde ve stereotypních rolích. Ze zaměstnání je to pouze povolání učitelky. Dále zde najdeme postavu postarší kouzelné ženy, která vaří jídlo, a dívky sázející květiny. Také ilustrace přísloví „*Strach má velké oči*“ je nechána ženě. Mužovi zase náleží síla a u rčení „*zvednout kotvy*“ je vyobrazen mladík táhnoucí lodní kotvu. Na první pohled genderově vyvážený obrázek chlapce a dívky je po přečtení komiksových bublin vyhodnocen jako stereotypní situace. Dívka říká: „*Já chodím do školy ráda.*“ a chlapec odpovídá: „*Já zase raději chodím před školu nebo chodím za školu.*“ (Krausová et al, 2012, s. 84) Zde by byl vhodnější rozhovor dvou dětí stejného pohlaví, který nebude odkazovat na to, že dívky chodí poctivě a rády do školy a chlapci jsou naopak záškoláci. Obdobný problém se nachází i na fotografii několika dětí u přechodu. Tři zřetelně vyobrazené dívky a za nimi schovaný chlapec pozorují jiného chlapce při přecházení silnice na červenou. Vyobrazení by mohlo naznačovat problémy chlapců s dodržováním pravidel. U učiva o číslovkách je očekávaný obrázek vítězů při vyhlášení výsledků sportovní soutěže, všechny postavy jsou mužské stejně jako na obrázku hochů hrajících košíkovou a mužské postavy stojící na vrcholu skály a držící českou vlajku. Muž je zobrazován jako sportovec, vítěz a pokořitel přírody.

Za genderově neutrální můžeme označit dívku krmící klokany a telefonujícího chlapce. Ženy v roli sportovkyň (lyžařky a cyklistky) oceníme, nicméně jsou to ilustrace, na které v průběhu analýzy narážíme poměrně často, málokdy je to méně tradiční sport, s nímž ženy tak často nespojujeme. Co se týče nestereotypního zobrazení ženských a mužských rolí, najdeme zde fotografii dopravní policistky, tedy ženu ve veřejné sféře,

---

⁸⁷ spisovatelé Jiří Žáček, Johann W. Goethe, Ondřej Sekora, Jan Neruda, Jan A. Komenský, Jaroslav Foglar, Jan Skácel, spisovatel a prezident Václav Havel, císař Rudolf II a hudebník Jaroslav Hutka, spisovatelky Joanne K. Rowlingová, Božena Němcová a panovnice Marie Terezie

a také snímky mužů při domácím vaření nebo při pomoci staré paní s chůzí, které ukazují jejich empatickou stránku a angažovanost v péči o domácnost.

V tomto díle nalezneme také mnoho ilustrací, na nichž obě pohlaví dělají rovnocennou činnost. Fotografie doprovázející úvodní slovo ukazuje žáky a žákyně odcházející ze školní budovy, dvě kreslené postavy při polibku, dva dospělí při běhu, děti a adolescenty při různých aktivitách – procházka, exkurze, jízda na kole, bruslení, studium. Velmi pěknou a vyváženou ilustraci zařadil autorský tým k učivu o jazykovědě. Deset postav v párech zde tvoří pomocí těl slovo jazyk a zbývající pár píše stejné slovo na chodník.

Učebnice pro sedmý ročník nabízí opět velké množství různých ilustrací. Z celkového počtu sto třicet jedna zobrazených osob, je čtyřicet jedna (31 %) postav ženských a devadesát (69 %) postav mužských. Muži tedy mají více než dvojnásobnou převahu. Tento nízký počet způsobuje především naprostá absence žen mezi významnými osobnostmi. Autorský tým nám nabízí přehled nejrůznějších osobností z rozmanitých oblastí, ale překvapivě s počtem devíti převládají hudební skladatelé a interpreti.⁸⁸ Dále nám učebnice představuje spisovatele, vladaře, vědce a malíře, herce a sportovce.⁸⁹ Zarážející je i počet tří portrétů Antonína Dvořáka v rámci různých kapitol. Místo trojitého zobrazení stejné osobnosti mohla být zařazena žena z jakékoliv oblasti, ale jak již uvádíme, je zde mnoho autorů hudby, proto by portrét hudební skladatelky byl vhodným výběrem. Obecně se ze školní docházky o ženách v dějinách vážné hudby dozvídáme jen jako o múzách, pěvkyních či žákyních a interpretkách, ale existovaly také nadané tvůrkyně hudby, bohužel často zastíněné slavnějším manželem či bratrem,⁹⁰ z toho důvodu se o jejich díle málokdy dozvídáme, což ovšem nesnižuje jeho kvalitu.

Tento díl z učebnicové řady hojně ukazuje fotografie bezejmenných osob při rozličných povoláních a zájmových činnostech. Zajímavé je, že i mezi anonymními postavami najdeme tři hudebníky při hře na nástroj, ženu opět ani jednu. Mužské tradiční

---

⁸⁸ hudební skladatelé Antonín Dvořák, Wolfgang A. Mozart, Fryderyk Chopin, Johann S. Bach, Giuseppe Verdi, Petr I. Čajkovskij, Georges Bizet, Johann Strauss ml. a houslový virtuóz Pavel Šporcl

⁸⁹ spisovatelé Karel Čapek, Ivan Olbracht, spisovatel a kazatel Jan Hus, spisovatel a prezident Václav Havel, císař Rudolf II., král Václav II., vědec a malíř Leonardo da Vinci, přírodovědec Charles Darwin, vynálezce František Křižík, herec Daniel Radcliffe, hokejista Jaromír Jágr

⁹⁰ Například Fanny Mendelssohn či Clara Schumann jsou vhodnými kandidátkami, zapadajícími i do časového období, z něhož jsou skladatelé vybráni (<https://vltava.rozhlas.cz/zeny-ktore-tvorily-hudbu-7159043> [cit. 21. 5. 2021]).

role zde zastupuje psovod u policie, řidič autobusu, školník, truhlář, řečník a telefonující muž v obleku při práci na notebooku. Stejně jako v předchozím díle, i zde najdeme sportovce na „bedně vítězů“. Určitou tradici reprodukuje učebnice i u postav v karnevalových kostýmech. Klaun i pirát jsou přiřazeni mužským postavám, těm ženským čarodějnice s koštětem. Stereotypní a opakovaný je také snímek učitelky. Z genderového hlediska neutrálními působí fotografie zahradníka při zalévání květin a muže vyrábějícího keramiku.

Ženské postavy najdeme zobrazené i ve vyžadovaných rolích třeba soudkyně, lékařky nebo horolezkyně. Ilustrace by měly rozšířit dívkám povědomí o vícero možnostech a ukázat, že si mohou vybírat rozmanitá zaměstnání a volnočasové aktivity, i ty adrenalinové.

V části komunikace a sloh se jedna z kapitol věnuje charakteristice. Pro snazší popis pocitů zařadil autorský tým cvičení s výrazy různých lidí. Na třech fotografiích jsou mladé ženy a dívka vyjadřující překvapení, vyděšení a smutek, jediný mužský zástupce vyzařuje vztek, a to při řízení automobilu. Přiřazení těchto emocí jednotlivým pohlavím vnímáme jako silně stereotypní, nejvýrazněji snímky agresivního řidiče a plačící ženy. Ilustrace jsou sugestivní a podporují známou ustálenou frázi „chlapi nepláčou“ a také představu, že za volantem je agresivní především mužská část populace. Zástupcem správného příkladu je chlapec pomáhající staré paní s nákupem i chůzí (velmi podobné zobrazení najdeme i v předchozím díle).

Nalezneme hned několik ilustrací zobrazujících obě pohlaví při stejných činnostech a situacích. Obálka učebnice nabízí obraz žáka a žákyně při pohledu do notebooku. Notebook přidržují obě postavy, ani jedna se nejeví jako vůdčí. Podobných obrázků najdeme v celé publikaci hned několik,⁹¹ ovšem někdy se jedná o jednu fotografii více postav, jindy o samostatné snímky či ilustrace, například u článku o diskriminaci představují tři fotky děti různých ras. Asijský a africký původ prezentují chlapci, evropský dívka. Dále jsou dvakrát použity kreslené obrázky postav pro výklad učiva jako motivační materiál a myšlenková mapa, zastoupena jsou zde obě pohlaví. Na některých snímcích s vyšším počtem osob najdeme pouze ženy nebo muže. Výrazně nám celkový počet zvyšují obrázky skupinových

---

⁹¹ Chlapec a dívka nesoucí zraněnou dívku, dvě postavy jdoucí na kopec či skupina jezdců a jezdkyň na koních.

aktivit: chlapců hrajících fotbal (4), dívek na startu běžecké trati (12) a především chlapeckého sboru (19). U posledního zmíněného příkladu by bylo možné zvolit smíšený sbor, tedy dívky i chlapce při společné aktivitě.

Učebnice pro osmý ročník nabízí sedmdesát šest zobrazených lidí, z toho padesát devět mužů (78 %) a sedmnáct žen (22 %). Ve výsledku jsme zjistili, že mužské postavy převažují na všech typech zkoumaných ilustrací, nejvíce v portrétech mužských osobností v počtu dvaceti osmi ku dvěma ženským. I v tomto díle se objevují některé portréty vícekrát.⁹² Rovněž najdeme fotografie osobností zobrazené v předchozích publikacích pro nižší ročníky.⁹³ Setkáme se s větší diverzitou ve výběru významných mužů, někteří spadají do více skupin – spisovatelé, hudebníci, herci, prezidenti, cestovatelé, politici a duchovní vůdci, filozofové, fyzici, malíři.⁹⁴ Naopak u žen je výběr poněkud monotónní, pouze umělecká sféra či vladařka, zde konkrétně portrét pěvkyně a panovnice. Trojnásobnou převahu mužských postav nabídnou i kreslené ilustrace, ovšem u fotografií je zastoupení obou pohlaví vyrovnané.

V tomto dílu není zařazeno mnoho obrázků osob vykonávajících nějaké povolání či určitelnou zájmovou činnost. Z těch tradičně přidělených jednotlivým pohlavím jmenujme zejména učitelku, dva doktory, vojáka a piráta, neutrálně působí zahradnice, žena dohánějící vlak, postavy u rybníka a hráči na hudební nástroje. Poprvé se objevuje také muž v roli učitele, byť je ilustrace součástí vtipu, vzhledem k jeho povaze pokládáme toto zobrazení z hlediska genderové korektnosti za žádoucí. Kdežto u dalšího vtipu je nám už na první pohled jasné, že kresba má muže zesměšnit. Vtipnost textu má evokovat obrázek, na němž je zobrazen muž – pacient oblečený do růžového pyžama s růžovými přezůvkami u postele.⁹⁵ Dalšími nelichotivými postavami jsou zálesák odhazující odpadky v lese

---

⁹² Jan Werich, Václav Havel

⁹³ Václav Havel, Marie Terezie, Wolfgang A. Mozart a Johann W. Goethe

⁹⁴ spisovatelé Jan A. Komenský, Arnošt Lustig, Jiří Orten, Jaroslav Seifert, František Nepil, Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Václav Čtvrtek, František Halas, Viktor Dyk, Johann W. Goethe, herci Marek Eben, Jan Werich, Charlie Chaplin, hudebníci Jaroslav Nohavica, Jiří Suchý, Wolfgang A. Mozart, malíř Jan Zrzavý, prezidenti Václav Havel a Tomáš G. Masaryk, císař Josef II., politický a duchovní vůdce Gándhí Móhándás, filosof Lucius A. Seneca, teoretický fyzik Albert Einstein a cestovatelé Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund ženy reprezentuje panovnice Marie Terezie a pěvkyně Edith Piaf

⁹⁵ V současné době většině žáků už od útlého věku růžová barva na mužích přijde jako něco nepatřičného. Příběh z praxe: Učím první třídu a při hře „Vymění si místo ten, kdo má...“ žákyně navrhl, že si místo vymění ten, kdo má na sobě klučíčí barvu. Zeptala jsem se, co je to klučíčí barva, jaká barva to konkrétně je. Jmenovala modrou a zelenou. Zajímala mne reakce třídy, proto jsem všem pověděla, že dříve nosili chlapci

nebo cyklista srážející se s kavkou. Tyto zmíněné případy ukazují muže stavěné do pozice záškodníků a „šašků“.

Následující ilustrace hodnotíme jako vhodně zařazené. Zajímavá ilustrace holohlavé ženy u článku o alopecii zprostředkovává životní zkušenost, která se může týkat obou pohlaví, nejen chlapců. Moudrost vyjadřuje anonymní portrét starší dámy s větou „*Dám vám dobrou radu. Neznáte-li význam a výslovnost cizích výrazů, raději se jim vyhněte a mluвьте česky*“ (Krausová et al, 2014, s. 17). Netradičně zobrazeného vnímáme i relaxujícího muže v křesle s kávou a knihou v ruce. Netradičnost není obsažena v činnosti, spíše ve způsobu, jakým muž sedí. Distingovaný styl sezení s nohou přes nohu, spokojený úsměv a jemný úchop hrnečku nám ze zkušenosti spíše evokuje představu ženy. Reálně nevidíme muže tak často sedět v této pozici, která je bližší spíše ženám, proto může upoutat určitou míru pozornosti.⁹⁶

Při společné činnosti vidíme především studenty a studentky na titulní fotografii a u úvodního slova. Poprvé v učebnicové řadě nakladatelství Fraus převládají na obálce dvě ženské postavy nad jednou mužskou. Činnost zůstává stejná jako v předchozím díle řady, všichni sedí kolem jednoho notebooku. Úvodní fotografie zobrazuje dvě dívky a dva chlapce na schodech v poklidném rozhovoru a ukázka z hodiny v chemické laboratoři je také dobře vybraným příkladem.

V posledním dílu nakladatelství Fraus najdeme nejvyrovnanější zobrazení mužských a ženských postav. Z celkového počtu sto sedm osob patří padesát pět (51 %) mužům a padesát dva (49 %) ženám, na fotografiích bezejmenných lidí dokonce převažují ženy v počtu čtyřicet jedna ku dvaceti osmi. Kreslené ilustrace jsou poměrně vyrovnané, ovšem slavných osobností je i v této učebnici více mužských, přesněji čtrnáct, ženské jsou pouze dvě. Podobně jako v publikaci pro osmý ročník, i zde vidíme různorodost oborů, z nichž jsou významné osobnosti vybírány, konkrétně se setkáme s několika portréty literátů a komiků,

---

růžové oblečení a dívky modré. Celá třída na sdělení o růžové barvě na chlapcích bouřlivě reagovala smíchem, slovy „fúúj“, „ble“ a různými nesouhlasnými obličejí a projevy. Na tomto příkladu můžeme vidět potvrzení různých výzkumů o genderové socializaci a přebírání stereotypů již od raného věku (viz např. Renzetti, Curran, 2005).

⁹⁶ Tato hypotéza nemá odporu v žádné relevantní studii, ovšem v obrázcích na google prohlížeči najdeme u zadání noha přes nohu převážně ženy a tato uvedená diskuse je více než výmluvná, bohužel není cenzurovaná a příspěvků je málo, ale ukazuje, jaké sociální stigma si tento styl sezení nese: <https://diskuse.doktorka.cz/noha-pres-nohu-u-muzu> [cit. 24. 5. 2021]

své zastoupení mají i politik, filozof, matematik, herec, fotograf a hudebník. Ženy reprezentuje opět spisovatelka, ale také lékařka.⁹⁷

Povolání a zájmových aktivit nenajdeme mnoho. Muži jsou přiřazeny k činnostem jako je pizzař, učitel pro vyšší ročníky vzdělávání, rybář a tenor, se ženou se setkáme za pultem v prodejně se zdravou výživou a bylinkovými preparáty, spíše tedy v tradiční roli. Genderově stereotypní je i kresba o špatném chování v divadle, nevychovanou osobu prezentuje chlapec, pohoršená osoba je prezentována starší ženou. Dalším příkladem je maminka servírující nedělní oběd. Samostatným tématem by mohlo být zobrazování dívek v krizových a nebezpečných situacích. U textu o týrání dětí a článku o anorexii najdeme bez velkého překvapení snímky dívek, přitom víme, že konkrétně anorexie je problémem i dospívajících chlapců. U těchto článků jde především o poučení, aby děti o problému věděly, dokázaly ho rozpoznat. Může se stát, že u chlapců tyto obtíže hledat nebudou, protože je nenapadne si toto onemocnění s nimi spojit.

Neutrální dojem vyvolávají ilustrace dívek při ukázce první pomoci, dívek s koňmi, děvčata v kavárně. Vzhledem ke zpracování ilustrace vypadá komicky padající babička při lovu pavouka. Oproti ostatním dílům zařadil autorský tým mnoho fotografií mužů v roli otce. Nejvýrazněji a velmi něžně působí intimní snímek muže svlečeného do půl těla s nahým novorozencem v ruce. Několik ilustrací ukazuje šťastné rodiny – děti, rodiče a prarodiče na procházce, muže slavícího své narozeniny, rodinu u svátečního oběda, pár na svatební fotografii nebo starší pár při nákupu potravin. Dokonce i zjevný cit jako je láska je přiřazen muži, který sedí u zdí pomalovaných srdíčky a čichá ke květině. I takové vzory by měli chlapci vídat, aby neměli pocit, že být správným mužem znamená být pouze tvrdým a drsným, ale i citlivým, starostlivým a rodinně založeným. Osoba neurčitého pohlaví u článku o máchání prádla hovoří ve prospěch rovnosti pohlaví, i muži mohou máchat prádlo.

Kromě zmiňovaných rodin a párů jsou dívky a chlapci zobrazováni při společných aktivitách například při jízdě na kole, volejbalu, na přednášce. U textu o xenofobii jsou děti

---

⁹⁷ spisovatelé Josef Jungmann, Voltaire, Artur C. Doyle, Karel Čapek 2x, Ivan Klíma, hudebník Robert Křesťan, komici Miloslav Šimek a Jiří Grossmann, herec Marek Eben, fotograf Jan Saudek, politik Winston Churchill, filozof Diogenes, matematik Blaise Pascal, spisovatelka Ivanka Devátá a lékařka Jaroslava Moserová

jako zástupci své rasy – černoška, běloška a Asiat. I na obálce posledního dílu najdeme, tentokrát ve větším počtu, dívky a chlapce sedící u notebooku. Jedna z dívek s notebookem pracuje, ostatní se jí dívají přes rameno. Také fotografie u úvodního slova ukazuje vyvážený počet chlapců a dívek, zachycených při družném rozhovoru na schodech, stejně jako v učebnici pro osmý ročník.

Z hlediska celkové četnosti mužských a ženských ilustrací jsou i učebnice z řady Fraus nevyrovnané, především díl pro osmý ročník. Bohužel ani v jednom z dílů nedostaly ženy z řad významných osobností příliš velký prostor a v publikaci pro sedmý ročník není dokonce žádná. Narazíme také na reprodukování genderových stereotypů, především v oblasti emocí a spojení dívek s týráním dětí a anorexií, ovšem neobjevuje se zde žádná velmi urážlivá ilustrace a pozorujeme snahu o korektnost některých zobrazení, především fotografií mladých lidí. Z tohoto pohledu se jeví nejpropracovanější poslední knížka pro devátý ročník s vyváženým počtem ilustrací a mnoha snímků mužů spojených s rodinou a city, pozitivně lze hodnotit také výběr významné ženy z jiné než umělecké sféry.

Jazyk

Učebnice pro šestý ročník z nakladatelství Fraus začíná motivačním úvodem „*Proč se učím česky, když tak mluvím od malička?*“ První důvod je formulován takto: „...*lépe se domluvíme s kamarády a ostatními lidmi...*“ (Krausová et al., 2012, s. 5). Tento úvodní text se nachází také v následujících dvou dílech. To, že mohlo být generické maskulinum *s kamarády* odstraněno či nahrazeno dokládá to, že v učebnici pro devátý ročník stejnou formulaci již nenajdeme.

Oslovení v tomto dílu dodržuje veškeré zásady korektnosti a je pečlivě dbáno na to, aby se oslovovali všichni, kdo budou učebnici používat, formulací: „*Milí žáci, milé žákyně, vážení učitelé, vážené učitelky*“. Jelikož učebnici vypracoval tým složený z žen a jednoho muže, je použití podpisu „*Autorský tým učebnice*“ lepší variantou než použití generického maskulina *autoři* (Tamtéž, s. 6).

Učebnice formuluje zadání úkolů, otázky i výkladové tabulky v plurálu, stejně jako předchozí analyzovaná řada SPN, například „*Slova v závorce dejte do náležitého tvaru a určete jejich mluvnické kategorie*“ (Tamtéž, s. 26); „*Dokázali byste vymyslet krátkou básničku o nějakém zvířeti?*“ (Tamtéž, s. 86). V některých příkladech se ale objevuje

generické maskulinum, například „*Která pravidla základního chování byste stanovili mezi spolužáky ve třídě?*“ (Tamtéž, s. 12); „*Jmenujte knihy, o nichž víte, že je ilustrovali známí ilustrátoři*“ (Tamtéž s. 45). Stejně tak najdeme generické maskulinum ve výkladových tabulkách, například „*Pro běžné potřeby žáků, studentů a širší veřejnosti slouží jednosvazkový Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost SSČ*“ (Tamtéž, s. 63). V jazykové a pak především ve slohové části je párkrát použita varianta závorek, například „*vzkaz od kamaráda (-ky)*“ (Tamtéž, s. 110) nebo „*Osobní dopis, který je adresován kamarádovi, přepracujte tak, aby adresátem byl(a) váš (vaše) známý (a), kterému (které) vykáte*“ (Tamtéž, s. 115). Poslední příklad se nám zdá už poněkud přesycený závorkami a pomalu se ztrácí přehlednost. U řady SPN jsme již uvedli, že vhodnější variantou je použití lomítek místo závorek, protože závorky, které se používají především na femininní tvary, mohou signalizovat druhotnost.

Co se týče přechylování, u řady SPN jsme konstatovali, že v tabulce u jmen obyvatelských nenajdeme příklady zmiňující přechýlenou variantu označující ženy. Ani v učebnicové řadě *Fraus* nenajdeme v přehledové tabulce přechýlené tvary. U příjmení cizinek zmíněných v učebnici se setkáme s možností přechýlení u spisovatelky Astrid Lindgrenové. Nepřechýlenou podobu příjmení má autorka Eva-Marie Dreyer, více cizinek učebnice nezmiňuje.⁹⁸

Úvod učebnice pro sedmý ročník začíná korektním oslovením „*Děvčata a chlapci*“ a končí podpisem „*Autorský tým učebnice*“ (Krausová et al., 2013, s. 6). Oproti předchozímu dílu vidíme, že učebnice neoslovuje již tak formálně a také, že první oslovuje dívky, vystřídala tedy pořadí oslovovaných. Učitele a učitelky tento díl neoslovuje.

Zadání jsou stejně jako v předchozím dílu formulována v plurálu, ale objevují se případy, kdy je použito generické maskulinum, například „*Pokuste se pro spolužáky připravit stejný úkol*“ (Tamtéž, s. 7); „*Pokuste se s pomocí učitele vyhledat v textu slova, která při vyjadřování nepotřebujeme*“ (Tamtéž, s. 11); „*Doplňujte vhodnými přístavky jména svých kamarádů, spolužáků a příbuzných*“ (Tamtéž, s.89) nebo „*Připravte*

---

⁹⁸ Ve výčtech uvádíme ještě jméno Joanne K. Rowlingové, ale její jméno v učebnici explicitně uvedeno není, je uvedena pouze fotografie, úryvek z knihy Harry Potter a učebnice dává žákům a žákyním za úkol poznat autorku textu.

si charakteristiku na téma můj oblíbený literární (filmový) hrdina, můj oblíbený sportovec atd.“ (Tamtéž, s. 120). Poslední příklad vnímáme jako nejvíce problematický, protože generická maskulina *hrdina* a *sportovec* mohou v žácích a žákyních vyvolávat spíše obraz muže, zejména proto, že na stránce je další úkol, kde jsou místo generického maskulina uvedeny oba tvary „Napište charakteristiku svého sousedy (své sousedky) v lavici“ (Tamtéž, s. 120). Kromě použití závorek učebnice využívá také způsob uvedení maskulina i feminina bez závorek, tedy v rovnocenném postavení „Připravte si vyprávění krátké příhody, kterou jste zažili s vaším kamarádem nebo kamarádkou, a vložte jako začínající spisovatel do vypravování část charakteristiky vašeho kamaráda nebo kamarádky“ (Tamtéž, s. 124). A v tomto dílu poprvé vidíme také použití lomítka, například „Popište, jak byste vyrobili dárek kamarádce/kamarádovi“ (Tamtéž, s. 112) nebo „Poproste svého spolužáka/svou spolužačku, kteří/teré jsou jiné národnosti, aby vám vyprávěli lidovou pohádku ze své země“ (Tamtéž, s. 134).

Pokud jde o otázku přechylování, učebnice nezařazuje příliš cizinek. V tomto dílu najdeme pouze dvě zahraniční jména, a to autorek úryvků. Obě autorky Susan McCarthyová i Sue Tonwsendová jsou uvedené s přechýleným příjmením.

Učebnice pro osmý ročník začíná stejným oslovením jako předchozí díl, tedy korektním oslovením „*Děvčata a chlapci*“ a končí podpisem „*Autorský tým učebnice*“ (Krausová et al., 2014, s. 5).

V souladu s předchozími díly se snaží i tento díl dodržovat zásady korektnosti a formuluje zadání úkolů a otázek v plurálu, i přesto se zde objevuje několik málo zadání s použitím generického maskulina při označování další osoby či osob, například „Napište do sešitu 5 přejatých podstatných jmen, 5 přejatých přídavných jmen, 5 přejatých sloves z jednoho oboru a nechte spolužáky určit obor“ (Tamtéž, s. 18); „Který film byste doporučili spolužákům?“ (Tamtéž, s. 71) nebo „Kdyby váš kamarád začal brát drogy, co byste udělali?“ (Tamtéž, s. 92)

. V následujícím příkladu si mají žáci vybrat jednu z možností, sestavit podrobnou osnovu a podle ní přednést z paměti výklad. Jedna z možností zní takto: „*Monografie některého významného spisovatele nebo historické osobnosti – panovníka*“ (Tamtéž, s. 119). Stejně jako v předchozím dílu, v němž bylo zadáno vypracování úvahy na téma oblíbený sportovec

nebo hrdina, i zde považujeme toto zadání z hlediska genderové korektnosti za problematické. Především v těchto případech je vhodné zmiňovat i femininum, aby zadání zviditelnilo také ženy a vybízelo k možnosti zvolit si třeba významnou spisovatelku či panovnici.

K nahrazení generického maskulina dochází pouze v jednom případě, a to pomocí závorek: „*Sdělte svému kamarádovi (kamarádce), že nemůžete jít dnes odpoledne na tenis, protože máte na zítra do školy hodně učení a že slíbenou knihu donesete zítra*“ (Tamtéž, s. 106)

Co se týče přechylování ženských příjmení, najdeme zde přechýlené podoby autorek úryvků textů: Pearl Bucková, Anita Ganeriová, Beate Bühlová, Ingrid Cranfieldová a Naomi Ozaniecová. Jedinou ženou bez přechýleného příjmení je Edith Piaf.

Poslední díl učebnicové řady nakladatelství Fraus tentokrát neoslovuje zvlášť dívky a chlapce, ale začíná oslovením „*Milí mladí přátelé*“. Změnou prošel také podpis, v němž je přesto zachována korektnost a tým složený ze čtyř autorek a dvou autorů se podepisuje jako „*Autorský kolektiv*“ (Krausová et al., 2015, s.5). Ještě jeden příklad oslovení se objevuje v připraveném proslovu devátého ročníku k ukončení školní docházky: „*Vážení učitelé, milí spolužáci*“ (Tamtéž, s. 135). V tomto případě je oslovení nekorektní. Byla sice použita autentická žákovská práce, ale pod textem u zdroje je napsáno, že byl text upraven, takže předpokládáme, že tuto část mohl autorský tým učebnice opravit na korektní variantu.

Zadání úkolů, otázky a tabulky jsou stejně jako v předchozích dílech formulovány v plurálu. Najdeme zde několik zadání obsahujících tvary generického maskulina, například „*Připravte si pro své spolužáky krátkou obrazovou prezentaci o sídle, jehož jméno vám připadá méně obvyklé*“ (Tamtéž, s. 11) nebo „*Připravte test společenského chování pro mladší spolužáky*“ (Tamtéž, s. 67). Objevuje se také snaha používat maskulinní a femininní tvar „*[...] Na stanovenou hodinu si přineste materiály, ke kterým se chcete v diskusi vyjádřit a na které vás zajímá i názor vašich spolužáků a spolužaček*“ (Tamtéž. 139). Zajímavým příkladem snahy alespoň částečně naznačit, že generické maskulinum zahrnuje také ženy se objevuje v zadání „*Každý z nás v životě někoho obdivuje. Sportovce, zpěváka, spisovatele, nějakou historickou osobnost...Připravte si stručnou charakteristiku svého idolu a přečtěte ji spolužákům tak, že zatajíte jeho (její) jméno [...]*“ (Tamtéž, s. 126). Kromě

výše zmíněného použití závorčky se v učebnici jednou také nachází lomítka, která jsou považována za vhodnější variantu, konkrétně v zadání „*Napište charakteristiku na téma Jaká/ý nejsem*“ (Tamtéž, s. 128). Zde se poprvé setkáme s tím, že první je nejprve tvar rodu ženského.

V učebnici nalezneme pouze jedinou nositelku cizího příjmení, a tou je autorka jedné z vybraných ukázek, Kate Solisti-Matellonová. Její příjmení je uvedeno v přechýlené formě.

2.2.3 Nová škola

Ucelenou řadu učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základní školy nebo odpovídající ročníky víceletého gymnázia tvoří tyto čtyři díly: *Český jazyk 6* (Miksová, Hájková, 2013), *Český jazyk 7* (Kvačková et al., 2013), *Český jazyk 8* (Kvačková et al., 2015), *Český jazyk 9* (Kvačková et al., 2016). I publikace *Nové školy* jsou rozděleny na jazykovou část a část věnující se slohu a komunikaci. Jazyková část postupuje po jazykových rovinách stejně jako předchozí dvě řady. Učebnice pro šestý, sedmý a devátý ročník postupují od obecného poučení o jazyce, přes zvukovou stránku jazyka, nauku o slově, tvarosloví až ke skladbě. Některé kapitoly mají učebnice přeházené z důvodu návaznosti na učivo z předcházejícího roku. Učebnice pro osmý ročník navazuje přímo na sedmý ročník a začíná proto skladbou, sedmý ročník má samostatnou kapitolu o pravopisu. Jednotlivé kapitoly jsou prokládány testy na procvičení probrané látky, testy mají formu otázek s výběrem ze čtyř odpovědí a jazykový rozbor s otevřenou odpovědí. První test na opakování učiva z předchozího ročníku najdeme hned v úvodní kapitole. U nového učiva nenajdeme žádné motivační cvičení na zamyšlení či zajímavější vhléd do problematiky, ale rovnou tabulky s definicemi, poté následuje procvičování jednotlivých jevů, občas je jedna z podotázek mířena na mezipředmětové vztahy. V publikacích se objevují jazykové rozbor, úkoly pro chytré hlavy a náměty pro skupinovou práci. Tato řada jako jediná ze zkoumaných řad má i mezipředmětovou lištu, konkrétně se jedná o propojení s jazykovou výchovou, a některá klíčová slova ze stránky jsou překládána do angličtiny a němčiny.

Zobrazování mužů a žen v učivu

Také učebnicová řada nakladatelství Nová škola zařazuje mnoho různých ukázek textů, u nichž budeme zkoumat, jaké je zastoupení autorů, autorek, případně smíšených autorských kolektivů. Podobně jako v učebnicové řadě nakladatelství Fraus, i zde najdeme citáty, krátké hádanky a věty určené k rozboru, které zmíníme, ale do počtů nezahrnujeme, protože v analyzované učebnicové řadě SPN se nenacházejí.

V učebnici pro šestý ročník je zařazeno šedesát čtyři ukázek, z toho čtyřicet devět (77 %) je napsáno muži,⁹⁹ jedenáct (17 %) ženami¹⁰⁰ a čtyři (6 %) texty autorskými kolektivy.¹⁰¹ Kromě napočítaných textů se zde objevuje ještě jedna krátká hádanka. Významných osobností jsme napočítali celkem třicet osm, z toho třicet čtyři (89 %) mužů¹⁰² a pouze čtyři (11 %) ženy.¹⁰³ Muži tedy mají výraznou početní převahu, a tím pádem vzniká větší prostor pro rozmanitější výběr. Zatímco v učebnici najdeme zmínku o herečce Olze Scheinplugové, spisovatelce Boženě Němcové a autorkách jazykových příruček a učebnic Evě Hošnové a Marii Čechové, u mužů se kromě spisovatelů, malířů a panovníků objevují také vědci z různých oborů.

V souvislých textech i jednotlivých příkladech najdeme poměrně velké množství mužů spojených s výkonem povolání. Výrazně ale převažují profese tradičně prisuzované

---

⁹⁹ Alois Jirásek (2x), Vojtěch Steklač, Alois a Vilém Mrštíkové, Jaromír Nohavica (2x), Václav Hanka, Petr Nikl (2x), Leo Rosten, Jiří Žáček (2x), Gerald Durrell (3x), Dušan Šlosar, Alois Mikulka (2x), Jan Werich (2x), Michal Černík (2x), Anders Jacobsson a Sören Olsson, Vojtěch Zamarovský, Jaroslav Foglar (2x), Karel Čapek, Ludvík Aškenazy (2x), Karl Bruckner (2x), Antoine de S. Exupéry (2x), František Nepil, Larry Verstraete, Miloš Urban, Robert Fulghum, Jiří Kahoun, Bedřich Fučík a Jan Pokorný, Alastair Humphreys, John R. R. Tolkien, Lewis Carroll, Rudolf Čechura, Eduard Štorch (2x), Karel J. Erben, Pavel Kucharský, Mika Waltari, Miloslav Šimek a Jiří Grossmann

¹⁰⁰ Barbara Robinsonová, Jana Binghamová, Renata Štulcová, Enid Blytonová, Alena Vostrá, Jennifer Coldreyová, Miroslava Moučková, Barbara Rias-Bucher, Joanne K. Rowlingová, Karen McCombieová, Kate Figes

¹⁰¹ Marta Šrámková a Oldřich Sirovátka, Fridrich Szalay a Helena Szalayová, Renata Černochová a Jan Černoch, Jiří Zahradník a Jarmila Hoberlandová

¹⁰² spisovatelé Karel J. Erben (3x), Karel Čapek (2x), Josef Augusta, Alois Mikulka, Homér, Josef Škvorecký, Jan Karafiát (2x), Miloš Macourek (2x), Jiří Žáček, Hans Ch. Andersen, František Hrubín, Petr Bezruč, Josef V. Sládek, Gerald Durrell, jazykovědci Bohuslav Havránek, Alois Jedlička, Vlastimil Styblík, Přemysl Hauser, spisovatel a jazykovědec Josef Jungmann, malíři Alfons Mucha a Zdeněk Burian, spisovatel a filozof Jan A. Komenský, malíř a spisovatel Josef Lada (3x), malíř Vincent van Gogh, archeolog Karel Absolon, paleontolog Josef Augusta, vědec František Běhounek, fyzik Albert Einstein, matematik a astronom Johannes Kepler, hudební skladatelé Jan J. Ryba, Wolfgang A. Mozart, císař Karel IV., král Jan Lucemburský, panovník Chammurapi

¹⁰³ jazykovědkyně Eva Hošnová, Marie Čechová, spisovatelka Božena Němcová, herečka Olga Scheinplugová

mužům, například starosta, poslanec, ředitel podniku, vedoucí pracovník, vědec, pilot, lékař, novinář, policista, voják, řemeslník, truhlář, dělník, rybář, námořník, myslivec, farmář, řidič obecně, řidič traktoru, vrátný nebo třeba hodinář, cestovatel a hostinský. Další profese zahradníka, zpěváka, pekařského učně, v nichž jsou muži prezentováni, bychom hodnotili z genderového hlediska neutrálně nebo jako feminizované obory. Posledním povoláním, které zmíníme, je to učitelské, které se považuje za typicky ženské zaměstnání, ovšem v učebnicích se s ním setkáváme s pravidelností.

Muži jsou již tradičně v učebnicích spojováni se sportem, v tomto případě kromě basketbalu pouze s fotbalem, například „*Honza, Petr a Jarda hráli fotbal*“ (Tamtéž, s. 101) nebo „*Všichni hoši hráli fotbal*“ (Tamtéž, s. 108). Dále jsou muži spojováni s kutilstvím: „*Tatínek přibil hřebík*“ (Tamtéž, s. 35); „*Tatínek má v dílně čtvery kleště*“ (Tamtéž, s. 41) nebo „*Tatínek postavil model lodi vlastníma rukama*“ (Tamtéž, s. 53). Z dalších aktivit jsou to například počítače nebo hra na housle. Chlapci jsou tu také spojováni s některými povahovými rysy jako je prudší povaha a násilnost, například „*Dopustil se šikany, protože bil mladšího spolužáka*“ (Tamtéž, s. 35). To, že jsou chlapci spojováni se záškodnictvím a násilnostmi dokládá i série obrázků, s nimiž mají žáci dále pracovat. S péčí o domácnost a o děti muži v této publikaci příliš nepomáhají, ale několik příkladů také najdeme: „*Petr s Janou uklidili celý byt*“ (Tamtéž, s. 102); „*Tatínkovy rady byly dobře míněny*“ (Tamtéž, s. 63) nebo „*Bez tatínkových příběhů už neusnu*“ (Tamtéž, s. 64).

Ženy jsou oproti mužům spojovány s profesním životem velmi málo, především s povoláními tradičně přisuzovanými právě jejich pohlaví, například učitelka, vychovatelka, prodavačka, pokladní, dělnice, pokojská a vedoucí kuchařka jídelny na základní škole. Z těch méně stereotypních to je například lékařka, autorka článků v časopise a dispečerka záchranné služby. Příklady týkající se sportu jsou spíše obecná konstatování činnosti: „*Jana umí plavat*“ (Tamtéž, s. 23), nebo spojení s typicky ženskou aktivitou jako je skákání přes švihadlo a břišní tance. Pouze jeden příklad ukazuje ženu jako sportovkyni na vysoké úrovni: „*Olympijskou vítězku přivítal nadšeně dav lidí*“ (Tamtéž, s. 110). Pár případů spojuje také ženy s hudbou, například „*Ráda bych s tebou šla do kina, ale mám dnes zkoušku našeho sboru*“ nebo „*Učila bych se hrát, kdybych měla klavír*“ (Tamtéž, s. 91) a také „*Jana krásně zpívá*“ (Tamtéž, s. 110).

Jak jsme uvedli výše, muži jsou s péčí o domácnost a o děti zmíněni v několika málo případech a stejně jako u předchozích analyzovaných řad, ani zde se nesetkáme s mužem, který by například vařil, pral prádlo, nebo byl výrazně spojen s péčí o děti. Naopak ženy spojené s domácností dominují i této publikaci, konkrétně „*Maminka mi právě zužuje kalhoty*“ (Tamtéž, s. 34); „*Maminka byla s večerí hotová*“ (Tamtéž, s. 60) a „*Maminka mi s oblibou četla Karafiátovy Broučky*“ (Tamtéž, s. 63). Tradiční je také spojení ženy s módou, i zde najdeme pár ukázek, které se kumulují na třech stránkách učebnice, například „*Hanina kabelka je z pravé kůže*“ (Tamtéž, s. 64) a „*Vzala si dnes boty na nižším podpatku*“ „*Nová sukně jí byla užší v pase*“ a „*Rukavičky měla z nejjemnější kůže*“ (Tamtéž, s. 66).

Samostatně zmiňme zařazenou ukázkou z knihy „*Bertův supertajný deník*“, která začíná větami „*Kluci mají zakázáno psát si deník. To dělají jenom holky. Mají růžové deníčky a na nich červená srdce. Můj deník je modrý...*“ (Tamtéž, s. 45). Zde vidíme perfektní ukázkou stereotypních názorů na činnosti chlapců a děvčat. Chlapec Bert považuje psaní deníku za typicky dívčí činnost a aby ji alespoň trochu přizpůsobil představám o tom, co by mělo být chlapecké, vybírá modrou barvu deníku a na desky pro jistotu nakreslí lebku. Příběh nalezneme u procvičování mluvnických kategorií podstatných jmen, ale z genderového hlediska by bylo zajímavé a vhodné propojit tento text i se slohovými úkoly a ve třídě se nad ukázkou zamyslet.

Jako poslední ukázkou genderově stereotypních rolí uvedeme umělecký text o hádce maminky a tatínka, kdy tatínek v úvodu mamince navrhuje ať si lehne taky a maminka reaguje slovy: „*A kdo bude vařit? Uvaříš za mě? Neuvaříš! Tak se do toho radši nemíchej...*“ Dále maminka tatínkovi vyčítá: „*Já bych se tu mohla ušoupat. Jeden si leží jako nevímkdo a druhý neví, kde mu hlava stojí...*“ (Tamtéž, s. 91). Zatímco maminka jedná rozčileně, tatínek zachovává klid a mamince odpovídá spíše smířlivě. Stejně jako předchozí text, i tuto ukázkou by bylo vhodné propojit se slohovými úkoly. S vhodným komentářem a citlivým přístupem vyučujících by mohly tyto texty být z hlediska genderové problematiky přínosné, ovšem k rozborům by měla vést žáky a žákyně především učebnice, a to vhodnými otázkami, protože v rukách vyučujících s nízkou senzitivitou k genderové tematice, se mohou tyto texty stát podkladem pro další reprodukování genderových stereotypů.

Oproti učebnici pro šestý ročník uvádí učebnice pro sedmý ročník poměrně málo ukázek s uvedeným jménem autora nebo autorky, konkrétně nalezneme osmnáct (69 %) textů psaných muži,¹⁰⁴ sedm (27 %) textů psaných ženskými autorkami¹⁰⁵ a jeden (4 %) text smíšeného autorského týmu.¹⁰⁶ Tímto výsledkem se publikace řadí k učebnicím s lepším procentuálním zastoupením, přesto je počet autorek stále nízký. Velmi nevyrovnané procentuální zastoupení najdeme především v oblasti zobrazování významných osobností, kterých učebnice zmiňuje celkem padesát tři, z toho čtyřicet sedm (89 %) mužů¹⁰⁷ a šest (11 %) žen.¹⁰⁸ V tomto dílu se objevují také dva dlouhé životopisy významných historických osobností Napoleona Bonaparte a Karla IV. a čtyři kratší texty o světcích Anežce České, Barboře z Nikomédie, Janu Nepomuckém a svatém Jiří.

V oblasti profesního zařazení mužů a žen se setkáme spíše se zaměstnanými muži. Tato učebnice přisuzuje mužům bohatou škálu zaměstnání, nicméně většina jich je stereotypních, tedy tradičně spojovaných s představou muže, konkrétně se jedná o povolání **jako je** poslanec, starosta, vědec, architekt, lékař, voják, zpravodaj, reportér, ředitel školy, ředitel stavebního podniku, ředitel masokombinátů, zástupce vedoucího, hudebník, básník, umělec, úředník, kastelán, námořník, řidič nákladního auta, průvodčí, autoklempíř, myslivec, kameník, číšník, prodavač, školník, dělník a vrátný. Mezi povolání, která bychom z genderového hlediska hodnotili neutrálně zmiňme zahradníka, zpěváka a také učitele gymnázia, protože na gymnáziu je zastoupení mužů učitelů výrazně vyšší než na základní

---

¹⁰⁴ Boris Dočekal, Ludvík Souček, Karel Čapek, Vlastimil Styblík (2x), Karel Čapek (2x), Emanuel Frynta, Jiří Dvořák, Roald Dahl, Antoine de Saint-Exupéry, František Nepil, Jan Werich, Alain Quesnel a Francois Davot, Robert Fulghum, Zdeněk Svěrák, Ezop, bratři Grimmové

¹⁰⁵ Hana Doskočilová, Stephenie Meyerová, Vítězslava Klimtová, Elizabeth Lanyonová, Eva Koudelková, Naďa Kubů, Ivana Karásková

¹⁰⁶ Pavel Bělina, Jiřinou Lockerová a Pavel Major

¹⁰⁷ spisovatelé Karel J. Erben (3x), Jan Neruda (4x), Antonín Sova, Josef V. Sládek, Miloslav Švandrlík (2x), Eduard Bass, Karel Čapek (2x), Jaroslav Seifert, Alois Jirásek (2x), Rudolf Křesťan, Karel H. Mácha, Josef K. Tyl, herec a spisovatel Zdeněk Svěrák (2x), herec Jan Kraus, režisér Jan Svěrák(2x), malíř a spisovatel Josef Lada, hudební skladatel Jaroslav Uhlíř (2x), Antonín Dvořák, Antonio Vivaldi, Wolfgang A. Mozart, zpěváci Karel Gott (3x), Petr Kolář, Ivan Mládek, spisovatel a filozof Jan Amos Komenský, zpěvák a tanečník Fred Astaire, sochař a muzikant Štěpán Málek, malíři Tizian, Salvator Dalí, Sandro Botticelli a Giuseppe Arcimboldo, mořeplavec Kryštof Kolumbus, svatý Jan Nepomucký, sv. Jiří, kazatel a spisovatel Jan Hus, vojevůdce Napoleon Bonaparte, hokejista Jaromír Jágr, chemik Antonín Holý, matematik Archimédes, vynálezce James Watt, neurolog a vědec Karel Šonka, císaři Václav IV., Karel IV. (2x), Rudolf II., věrozvěstové Cyril a Metoděj, vojevůdce Jan Žižka, polní maršál Lennart Torstensson

¹⁰⁸ spisovatelka Božena Němcová, Joanne K. Rowlingová, tanečnice Ginger Rogersová, profesorka dějin české literatury a spisovatelka Dobrava Moldanová, svatá Anežka Česká, svatá Barbora z Nikomédie

škole. Posledním nezmíněným zaměstnáním je učitel bez bližšího určení zaměření, obecně bychom tedy tento poslední příklad zařazovali k těm korektnějším variantám.

Ze zájmových činností jsou muži spojováni opět se sportem, a to aktivně i pasivně, například „*Martin dobře lyžuje*“ (Kvačková et al., 2013, s. 74); „*Mirkovo přání, aby se setkal s oblíbeným hokejistou bylo splněno*“ (Tamtéž, s. 97); „*Bratr se vrátil ze závodů jako vítěz*“ (Tamtéž, s. 99) nebo „*Martin je velkým příznivcem fotbalu*“ (Tamtéž, s. 76); „*Milan si rád povídal s kamarády o hokeji*“ (Tamtéž, s. 107). Nalezli jsme také dva příklady spojení mužů s hrou na hudební nástroje (kytarou a houslemi) a jeden příklad obliby počítačových her.

V učebnici se také objevují častěji chlapci ve spojitosti se školním prostředím, zejména s úspěchem, například „*Z dějepisu neznal nic, zato v hodinách českého jazyka patřil mezi nejlepší žáky*“ (Tamtéž, s. 40); „*Vítek složil zkoušku z angličtiny*“ (Tamtéž, s. 54); „*Můj bratr je nejlepším žákem školy*“ (Tamtéž, s. 74) a „*Jeho syn je výhercem literární soutěže*“ (Tamtéž, s. 75) Většinou si takové úspěšné chlapce spojujeme také s dobrým chováním ve škole, což kontrastuje s mnoha dalšími příklady, v nichž jsou chlapci zobrazováni jako výtržníci, rváči a nezdvořáci, například „*Adam se musí spolužačce omluvit za nevhodné chování*“ (Tamtéž, 74); „*Lukáš se neustále rval*“ (Tamtéž, s. 75); „*Chlapci včera rozbili okno*“ (Tamtéž, s. 83) nebo „*Mirkova slova otřásla jejím sebevědomím*“ (Tamtéž, s. 85). Tento způsob zobrazování chlapců považujeme za genderové klišé, především proto, že dívkám takové vlastnosti přisuzovány nejsou.

Ohledně rozdělení rolí v péči o domácnost, věnují se muži především údržbě domu a zahradě, například „*Náš soused se pustil do stavby garáže*“ (Tamtéž, s. 95); „*Tatínek musí opravit rozbitý plot*“ (Tamtéž, s. 108) a „*Tatínek koupil novou sekačku*“ (Tamtéž, s. 85). Najdeme také příklady, kdy se muži věnují svým dětem, například „*Tatínek vyrobil domeček pro panenky Alence pro radost*“ (Tamtéž, s. 90) a „*Malá Klárka má ráda dědečkovy pohádky na dobrou noc*“ (Tamtéž, s. 95). Tatínkové jsou zároveň spojováni s představou autority: „*Otci vadí, když mu odporuji*“ (Tamtéž, s. 25) a „*Tatínek byl ten, který všechno rozhodl*“ (Tamtéž, s. 76). Pouze v jednom případě je muž spojen s genderově nestereotypním příkladem, a to „*Strýček byl na nákupu, aby doplnit lednici*“ (Tamtéž, s.76).

Spojení ženy s profesní oblastí není příliš časté ani v tomto dílu učebnice. Zásluhou jednoho úkolu na přechylování jsou ženy spojeny s prestižními typicky mužskými profesemi starostky, soudkyně a poslankyně. Méně často také vidáme ženu na pozici ředitelky závodu a ministryně. Z genderového hlediska neutrálně vnímáme profesi úřednice a dělnice, případně ředitelky školy, a to zejména z důvodu poměrně vysokého počtu žen na této pozici. Naopak tradičními jsou povolání učitelky, vychovatelky, švadleny a zdravotní sestry. Z oblastí zájmů nenajdeme mnoho příkladů, ale nejčastěji se jedná o sport: „*Děvčata, jež zvítězila v turnaji, odjela za odměnu do Itálie*“ (Tamtéž, s. 21) nebo o zpěv: „*Dita navštěvuje každý týden hodiny zpěvu*“ (Tamtéž, s. 54) a pak především ruční práce: „*Babička pletla*“ (Tamtéž, s. 105). Ojedinelé a netradiční je u dívek sběr známek (většinou se setkáme s příkladem chlapců) a také je poprvé zmíněno, že i maminka má nějaká přání a sny: „*Maminčin sen letět balonem se už brzy vyplní*“ (Tamtéž, s. 95)

I tento díl nabízí obraz ženy spojovaný především s domácností, především s vařením, pečením, nákupy a žehlením, například „*Babička uvařila dobrý oběd*“ (Tamtéž, s. 77); „*Zatímco jsme spali, maminka upekla koláče*“ (Tamtéž, s. 87); „*Maminka odešla nakoupit*“ (Tamtéž, s. 89) a „*Lenka žehlí tatínkovi košili*“ (Tamtéž, s. 33). Dále je to samozřejmě také péče o děti, například „*Některé maminky četly dětem pohádky*“ (Tamtéž, s. 71) nebo „*Maminka bude čekat před školou*“ (Tamtéž, s. 74).

Bez povšimnutí by neměl zůstat ani fakt, že tento díl učebnice přiřazuje ženám a dívkám zvýšenou péči o vzhled, například „*Eva se stále zhlíží v zrcadle*“ (Tamtéž, s. 54); „*Každý den se zhlížela v zrcadle, zda už má nos bez pih*“ (Tamtéž, s. 67) a se zvýšeným zájmem o módu „*Maminky s dcerami se nemohly vynadívát na předváděné modely*“ (Tamtéž, s. 82) a „*Maminka se mi vždycky snažila poradit, jak se mám oblékat*“ (Tamtéž, s. 94). Z hlediska genderové stereotypnosti považujeme tyto příklady za méně vhodné, především proto, že oblast módy je považována především za doménu žen či marginalizované skupiny mužů, přitom i mladí chlapci, především v pubertě, řeší svůj vzhled a styl oblékání. Takové příklady však učebnice neposkytuje.

Z další tematiky nás zaujme příběh, v němž maminka vystupuje jako racionální osoba, která přemýšlí nad důsledky nebezpečného jednání a snaží se jim předcházet. Tatínek je přesným opakem maminky a vystupuje jako neopatrný průzkumník, který dojde svým

jednáním k vážnému úrazu. Toto rozdělení rolí v rodině je také poměrně časté, maminky jsou těmi zodpovědnými a tatínci se občas nechají unést a stávají se hravými i přes riziko nebezpečí.¹⁰⁹

Poslední texty, které nás z genderového hlediska zaujaly, se týkaly složitého vztahu otce se synem. Jako první zmiňme životopis Tondy, v němž jsou záměrně některá slova uvedena nevhodně a žáci a žákyně je mají nahrazovat. Pro naši analýzu je zajímavé, že Tonda otce označuje slovem „fotr“, ale matku označuje maminkou: „*Fotr se jmenuje Antonín (jako já) a maká v zemědělství. Maminka pracuje v nemocnici jako zdravotní sestra*“ (Tamtéž, s. 140). Nápadné není pouze titulování, ale také to, že autorky učebnice odlišily věty jazykově, tatínka se týká nespisovná verze a maminky ta spisovná. V posledním příběhu si mladík prochází revoltou vůči rodičům. Otec nechce, aby syn odešel z domova, proto se pohádají, syn odchází ve zlém, usadí se v San Francisku, kde pracuje jako číšník, pije a užívá drogy. V příběhu se ze strany otce objevují velmi silná slova o tom, že lituje narození druhého syna a porovnává ho s tím prvním, který zůstal bydlet poblíž a rodičům pomáhá. Příběh končí návratem syna, vzájemným objetím a pláčem otce. Tento text je v mnohém stereotypní, a to především právě v tom, že často je vyostřený právě vztah otce a syna, na druhou stranu ukazuje psychologickou stránku jednání chlapce a také plačícího muže, což nekoresponduje se stereotypní představou, že „chlapi nepláčou“.

V učebnici pro osmý ročník je celkově zařazeno velké množství textů, z nichž jsme napočítali padesát sedm (69 %) ukázek od autorů,¹¹⁰ dvacet jedna (25 %) ukázek

---

¹⁰⁹ U tatínka se jedná konkrétně o ztrátu kusu palce v návaznosti na úder kladivem do nábojnice ze staré patrony do leteckého kanonu.

¹¹⁰ Zdeněk Svěrák (2x), Ladislav Fuks, František Nepil, Bedřich Fučík a Jindřich Pokorný, Eduard Štorch, Eduard Petiška, Jan Werich (2x), Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák, Pavel Šrut (2x), Peter Larkin a Mike Stockman, Josef Formánek, Martin Nezval a Petr Volf, Erich M. Rilke, Jiří Janoš, Ota Pavel (2x), Roald Dahl, Eduard Bass, Lubor Falteisek, Hunter S. Fulghum, Rudolf Křesťan, Jerome Klapka Jerome, Ivan Klíma, Petr Šabach, Leo Pavlát, František Kožík, Romain Rolland, Jiří Suchý, Antoine de Saint-Exupéry, Robin Kerrod, Alois Jirásek (2x), Jaromír Javůrek, Vlastimil Styblík, Pavel Čica Jelínek, Jaromír Bělič, Rudyard Kipling, Karel H. Mácha, Jaroslav Seifert, Vlastimil Vondruška, Ronald F. Lipp, Rudolf Mertlík, Jan Lehár, Geoffrey Wawr, Lucia Piussi, Robert Fulghum, Leszek Kołakowski, Václav Havel, Marek Eben a Jiří Janoušek, Jan Skopeček a Martin Slaný, Miroslav Cvrček, Steve Fisher, Vladislav Vančura, Karel Čapek

od autorek¹¹¹ a pět od smíšených autorských dvojic,¹¹² celkem tedy osmdesát tři textů. V publikaci se také nachází velké množství citátů významných osobností, několik vět z významných děl určených k větnému rozboru a také námět na slohový útvar líčení, zde zmiňme, že tři citáty patří ženským osobnostem, což je doposud nejvíce z analyzovaných učebnic. Významných osobností napočítáme celkem osmdesát dva, z toho je sedmdesát čtyři mužů¹¹³ (necelých 90 %) a osm žen¹¹⁴ (téměř 10 %). I zde jsou některé osobnosti, zejména spisovatelé, zmíněny vícekrát. Přesto, že opět převažují drtivou většinou významní muži, pozitivně hodnotíme výběr současných významných žen, například rychlobruslařka Martina Sáblíková a zpěvačka Lucie Bílá, které pravděpodobně budou většině žáků a žákyň bližší tím, že je znají. U mužů je tradičně zastoupení rozmanité a podobně jako u žen jsou cenné příklady významných mužů dnešní doby, například herce Jiřího Mádlů nebo zakladatele Facebooku Marka Zuckerberga.

Příklady zaměstnaných mužů a žen učebnice oproti předchozím dílům příliš nenabízí. Mužům jsou přisuzována typická zaměstnání poslance, starosty, lékaře, ředitele školy, školníka, řemeslníka a kuchaře. Poslední zmíněná profese kuchaře je tentokrát zařazena do kategorie genderově tradičních povolání, protože zde se jedná o kuchaře, který

---

¹¹¹ Věra Gissingová, Karen Levine, Irena Foralová (2x), Jaroslava Velartová, Jiřina Kesslerová, Agatha Christie, Hana Neborová, Marie Kubátová, Dana Bitljanová, Alena Polívková, Iva Procházková, Alena Ježková, Dagmar Marková, Augusta Šebestová, Radůza, Ivone Březinová, Helena Vrbová, Hana Nekolová, Magdalena D. Rettigová, Lucie Kavanová,

¹¹² Inna Rottová a Tomáš Řízek (2x), Milada Rezková a Lukáš Urbánek (2x), Helena a Eduard Škodovi

¹¹³ spisovatelé Karel J. Erben (3x), Robert Fulghum (2x), Bohumil Habal (2x), Karel V. Rais, Karel H. Mácha (2x), Jack London, Josef K. Tyl (2x), Jaroslav Seifert (2x), Alois Jirásek (2x), Milan Kundera, Ivan Olbracht, Karel Čapek, Arnošt Lustig (2x), Jan Neruda (2x), Josef V. Sládek, Jakub Abes, František L. Čelakovský, Lev N. Tolstoj, Alexandr S. Puškin, William Shakespeare, herci Vladimír Leraus, Miroslav Donutil, Jiří Mádl, herec a spisovatel Zdeněk Svěrák, spisovatel a prezident Václav Havel, spisovatel, filozof a pedagog Jan A. Komenský, spisovatel a jazykovědec Josef Dobrovský, režiséři Jan Svěrák, Jiří Menzel a Albert Radokov, zpěvák Karel Gott, pěvec Karel Strakatý, písničkář Jaromír Nohavica, architekt Josef Schulz, filozof Ludwig Wittgenstein, malíři Leonardo da Vinci (2x), Claude Monet, Jan Zrzavý, Alfons Mucha, sochaři Matyáš B. Braun a Josef V. Myslbek, umělec Jesús Rafael Soto, ilustrátoři Radek Pilař a Zdeněk Burian, hudební skladatelé Antonín Dvořák (2x), Ludwig van Beethoven, Bedřich Smetana, Bohuslav Martinů, Josef B. Foerster, Petr I. Čajkovskij, František Škroup, Petr Bálik, humanitární pracovník Nicholas Winton, mořeplavec Kryštof Kolumbus, zakladatel Applu Steve Jobs, fyziolog Ivan P. Pavlov, politik Giuseppe Mazzini, cestovatel Marco Polo, vynálezce Samuel F. B. Morse, fyzik Alexandr Š. Popov, zakladatel Facebooku Mark Zuckerberg, hokejista Jaromír Jágr, atlet Emil Zátopek, arcivévoda František d'Este, císaři Václav IV., a Karel IV., král Šalamoun, spisovatel a reformátor Jan Hus (2x), vojevůdce Jan Žižka (2x), císař Octavián Augustus, vojevůdce Napoleon Bonaparte, králové Ladislav Pohrobek, Jiří z Poděbrad a Zikmund Lucemburský

¹¹⁴ zpěvačka Lucie Bílá, královna Izabela Kastilská onomastička Miloslava Knappová, rychlobruslařka Martina Sáblíková, spisovatelka Gabriela Preissová, ilustrátorka Kamila Skopová, panovnice Marie Terezie, spisovatelka a překladatelka Jana Bednářová

vaří v restauraci vysoké úrovně, mezi jejíž hosty patří i významné osobnosti. Z povolání, jež se nám v dnešní době nejvíce připisují jako typicky mužské, se tu objevují číšník, průvodce, zahradník nebo moderátor. Za genderově korektní příklady považujeme zobrazování mužů v učitelské profesi, i tyto příklady se v učebnici nacházejí. Pouze u jednoho příkladu učitele učebnice uvádí jeho zaměření, a tím je dějepis.

V oblasti připisovaných zájmů a činností se objevuje několik příkladů spojení mužů se sportem, a to zejména s fotbalem, ale je jich daleko méně než v předchozích učebnicích. Dále se muži věnují hudbě a umění, například „*Jako malý jsem se naučil hrát na housle*“ (Kvačková et al., 2015, s. 10); „*Vaška zlákala nejen hudba, ale věnoval se i divadelní umělecké dráze*“ (Tamtéž, s. 30), v ojedinělých případech se chlapci ukazují jako závislí na počítačích: „*Na matčiny připomínky, že už zase sedí u počítače, vůbec nereagoval*“ (Tamtéž, s. 21); „*Je to ale počítačový maniak, ten Jirka!*“ (Tamtéž, s. 46) a v jednom příkladu je chlapec spojený s hraním dámy a šachů. Učebnice také uvádí příklady chlapců ze školního prostředí. Nápadně velkým počtem příkladů spojuje žáky a studenty především s matematikou, ať už ji mají rádi a vynikají v ní: „*Nejvíce mě baví matematika, s ní jsem úspěšně reprezentoval školu v okresním kole olympiády*“ (Tamtéž, s. 12); „*Mirek a Petr, úspěšné řešitelé matematické olympiády postoupili do krajského kola*“ (Tamtéž, s. 15); „*Říká se o něm, jak je dobý v matematice*“ (Tamtéž, s. 25) nebo jim příliš nejde: „*Martin si byl příliš dobře vědom svých nedostatků v matematice*“ (Tamtéž, s. 60).

Muži a chlapci jsou v tomto dílu, více než v předchozích spojování, s úklidem (i když se jedná především o garáž): „*Tatínek včera uklízel v garáži*“ (Tamtéž, s. 16); „*Dědeček uklízel v garáži*“ (Tamtéž, s. 20); „*Perfektně uklizená garáž byla strýčkovou chloubou*“ (Tamtéž, s. 46) a s pomocí babičkám: „*Chlapci se domluvili na úklidu hromady uhlí ležící před babiččíným domem*“ (Tamtéž, s. 15); „*Pomohl babičce s nákupem*“ (Tamtéž, s. 48). Tyto příklady hodnotíme z genderového hlediska v podstatě kladně, protože být se úklid týká prostoru typicky určovaného právě mužům, stále se jedná o úklid, který je jakožto činnost spojen spíše s představou ženy.

Co se týče žen zobrazovaných ve spojitosti se zaměstnáním, uvádí učebnice stereotypní příklady učitelky, prodavačky a poštovní úřednice a herečky. Dnes už pro ženy poměrně běžné je také povolání psycholožky, lékařky, bankovní úřednice, listonošky,

spisovatelky či veterinářky.¹¹⁵ Stejně jako v předchozích dílech jsou také zde ženy zobrazeny často při domácích činnostech a péči o dítě, například „*Maminčinu polévku uvařenou z hlívy ústříčné si celá rodina oblíbila*“ (Tamtéž, s. 14); „*Maminka honem připravovala něco k jídlu, měl jsem totiž hlad jako vlk*“ (Tamtéž, s. 31); „*Maminka zapomněla vypnout žehličku, museli se vrátit domů*“ (Tamtéž, s. 30) a „*Maminka seděla u postýlky, dokud sestra neusnula*“ (Tamtéž, s. 20). Zároveň jsou ale ženy zobrazovány také v netradičních situacích a při netradičních činnostech, například „*Romana je dobrá ve fotbale*“ (Tamtéž, s. 26) nebo „*Prababička nemá problém s novinkami techniky, a proto jsme jí pořídili Skype*“ (Tamtéž, s. 30). Poslední dva příklady hodnotíme z genderového hlediska obzvláště pozitivně, protože zobrazují ženy v oblasti sportu a techniky. Příklad s prababičkou má navíc přidanou hodnotu v tom, že nespojuje stereotypně důchodce s neznalostí moderní techniky.

Učebnice jako jediná z doposud analyzovaných, zařazuje cvičení, v němž zviditelňuje přínos žen v oblasti vědy. U obrázků pěti vědců (František Křižík, Josef Ressel, Jan Janský, Isaac Newton, Alfred Nobel) a jedné vědkyně (Marie Curie-Sklodovská) je žákům a žákyním zadán úkol: „*Vyberte jednoho slavného vědce/jednu slavnou vědkyni a vypracujte o něm/o ní a o tom, co významného učinil/a pro lidstvo, stručný výklad.*“ To, že určitě padne zmínka významné vědkyně zajišťují také další úkoly, zejména: *Vzpomeňte si také na další ženy vědkyně. Čím se proslavily?* (Tamtéž, s. 124).

V učebnici pro devátý ročník byl zařazen vysoký počet textů s přiznaným autorstvím, konkrétně jsme napočítali sedmdesát dva (80 %) textů od mužů,¹¹⁶ patnáct (téměř 17 %)

---

¹¹⁵U tohoto povolání bychom hledali rozdíl z hlediska genderového přiřazení především v tom, zda je zaměřeni veterinářky na velká či malá zvířata, ale to se z učebnice nedozvídáme.

¹¹⁶ Manuel Martini, Anthony Horowitz, John R. R. Tolkien (2x), Karel Čapek (5x), Josef Škvorecký, Eduard Petiška, Petr Nikl, Jan Werich, Zdeněk Jirota, Alois Jirásek, Vladislav Vančura (2x), Philip Wilkinson, Ladislav Špaček (2x), Ludvík Aškenazy, Miloslav Šimek a Jiří Grossmann, Bohumil Hrabal, Josef Lada, Richard Gordon, Mikael Ollivier, Gejza Demeter, Ota Pavel(2x), Jan Procházka, Zdeněk Svěrák (3x), Arthur C. Doyle, Radek John, Igor Malijevský, Jan Skácel, Jan Drda, Jiří Janoš, Zdeněk Merta, František Cinger, Jaroslav Seifert, Eric Knight, Franz Kafka, Bedřich Fučík a Jindřich Pokorný, Miloš Hubáček, Edgar A. Poe, Anthony Horowitz, Arthur Ransome, Ivan Olbracht, Jaroslav Mareš, Josef H. Reichholf a Gunter Steinbach, Richard Walker, Len Caccut, Martin Lindström, Vladimír Vysockij, Václav Klaus, František Krch, Michal Stonavský a Jiří Kadla, Jaroslav Šputák, Tomáš Stejskal, Vítězslav Nezval, Charles Baudelaire, Václav Bárta, Jan Otčenášek, Vladislav Brabenec, Lubor Falteisek, Jaroslava Rudiš, John Green, Jan Blažíček, Ladislav Pecháček, František Cinger

textů od žen¹¹⁷ a tři (přes 3 %) texty od smíšených autorských týmů.¹¹⁸ Tento díl zařazuje celkem 7 výroků moudrých mužů a vět z autorských děl určených k rozborům, není zařazen žádný výrok ani věta z díla žen.¹¹⁹ Vidíme tedy, že ani v poslední učebnici řady nakladatelství Nová škola nedošlo k výraznému snížení rozdílu v procentuálním zastoupení autorek a autorů. Ještě vyšší procentuální rozdíl vidíme v zastoupení významných osobností. Zatímco mužů jsme napočítali šedesát tři (93 %), žen učebnice zmiňuje pouze pět (7 %), celkem tedy šedesát osm významných osobností. Ještě je nutno dodat, že některé mužské osobnosti jsou v publikaci zmíněny dvakrát i vícekrát, což znamená, že se s mužskými jmény v učebnici setkáváme ještě daleko častěji. Co se týče oborů a oblastí, z nichž jsou osobnosti vybírány, u mužů je výběr opět velmi pestrý. Vzhledem k nízkému počtu zmíněných žen není mnoho prostoru na rozmanitost výběru, ale přesto se, kromě spisovatelky Boženy Němcové, objevují nová jména. Zmiňme například zpěvačku s uměleckým pseudonymem Zaz, které je i věnována reportáž. S delším textem se setkáme také v případě Josefa Škvoreckého a Alanu Rickmanovi, významnému anglickému herci, jehož žáci znají z filmové série o Harrym Potterovi, je věnován nekrolog.

V textech i izolovaných příkladech najdeme opět poměrně velké množství profesí spojovaných s muži, kterým jsou i touto učebnicí prisuzována především genderově tradiční povolání, jako je notář, ředitel, ředitel muzea, filozof, kastelán, pilot dopravních letadel, kapitán lodi, dirigent, malíř, číšník, tesař, truhlář, zámečnick, kovář, rybář, švec, řidič autobusu, řidič tramvaje, šéfkuchař¹²⁰ nebo také záchranář a rockový zpěvák. Povolání knihovníka, zahradníka, listonoše, kuchaře, psychologa a lékaře hodnotíme spíše neutrálně. Jak jsme zmiňovali již u předchozí analýzy, lékaře a psychologa nezařazujeme k povoláním typicky mužským především proto, že v oblasti dětské psychologie se častěji setkáme se ženami psycholožkami a u profese lékařství se už také setkáváme s velkým množstvím

---

¹¹⁷ Joanne K. Rowlingová, Magdalena D. Rettigová, Zuzana Kovaříková a Viola Lyčková, Betty MacDonaldová, Anne Franková, Květa Legátová, Eliška Horelová, Jill Murphyová, Veronika Volhejnová, Ivone Březinová, Kateřina Pokorná, Jana Bendová (3x), Rosemarie Portmannová a Elisabeth Schneiderová

¹¹⁸ Ladislav Nodl, Jarmila Mandžuková a Karina Havlů; Michaela Jílková, Aleš Hodina a Jeroným Klimeš; Jan Pášma a Magda Pekařová

¹¹⁹ Jaz rozbor.: Edgar A. Poe, Zdeněk Svěrák, Jiří Janoš, výroky moudrých Ernst von Feuchtersleben, Seneca, Samuel Johnson a James Boswell, Stanisław J. Lec, Epiktétos

¹²⁰ Šéfkuchaře hodnotíme spíše jako typicky mužskou profesi, zejména proto, že se jedná o nadřízeného pracovníka a častěji se v této funkci setkáme s muži, kdežto „kuchař“ tentokrát není blíže specifikován, takže jsou pod tímto výrazem zahrnuty také například školní jídelny a kantýny, kde převažují ženy. Proto výraz kuchař zahrnujeme do neutrální oblasti.

žen. Z povolání, která jsou převážně prisuzovaná ženám se zde opět objevuje pouze několik příkladů učitele.

Ze zájmové oblasti u mužů převažuje opět zájem o sport, například „*Nejenže sledoval hokejové přenosy v televizi, ale dokonce jezdil na všechna utkání svého oblíbeného klubu*“ (Kvačková et al., 2016 s. 86) nebo „*Uspěl na všech mezinárodních atletických závodech, a proto reprezentoval naši republiku i na olympijských hrách*“ (Tamtéž, s. 86). Dále jsou chlapci spojováni s matematikou: „*Martin dobře reprezentoval školu v matematické soutěži, postoupil dokonce do celostátního kola*“ (Tamtéž, s. 88); „*Kdybyste potřebovali pomoci s matematikou, obraťte se na Martina*“ (Tamtéž, s. 80) a „*Ačkoliv se poctivě připravoval na test z matematiky, po jeho dopsání si nebyl jistý, zda všechno vypočítal správně*“ (Tamtéž, s. 83). Z předmětů je to také spojení s dobrou znalostí angličtiny, například „*Luboš umí dobře anglický jazyk, nakonec z něj i překládá*“ (Tamtéž, s. 48). Problematickou zájmovou oblastí u chlapců jsou podle všeho počítače. Kromě jednoho příkladu, v němž chce jít žák studovat počítačovou grafiku, se mluví také o závislosti: „*Kdybych se v létě připravoval a nevěnoval čas jenom počítačovým hrám, určitě bych v testu nedopadl tak hrozně*“ (Tamtéž, s. 85) a „*Stále jen seděl u počítače, a proto postupně ztratil všechny kamarády*“ (Tamtéž, s. 92). Dalším okrajovým zájmem je například včelařství a pěstování květin. Z genderového hlediska stereotypním je také příklad chlapce, který si ve výloze prohlíží hračky a nejvíce se mu líbí auta a lodě, tedy typicky chlapecké hračky.

Výběr povolání, v nichž jsou ženy v této učebnici zobrazeny, je poměrně rozmanitý. To je způsobeno také tím, že se v učebnici vyskytuje cvičení na přechylování, u něhož jsou uvedena povolání kuchaře, průvodce, jeřábníka, trenéra, psychologa a prodavače. Některá povolání jsou v přechýlené podobě pro ženy typická, jako například kuchařka a prodavačka, ovšem například profese jeřábnice je velmi netypická a ze všech analyzovaných řad je tím nejzajímavějším povoláním, jaké bylo se ženou spojeno. V dalších příkladech už se jedná spíše o klasické ženské profese, jako je pěvkyně, pokojská, letuška, zdravotní sestra, servírka, kadeřnice, učitelka a vedoucí školní jídelny. Mezi povolání, v nichž se vyskytují obě pohlaví, jmenujme například listonošku, moderátorku, hlasatelku, úřednici.

Dále jsou ženy tradičně spojovány především s domácností „*Maminka žehlila trika*“ (Tamtéž, s. 95); „*Viděl maminku věšet prádlo na zahradě*“ (Tamtéž, s. 63), s péčí o děti:

„*Moje babička mi vždycky četla pohádku na dobrou noc*“ (Tamtéž, s. 61) nebo s typicky ženskými zájmy: „*Paní Jordánová se ve volném čase věnovala pletení, háčkování a vyšívání*“ (Tamtéž, s. 66) a módou: „*Marie si koupila krásné plesové šaty*“ (Tamtéž, s. 33); „*Maminka se Zuzkou rády nakupují*“ (Tamtéž, s. 39). Tradiční rozdělení rolí muže a ženy ve společném soužití reprodukuje věta: „*Když maminka připravovala oběd, tatínek opravoval v garáži auto*“ (Tamtéž, s. 92). Najdeme zde ale také některé netradiční příklady, v nichž žena kouká na seriály a filmy nebo s tatínkem rybaří a šplhá po kládách přes propasti. V minulém díle jsme uváděli příklad seniorky pracující s programem Skype, podobný příklad uvádí i tento díl: „*Naše babička se zajímá o počítače, dokonce si jeden pro sebe koupila*“ (Tamtéž, s. 86).

Tento poslední díl tedy stále reprodukuje stereotypní zobrazování žen a mužů, ale zejména u žen se setkáme i s opravdu zajímavými a netradičními zájmy a povoláními.

Ilustrace

Učebnice nakladatelství Nová škola mají mnoho různých ilustrací stejně jako publikace od nakladatelství Fraus. Zařazené jsou kreslené obrázky i fotografie. Objevují se také obrazy a sochy od známých mistrů a samozřejmě vyobrazení významných osobností, o nichž by měli absolventi základní školy mít povědomí. Učebnice od Nové školy mají z hlediska analýzy ilustrací jednu velikou nevýhodu, a to poměrně malé obrázky. Snímky s větším počtem osob by pro identifikaci jednotlivců vyžadovaly použití lupy.

Učebnice pro šestý ročník obsahuje sto dvacet jedna osob, z toho sedmdesát šest mužských a čtyřicet pět ženských. Muži se 63 % vedou nad 37 % žen, tento rozdíl se nejvýrazněji projevuje v počtech kreslených obrázků, z nichž je šedesát jedna postav mužských a dvacet jedna ženských. Ovšem u fotografií mají více zobrazení ženy (dvacet čtyři) než muži (třináct). Významné osobnosti najdeme pouze dvě, a to karikaturu Jaromíra Nohavici a bustu panovníka Chammurapiho, ženy zastoupení nemají.

Ani zachycení postav při výkonu povolání či záliby nenajdeme mnoho. Muže pozorujeme v tradičních rolích zedníka, horolezce, samostatného hráče míčové hry, ale také různé skupiny chlapců s míčem, hochů na bruslích, především tedy muže jako sportovce. Ženské postavy zobrazené při výkonu povolání zde zcela chybějí, učebnice ale nabízí dvě

fotografie zachycující snowboardistku při skocích a tricích.¹²¹ Zobrazování žen při adrenalinových sportech není tak časté, jak by mohlo být, proto tyto obrázky hodnotíme jako vhodné doplnění ilustrací sportujících mužů. Dívky jsou také často zobrazovány při neutrálních činnostech – při procházce se psem, hrající na flétnu a klavír, s kyticí v ruce, nemocná dívka v posteli nebo také ve dvojicích například u vánočního stromku či v přátelském objetí. Ženy a děvčata různého věku najdeme na několika portrétních fotografiích, mužské zástupce na žádné.

Už po prvním prolistování dílu je nápadný počet ilustrací věnujících se chlapeckému výtržnictví. Dva peroucí se chlapce objevujeme dokonce na třech ilustracích, jedna z nich patří do souboru tří obrázků k vytváření příběhu a jeho osnovy. Na zbývajících dvou kresbách jsou situace, které chlapce rovněž neukazují v dobrém světle. V prvním příběhu chlapec rozbil míčem okno a starší paní požaduje po přítomných rodičích zaplatit škodu, s rodiči je také mladší holčička, která si nese hračky na pískoviště a drží se maminky za ruku. Poslední obrázek vykresluje případ, kdy tři chlapci naschvál odhazují odpadky na zem třídy přímo k rukám dvou jiných hochů, kteří po nich nepořádek uklízejí. Dívky v takovýchto situacích zachycené nejsou, většinou je vidíme pouze v přátelských situacích jako hodné a poslušné. Těchto pět zobrazení chlapců hodnotíme velmi stereotypními, v tomto množství by ilustrace zasloužily alespoň rozbor ze strany vyučujících, pokud ho učebnice nenabízí.

Obě pohlaví v rovnocenných situacích či činnostech zaznamenáváme na společném snímku či na různých stránkách publikace. Vyváženým dojmem působí úvodní fotografie páru na koncertě, dětí při kreslení, psaní, čtení, chůzi po chodbě školy, sedící ve třídě, obrázek rodiny se třemi generacemi nebo dětí ze školky při zarovnávání dospělé osoby polštáři.

Další díl *Nové školy* zachycuje sto třináct postav obou pohlaví. S počtem sedmdesát pět postav (66 %) převažují opět muži, a to s dvojnásobným počtem, ženy se objevují na třiceti osmi snímcích (34 %). Učebnice pro sedmý ročník zobrazuje dvanáct významných mužských a dvě ženské osobnosti. Výběr se trochu liší od předchozích dvou nakladatelství,

---

¹²¹ Výběr postavy ženy při snowboardingu na vyšší úrovni je vhodný vzhledem k tomu, že v českém vrcholovém snowboardingu v současné době dominují spíše ženy. Genderově stereotypní názor, že ženy ovládají snowboard pouze při jednoduchém sjezdu a složitější triky a skoky zvládají jen muži, se v současné době ve společnosti postupně upravuje.

setkáme se v něm s několika novými osobnostmi, vedle běžně používaných obrázků spisovatelů, panovníků, hudebníka a mořeplavce, nově rozlišíme svaté osobnosti.¹²²

Postav spojených s představou povolání a zájmů nalezneme v publikaci jen pár. U mužských zobrazení převládá spíše genderově stereotypní spojení s jídlem – kuchař a řezník, také tu najdeme námořníky, dva řecko-římské zápasníky a mužskou kapelu. Za klasické zobrazení by mohl být považovaný i snímek, na němž sedí u stolu muž v obleku a chystá se zapisovat do knihy, nad ním stojí žena třímající v náručí miminko. Jelikož situace není popsána, můžeme se pouze domýšlet kontext fotografie, nicméně podle pohledu je ženě přisouzena péče o dítě a muži spíše pracovní role, o čemž svědčí jeho oblečení, které je společenské, zatímco ženino tak slavnostní není.

Ženy se objevují na samostatných snímcích více než muži, ti se vyskytují spíše na hromadných snímcích. Mužské jednotlivce najdeme kromě povolání a osobností ještě u cvičení s přidělováním přezdivek na základě určitého rysu, kde je pět mužů, ale žádná žena. Stejně jako poslední díl nakladatelství Fraus zobrazuje dívky v krizových a nebezpečných zdravotních situacích (anorexie, týrání dětí), i tento díl Nové školy ilustruje článek o nedostatku spánku obrázkem dívky a na jiném snímku nalezneme dívku ležící na nemocničním lůžku s ovázaným zápěstím (zde nelze dělat závěry ohledně důvodu hospitalizace). Stereotypním zobrazením je také dívka před zrcadlem pozorující dennodenně, kdy jí zmizí pihy, nebo nevěsta u článku o svatbě. Ženy jsou zde spojovány se zájmem o vzhled, což můžeme považovat za velmi stereotypní. Přirozenost lidského těla má představovat obraz *Zrození Venuše* a fotografie polonahé Pygmejky s dětmi, muže svlečeného do půl těla nenajdeme v publikaci žádného. Otázka je, zda by se zrovna zde nehodilo zobrazit i muže Pygmeje, s ohledem na pubescenci žáků a žákyň. Je v pořádku ukazovat lidské tělo i kulturní tradice jednotlivých národů, ovšem použití snímku se zastoupením pouze ženského pohlaví může přivádět dívky do nepříjemných rozpaků více než chlapce. Naopak netradiční a prozatím málo zobrazovanou možností je fotografie ženy pracující v laboratoři. Neutrální jsou zobrazení dívky držící palce a dívky se zavázanýma

---

¹²² spisovatelé Karel Čapek, Jan Neruda, Karel J. Erben, Robert Fulghum, reformátor církve Jan Hus, císař Napoleon Bonaparte, císař Rudolf II., císař Karel IV., hudebník Ivan Mládek, mořeplavec Kryštof Kolumbus, svatý Jan Nepomucký a svatý Jiří
svatá Anežka Česká, svatá Barbora

očima. Z genderového hlediska může být zajímavý i snímek u článku o indiánech. Bez znalostí kulturních zvyklostí určitého kmene nejsme schopni určit pohlaví postavy na obrázku, zde by mohla vzniknout zajímavá diskuse.

Na některých ilustracích vidíme muže a ženy společně, jedná se ale pouze o statické neutrální snímky osob. Zvláštním typem fotografií jsou zde ukázky z filmů, na nichž sice občas jsou muži a ženy dohromady, jsou však vybrány především filmy s převahou mužských hrdinů.¹²³

Učebnice pro osmý ročník nabízí sto čtyřicet pět postav s převahou mužských v počtu sto dva (70 %) nad čtyřiceti třemi (30 %) ženskými osobami. Tento díl zobrazuje nejvíce významných osobností z celé řady Nové školy. Dvacet sedm mužských představitelů zastupují spisovatelé, vědci, hudebníci, řečník, vojevůdce, vladař a také internetový podnikatel.¹²⁴ Z řad významných žen je vybrána panovnice a vědkyně¹²⁵. Vědci jsou v publikaci zmíněni na různých místech, nejvíce jich je však ve slohové části u úkolu, který jsme rozebírali již v části *Muži a ženy v učivu*. Na obrázcích vidíme pět portrétů vynálezců a vědců a jeden portrét ženy, konkrétně Marie Curie-Sklodovské. Doplnkové otázky úkolu se ptají i na další významné vědkyně, nicméně s jiným portrétem vědkyně jsme se nesetkali v žádné ze zkoumaných řad. Obecně je malé povědomí veřejnosti o dalších vědkyních, přitom i další ženy získaly ocenění v oblasti vědy nebo udělaly důležitý počin pro pokrok lidstva.¹²⁶ I v tomto díle je mnoho ilustrací v podobě fotografií z filmů, v nichž zobrazování muži převládají v počtu třicet pět ku patnácti, což odpovídá převaze snímků s hlavním mužským hrdinou.

---

¹²³ Marečku, podejte mi pero, S tebou mě baví svět, Sněženky a machři, Obecná škola, Lotrando a Zubejda (jen loupežníci), Pan Tau, vyvážené Pelíšky, Knoflíkáři

¹²⁴ spisovatelé Erich M. Remarque, Josef K. Tyl, Johann W. Goethe, William. Shakespeare, 2x Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Lev N. Tolstoj, spisovatel a reformátor církve Jan Hus, hudební skladatelé Giuseppe Verdi, Antonín Dvořák, Wolfgang A. Mozart, Jaroslav Uhlíř, teoretický fyzik Albert Einstein, fyzik Isaac Newton, vynálezci Thomas A. Edison, František Křižík, Josef Ressel, Alfred Nobel, psychiatr a objevitel Jan Jánský, přírodovědec Gregor J. Mendel, řečník Marcus T. Cicero, vůdce povstání Jan S. Kozina, vojevůdce Jan Žižka, vojevůdce a císař Napoleon Bonaparte a zakladatel Facebooku Mark Zuckerberg

¹²⁵ panovnice Marie Terezie, fyzička a chemička Marie Curie-Sklodowska

¹²⁶ například neuroložka Rita Levi-Montalciniová a další (viz <https://magazin.aktualne.cz/veda/mezinarodni-den-zen-ve-vede/r~bcd9a0942e0711e9a0090cc47ab5f122/> [cit. 28.5.2021] nebo první programátorka Ada Lovelace (<https://edu.techmania.cz/cs/encyklopedie/vedec/1243/lovelace> [cit. 28.5.2021]))

Kromě tradičních rolí kuchaře, řečníka, rytíře, výpravčího, porotců sportovní soutěže, absolventa účastníciho se promoce a pedela se muži a chlapci vyskytují spíše na společných ilustracích s opačným pohlavím, například otec na úvodní fotografii mladé rodiny s miminkem je k dítěti ve stejně blízké pozici jako matka, která dítě drží v náručí. Neobvyklým dojmem působí dva chlapci v tričkách sytě růžové barvy na snímku zachycujícím okamžiky před vlnou Tsunami. Chlapci jsou oblečeni stejně, pravděpodobně se jedná o typ uniformy. U výše zmíněné učebnice pro sedmý ročník jsme narazili na fotografii polonahé ženy z kmene Pygmejů se dvěma dětmi, v tomto dílu nalezneme dva muže z kmene Mentawajců oblečené tradičně v bederních rouškách. Vyobrazení Pygmejky i Mentawajců by bylo vhodné zařadit do jednoho dílu učebnic, anebo ukázat na fotografiích muže i ženy ze zmíněného kmene.

Ilustraci zubní ordinace dominují dvě ženy, pacientka a především zubařka. Na již zmíněném obrázku promoce sice převažují mužské postavy absolventa a pedela, ale z fotografie upoutá pozornost především ženská osoba v červeném taláru, pravděpodobně rektorka.¹²⁷ Genderově nestereotypní role jsou tedy přiděleny spíše ženám, především poslední zmíněná ukazuje ženu ve vedoucí pozici se značnou mírou vlivu. Naopak velmi stereotypním a několikrát opakovaným úkazem ve zkoumaných učebnicích je spojení dívek s psychicky náročnou tematikou, zde konkrétně u textu o stresu dotváří atmosféru snímek dívky ve výtahu, jejíž posturika vypovídá o velmi nepříjemných pocitech. Šokovat a zasáhnout nás mají portréty dívky, proměněné fotomontáží na vězeňkyni z koncentračního tábora. V tomto případě bychom výběr dívky obhajovali potřebou co nejvýraznější proměny osoby (dlouhé vlasy oholeny strojkem, zamazanost) k dosažení intenzivní emoce. Několik fotografií malých děvčátek v přírodě či žena sbírající maliny působí z genderového hlediska neutrálně.

Společné zobrazení dívek a chlapců nejlépe vystihují čtyři kreslené postavy vyváženého zastoupení obou pohlaví. Ilustrace doplňuje kapitolu o evropských jazycích. Každá z osob vyslovuje jednu větu, kterou třída překládá do různých jazyků. Všechny věty

---

¹²⁷ Při pátrání po funkci ženské osoby na snímku bylo zajímavé zjištění, že přechýlený tvar „promotorka“ nenajdeme v online *Slovníku spisovného jazyka českého*, *Akademickém slovníku cizích slov* ani *Slovníku spisovné češtiny*, ale *Internetová jazyková příručka* tento tvar uvádí a také na stránkách Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, obdobně termín „pedelka“. [cit. 2021-05-23]

si jsou rovnocenné a mají pozitivní smysl.¹²⁸ Snímek smíšeného dětského sboru, třídní kolektiv, obrázek dětí u skloňování číslovky tři ukazují postavy ve vyrovnaných situacích.

V učebnici pro devátý ročník jsme identifikovali sto čtyřicet sedm lidských postav, z toho osmdesát (54 %) patří mužům a šedesát sedm (46 %) ženám. Kromě portrétu zahraničního herce u nekrologu zařadily autorky pouze významné osobnosti české literatury, zde převažuje devět slavných mužů nad jednou ženou.¹²⁹ Kreslených obrázků najdeme více s mužskými postavami než se ženskými, ovšem u fotografií se počty obrací ve prospěch žen, především z důvodu vyšších počtů kolektivních snímků. I v poslední učebnici z nakladatelství Nové školy se objevují filmové snímky, ovšem ne v tak hojném počtu jako v předchozích dvou učebnicích, přesto i tato oblast zvyrazňuje mužské představitele.

K reprodukci genderových stereotypů dochází především u rolí soustředujících muže do veřejné sféry. Ani v tomto dílu nechybí řečníci, oba vysokoškolského vzdělání, nebo muž stojící u tabule s grafem či laik při chemickém pokusu. Nelichotivým dojmem působí ilustrace spáče v oblečení plném děr u textu o zahálce, lakomce u rčení „*Pro korunu by si nechal koleno vrtat*“ (Kvačková et al., 2016, s. 112) nebo tři muže v doslovné doprovodné ilustraci u frazému „*Když se dva perou, třetí se směje*.“ (Tamtéž s. 42). Tyto obrázky přiřazují mužům negativní vlastnosti jako je lenost, lakota a škudlilství, zuřivost, které jsou přisuzovány tradičně spíše mužům. Poslední přiřazenou vlastnost bychom určili jako škodolibost, která je v dnešní době přisuzována právě ženám. V souladu s genderovými stereotypy jsou ženám také přiřazována povolání orientovaná na práci s lidmi, především dětmi, tomu také odpovídá snímek učitelky, absolventky pedagogické fakulty, dětské lékařky nebo obrázek pracovnice Světové zdravotnické organizace s africkými dětmi. Zjevnou našťvanost vyzařuje dívka v roztrhaných kalhotách stojící zády ke kočce, která pravděpodobně způsobila škodu na oblečení. Tyto pocity jsou v učebnici spojovány spíše se ženami než s muži. Po analýze všech učebnicových řad působí poměrně vzácným dojmem

---

¹²⁸ Chlapci: „*Ve škole mám dobré kamarády*.“ „*Těšíme se na školní výlet do zoo*.“ Dívky: „*Společně pojedeme lyžovat do hor*.“, „*Rádi posloucháme hudbu a tancujeme*.“ (Kvačková et al., 2015, s. 103)

¹²⁹ herec Alan Rickman, spisovatelé 2x Jan A Komenský, Karel H. Mácha, Alois Jirásek, Jaroslav Seifert, Jan Neruda, Karel Čapek, Josef Škvorecký
spisovatelka Karolina Světlá

fotografie otce s kočárkem. Nakladatelství Nová škola v této řadě nabízí velmi málo mužů spojených se soukromou sférou a péčí o děti.

V této publikaci se setkáme s velkým počtem snímků zaměřených na sport, konkrétně tradiční ženské aktivity jako je balet a v dnešní době již také velmi preferovaný běh. Naopak méně častým sportem spojeným se ženami by byl hod oštěpem¹³⁰ a málo zobrazovaným a mnohdy opomíjeným, v němž mají převahu muži v aktivní roli hráčů i pasivní roli diváků, je evropský fotbal. V kapitole o publicistických útvarech zařadily autorky ukázkou sportovního týdeníku, na němž dominují právě fotografie výše zmiňovaných sportovkyň (oštěpařka, běžkyně, fotbalistky), jediný snímek patří blíže neidentifikovatelnému sportovci, a to ve vítězné póze. Muž ve vítězné pozici není výjimkou, na jiné ilustraci jsou vyobrazeni tři muži na stupních vítězů. Z dospělých sportovců se setkáme už jen s muži běžkaři, zato děti při hodině tělesné výchovy jsou z hlediska genderové analýzy zajímavým prvkem. Na snímku vidíme žáky a žákyně prvního stupně při štafetových hrách. Děti jsou v poměrně vyrovnaných počtech, avšak po bližším prozkoumání malé fotografie zjistíme, že jsou rozděleny do dívčích a chlapeckých družstev. Ačkoliv provozují společnou aktivitu, jsou velmi separovány. Tyto zprvu nenápadné soutěže mohou u mladších dětí vyvolávat řevnivost mezi pohlavími.

Společných genderově vyvážených ilustrací mužů a žen ve stejných situacích nalezneme hned několik, například smíšenou hudební skupinu, lidé stojící před vlakem za druhé světové války, líbající se pár či skupinovou fotografii pubescentů. U slohového útvaru charakteristiky mají žáci a žákyně sepsat charakteristiku člověka podle fotografie, kdy si mohou vybrat z portrétů dvou dívek a dvou chlapců s neutrálními výrazy v obličeji.

Jazyk

Úvodní slovo v učebnici pro šestý ročník je rozdělené na část věnovanou studujícím a vyučujícím. První část začíná genderově korektním oslovením, ovšem dále pokračuje generickým maskulinem: „*Milé žákyně, milí žáci, stali jste se studenty druhého stupně*

---

¹³⁰ Ovšem v České republice se tento sport ve spojitosti se ženami dostal do povědomí díky Barboře Špotákové a jejím úspěchům na olympiádě.

základní školy nebo prvního ročníku osmiletého gymnázia.“ Část určená pro vyučující oslovuje generickým maskulinem „*Vážení učitelé*“. Také dále v úvodním textu jsou použity pouze tvary generického maskulina, například „*[...] Žáci se mohou sami ohodnotit pomocí připojené motivační tabulky. Ta je zároveň orientační pomůckou při hodnocení žáka učitelem [...]*“ Autorský tým se v závěru podepisuje označením „*Autorky*“, což odpovídá tomu, že učebnici napsaly dvě ženy (Miksová, Hájková, 2013, s. 3).

Úkoly, otázky i výkladové tabulky jsou v souladu s doporučeními zmíněnými v teoretické části zadávány v plurálu, například „*Přečtěte následující věty se spisovnou výslovností*“ (Tamtéž, s. 19) nebo „*Jaké uvozovací věty volíme, abychom zvýšili poutavost vypravování?*“ (Tamtéž, s. 126). Přesto se v některých zadáních při označování osob objevuje generické maskulinum, například „*Dokázali byste vytvořit podobný úkol pro své kamarády?*“ (Tamtéž, s. 9); „*Zahrajte si na výzkumníky*“ (Tamtéž, s. 21) a „*Když jste byli malí, měli jste určité svoji oblíbenou hračku. Popište ji spolužákovi tak, aby ji dokázal nakreslit*“ (Tamtéž, s. 130). Stejně jako u předchozí řady, i zde najdeme zadání týkající se významných osobností, které je formulováno za použití generického maskulina: „*Napište e-mail adresovaný známé osobnosti (státníkovi, sportovci, herci, zpěvákovi apod.) s nějakou prosbou nebo dotazem*“ (Tamtéž, s. 136). Zejména v těchto případech je užití femininního tvaru společně s maskulinním vhodné, aby si žáci a žákyně uvědomovali všechny možnosti.

V učebnici najdeme pouze dva případy, v nichž je vedle maskulina použito i femininum, například „*Zahrajte si hru „Dívám se a vidím“.* *Budete hádat, na co se dívá váš kamarád nebo kamarádka [...]*“ (Tamtéž, s. 22). V druhém případě je použito lomítko a zajímavé je, že první je uveden ženský tvar a teprve za lomítkem mužský: „*Napište své třídní učitelce/třídnímu učiteli e-mail, ve kterém se omlouváte po následující dva dny ze školy a zasíláte domácí úkol z českého jazyka*“ (Tamtéž, s. 136).

Co se týče přechylování, zmiňme, že ani tato řada v tabulce představující jména obyvatelská neuvádí tvary v přechýlené podobě a nezmiňuje je ani na jiném místě v učebnici. Ohledně přechylování jmen nemá učebnice sjednocený postup, většina příjmení cizinek přechýlená je, například Jennifer Coldreyová, Karen McCombieová nebo Joanne K. Rowlingová, avšak u Barbary Rias-Bucher a Kate Figes k počestění tvaru příjmení nedošlo.

V učebnici pro sedmý ročník jsou již nedostatky, které jsme ohledně oslovení shledali v předešlém dílu, odstraněny. Úvodní slovo je opět rozděleno na část pro studující, v níž jsou osloveni „*Milé žákyně, milí žáci*“, a část pro vyučující s oslovením „*Vážené učitelky, vážení učitelé*“ (Kvačková et al., 2013, s. 3).

Úkoly a otázky jsou stejně jako v učebnici pro šestý ročník formulovány v plurálu a v jazykové části jsou pravidla korektnosti u zadání striktně dodržována. Pouze v jednom případě se v jazykové části vyskytuje generické maskulinum, a to u zadání „*Hrajte hru. Každý žák (vybrání žáci) určí jedno písmeno abecedy...*“ (Tamtéž, s. 48). Domníváme se, že nízký počet tvarů generického maskulina v jazykové části lze vysvětlit tím, že učebnice příliš nevyzývá ke skupinovým aktivitám a porovnávání názorů ve třídě. Ve slohové části se generické maskulinum v zadání vyskytuje již častěji, například „*Před spolužáky nahlas přečtěte práci*“ (Tamtéž, s. 114); „*Vymyslete pro své spolužáky vhodné přezdívky*“ (Tamtéž, s. 134) nebo „*Vámi vytvořený dotazník nechte vyplnit svého kamaráda, rodiče, prarodiče apod.*“ (Tamtéž, s. 140). V učebnici najdeme ale také místa, kde je patrná snaha se tvarům generického maskulina vyhnout, například uvedením feminina: „*Napište krátkou SMS zprávu kamarádovi či kamarádce, v níž použijete alespoň pět předložek...*“ (Tamtéž, s. 38); „*Znáte nějakou jinou literární postavu indiána nebo indiánky?*“ (Tamtéž, s. 109) nebo pomocí lomítek, která, jak jsme uvedli již výše, jsou preferovanější než použití závorek, například „*Hotové popisy vložte do losovacího osudí [...] Učitel/ka vylosuje vždy jeden inzerát a přečte ho*“ (Tamtéž, s. 134) a „*Učitel/ka přečte žákům skutečné reálie o osobnostech...*“ (Tamtéž, 138). Je tedy vybrán způsob, kdy nám lomítko odděluje pouze příponu, jíž se tvoří femininní tvar.

Ohledně přechylování cizích příjmení dodržuje učebnice jednotný styl a všechna cizí ženská příjmení přechyluje. V učebnici se vyskytují jména těchto tří autorek. Stephenie Meyerová, Elizabeth Lanyonová, Joanne K. Rowlingová¹³¹.

Učebnice pro osmý ročník má shodně s předchozími díly rozdělené úvodní slovo na dvě části věnované studujícím a vyučujícím. První část je uvedena korektním oslovením „*Milé žákyně, milí žáci*“ a druhá „*Vážené učitelky, vážení učitelé.*“ A shodně s učebnicí

---

¹³¹ Ve výčtu osobností uvádíme ještě Ginger Rogersovou, ale její příjmení v učebnici vyjádřeno není, protože je uvedena jako součást známé taneční dvojice Fred a Ginger.

pro šestý ročník zde nechybí podpis týmu „*Autorky*“ (Kvačková et al., 2015, s. 3). V úvodním slovu věnovanému vyučujícím se setkáme s jedním tvarem generického maskulina, a to ve slovním spojení nadaní žáci. Z příkladů oslovení ještě uvedeme ukázkou proslovu ve slohové části. Proslov k ukončení střední školy začíná také korektním oslovením „*Milé maturantky a maturanti! Milí rodiče! Milé kolegyně a kolegové!*“ (Tamtéž, s. 136).

Zadání jsou shodně s předchozími díly formulovány v plurálu, ovšem najdeme několik případů, kdy se v zadání objevuje generické maskulinum. Například u slohového útvaru charakteristika je uveden úkol „*Vyberte si svou oblíbenou literární nebo filmovou postavu a napište její charakteristiku.*“ Zde u zadání oceňujeme, že není použito generické maskulinum literárního nebo filmového hrdiny, poté ale následuje zadání s generickým maskulinem: „*Sepsanou charakteristiku přečtete před svými spolužáky*“ (Tamtéž, s. 118). Dále se s generickým maskulinem setkáme například u zadání „*Zeptejte se svých spolužáků, jak se jmenuje jejich dědeček, babička, teta, strýček*“ (Tamtéž, s. 86) nebo „*Přepište příběh tak, aby hlavní postavou byl teenager*“ (Tamtéž, s. 116). U posledního zadání použití tvaru teenager může být zavádějící, protože ve výchozím textu je hlavní postavou malá dívka, můžeme tedy polemizovat, zda mají žáci a žákyně převádět text tak, aby hlavním aktérem příběhu byl dospívající chlapec, nebo dospívající dívka. I v tomto dílu nalezneme úkoly, v nichž je použito lomítko k zápisu maskulinního i femininního tvaru, například „*Vyhledejte fotografii, jež zachycuje vězně/vězeňkyni z koncentračního tábora...*“ (Tamtéž, s. 135) nebo „*Sestavte proslov k narozeninám vaší paní učitelky / vašeho pana učitele*“ (Tamtéž, s. 137). V posledním uvedeném příkladu si všimněme, že femininum je uvedeno jako první. Pouze v jednom cvičení se objevuje použití závorčky, a to konkrétně u úkolu, v němž mají žáci a žákyně dokončovat zahajovací věty proslovu: „*Dovolte mi, abych mezi námi uvítal(a)*“ (Tamtéž, s. 137).

Se zahraničními ženskými jmény se v učebnici setkáme pouze u autorek vybraných ukázek a citátů. Najdeme zde přechýlené podoby příjmení, například Marie Ebner-Eschenbachová, Halen Rowlandová nebo George Sandová. Jediné nepřechýlené příjmení patří slavné spisovatelce známé pod pseudonymem Agatha Christie. U tohoto příjmení se s přechýlenou formou v úzu prakticky nesetkáme.

Učebnice pro devátý ročník oslovuje studující i vyučující totožným způsobem jako předchozí díl, nebudeme jej tedy znovu rozepisovat.

Úkoly a otázky jsou zadávány v souladu s pravidly genderové korektnosti v plurálu. Zadání je formulováno tak, aby se tvary generického maskulina vyskytovaly co nejméně, například „*Vzájemně si pokládejte otázky vycházející z textu a na otázky odpovídejte*“ (Kvačková et al., 2016, s. 116); „*Vyberte si další významnou osobnost a napište proslov k výročí jejího narození*“ (Tamtéž, s. 123). Přesto se v několika případech s generickým maskulinem setkáme, například: „*[...] Pak poproste kamaráda, aby do vaší ruky připsal dalších pět dobrých vlastností [...]*“ (Tamtéž, s. 112) nebo zadání „*Připravte si zajímavé otázky pro rozhovor:*“, následují možnosti „*se spolužáky*“ a „*s učiteli*“ (Tamtéž, s. 130). V některých případech se setkáme se zápisem obou tvarů pomocí lomítka, například „*Kdybych se stal/a lékařem/lékařkou...*“ (Tamtéž, s. 46); „*Sledujete předávání filmových cen? Vyberte si jednoho oceněného herce nebo herečku a vyhledejte si o něm / ní informace na internetu*“ (Tamtéž, s. 133) nebo v úkolu „*Napište charakteristiku na téma: „je na výběr varianta „Můj nejlepší přítel / Moje nejlepší přítelkyně*“ (Tamtéž, s. 112). S velkým množstvím generického maskulina se pak setkáme v části příloh, kde se nachází vybraná pasáž ze školního řádu, který je celý psaný pouze s tvary generického maskulina. Následné otázky jsou shodně s pasáží kladeny v generickém maskulinu, například „*Za jakých okolností může být žák vyloučen ze studia?*“ (Tamtéž, s. 138).

Co se týče přechylování, i v posledním dílu nakladatelství Nová škola se setkáme s přechylováním cizích ženských příjmení. Tentokrát se neobjevují žádné nepřechylené výjimky a všechna příjmení jsou striktně přechylována, například Joanne K. Rowlingová, Jill Murphyová nebo Isabelle Geffroyová (Zaz).

2.2.4 Shrnutí

V této závěrečné části shrneme zjištění z jednotlivých učebnicových řad, tedy posuzované oblasti zobrazování mužů a žen v učivu, doprovodné ilustrace a jazyk a pokusíme se řady mezi sebou porovnat.

Učebnicová řada SPN

Analyzovaná oblast zobrazování mužů a žen v učivu ukázala ve všech čtyřech dílech výraznou nevyváženost v počtech ukázek od autorů a autorek. Pokud bychom sečetli a zprůměrovali všechna data, zjistíme, že celkově ve všech učebnicích řady SPN bylo použito téměř 87 % textů od autorů a pouze 9 % od autorek, texty smíšených autorských týmů vycházejí přibližně na 4 %. Podobný nepoměr vychází z průměru výsledků zařazovaných významných osobností, tam se zastoupení mužů blíží dokonce 90 %, zatímco zastoupení významných žen se pohybuje mírně nad 10 %. Co se týče profesní oblasti, jsou muži spojováni především s typickými povoláními, často prestižními. Jediným příkladem mužů v profesi, která je přisuzována zejména ženám, jsou učitelé různého zaměření, ale i tam převládá hlavně tělocvik a přírodovědné předměty. Ženy sice nejsou v příkladech spojovány tak často s výkonem povolání, ale jsou jim přisuzovány jak stereotypní profese, tak i povolání častěji spojovaná s obrazem muže, a to především ty s vysokou prestiží, například náměstkyně a poradkyně. Ale zejména v učebnici pro osmý ročník najdeme spíše jen ta tradiční ženská povolání.

Z oblasti zájmů a činností je ve všech učebnicích rozdělení poměrně jasné, muži se zajímají především o sport a s domácností spojování příliš nejsou, kromě učebnice pro osmý ročník, kde se podíl tatínků na výchově zvýšil. Ženy jsou naopak spojovány převážně s péčí o domácnost a o děti.

Publikace také nabízejí několik příběhů, které reprodukuje stereotypy žen jako špatných řidiček. Ženy a dívky jsou také hlavními postavami příběhů, které zobrazují nějaké citlivé psychologické téma, zatímco muži a chlapci jsou spíše situováni do dobrodružných příběhů.

Ve všech čtyřech učebnicích řady SPN najdeme genderově nevyvážený počet ilustrací. Pokud zprůměrujeme výsledky všech dílů, vychází nám zastoupení mužů a žen v poměru tři ku jedné ve prospěch mužů, tedy 76 % mužů a 24 % žen. Největší problém můžeme spatřovat v zastoupení slavných osobností, a to nejen z důvodu četnosti. Celkově dvacet mužů bylo vybíráno z různých oblastí, byť umělecká převažovala, ale pět žen ze šesti¹³² bylo vybráno pouze z uměleckých oborů – tři spisovatelky, pěvkyně a herečka. Pokud tedy učebnice nemá kritérium, že mezi zobrazovanými osobnostmi budou pouze spisovatelé, spisovatelky a osoby pracující ve svém zaměstnání s uměleckými texty, měly by mít v publikacích prostor i významné ženské osobnosti z oblastí sportu, vědy a dalších. Například, pokud je ze slavných sportovců zmíněn Emil Zátopek, sportovkyně by mohla reprezentovat Jana Kratochvílová či Věra Čáslavská.

Sledujeme zde řadu genderově stereotypních zobrazení mužů a žen, především v oblasti povolání tato tendence převažuje. Objevují se ale i případy mužů a žen v rolích, povoláních a oblastech, které nejsou pro jednotlivá pohlaví tak běžné. Snahu o vyváženost můžeme pozorovat především na obálkách učebnic a při společných aktivitách dětí.

V oblasti jazyka dodržuje řada SPN korektní oslovení dívek a chlapců. Všechna zadání úkolů a otázek jsou formulována v plurálu. Generické maskulinum se občasně objeví, pokud je potřeba označit další osoby. V některých případech pak dochází ke zneviditelnění přínosu žen, například u otázek na významné české atlety, kteří dostali zlatou olympijskou medaili. Zde by zmínění feminina navedlo žáky a žákyně k tomu, že máme také úspěšné olympioničky. V učebnici najdeme i způsoby, kde je v zadávání úkolu či otázky použito maskulinum a femininum jako rovnocenné tvary, nebo používání závorek pro tvar feminina či pouze jeho koncovku.

Co se týče přechylování jmen cizinek, učebnice všechna přechyluje, pouze spisovatelka Agatha Christie je uvedena v nepřechýleném tvaru, ale jméno je v této podobě tradičně vžito v úzu.

---

¹³² Jitka – dcera markraběte, zobrazení této postavy je součástí textu kroniky.

Učebnicová řada Fraus

V učebnicové řadě nakladatelství Fraus v analyzované oblasti zobrazování mužů a žen opět průměrně napočítáme vyšší zastoupení mužů v analyzované oblasti autorství ukázek z textů. Celkově v učebnicích Fraus patří téměř 70 % textů mužům a přes 26 % textů ženám, 4 % pak připadají na smíšené autorské týmy. Co se týče zobrazování významných osobností, je průměrné procentuální zastoupení mužů 93 % a žen pouze 7 %. Tento nepoměr mezi zobrazením mužů a žen je z analyzovaných oblastí absolutně nejvyšší.

V oblasti profesního zaměření jsou muži zobrazováni spíše v těch genderově tradičních zaměstnáních a takových, které lze přisuzovat ženám i mužům. Z těch méně tradičních je to ve většině příkladů učitel s různým zaměřením. Muži jsou tu také spojováni s manuální prací okolo domu, jako je sekání dříví a natírání plotu. Objevuje se zde ale jeden případ chlapce utírajícího prach, což je považováno spíše za ženskou činnost a v ostatních analyzovaných řadách jsme se s tak výrazným příkladem nesetkali. V oblasti aktivit jsou muži spojeni především se sportovní aktivitou, závody a také vítězstvím. Najdeme i některé příklady, kdy se otec podílí na výchově dětí, ale není to tak výrazné zastoupení příkladů jako u žen.

Ženy nejsou příliš často spojovány s povoláním, ale ve většině učebnic jsou alespoň nějaké příklady prestižních profesí spojených převážně s obrazem muže. Pouze v učebnici pro osmý ročník jsou ženy zmiňovány v kontextu s několika málo profesemi a všechny jsou stereotypně přisuzované právě jim. V učebnici se ženy věnují sportu, manuálním pracím a v posledním dílu se také objevují v několika málo příkladech se studiem a úspěchy v jazycích. Obecně ale opět převládá soukromá sféra, péče o domácnost a o děti.

V učebnici také najdeme mnoho zajímavých příběhů z hlediska genderové korektnosti. Některé reprodukují stereotypní představy o mužích a ženách, jako upovídaná žena a mužova pomsta formou papouška, nářeční příběh, v němž tatínek nabádá syna k ženění, aby mu měl kdo vařit a prát nebo příběh chlapců, kteří jdou mladším děvčatům ničit výtvary a brát hračky. Pak je zde ale také zařazeno mnoho zajímavých příběhů, které z hlediska genderu považujeme za velmi dobré, například příběh dívky trpící alopecií, která si našla cestu k sebevědomí a úspěchu. Dále zmiňme příběh o rodičích, v němž z pohledu syna maminka dělá úplně vše a tatínek pouze leží na gauči nebo není doma. Příběh by

se mohl jevit jako velmi nekorektní, ale je tak pěkně podán, že poukazuje na nevhodné rozdělení rolí mužů a žen v domácnosti z pohledu dítěte. Jako poslední zmiňme, že učebnice zařazuje diskuse s genderovou tematikou, konkrétně muži na mateřské dovolené a rovnoprávnost žen a mužů.

Z hlediska celkové četnosti mužských a ženských ilustrací jsou i učebnice z řady Fraus nevyrovnané, především díl pro osmý ročník. Bohužel ani v jednom z dílů nedostaly ženy z řad významných osobností příliš velký prostor a v publikaci pro sedmý ročník není dokonce žádná. Narazíme také na reprodukování genderových stereotypů, především v oblasti emocí a spojení dívek s týráním dětí a anorexií, ovšem neobjevuje se zde žádná velmi urážlivá ilustrace a pozorujeme snahu o korektnost některých zobrazení, především fotografií mladých lidí. Z tohoto pohledu se jeví nejpropracovanější poslední knížka pro devátý ročník s vyváženým počtem ilustrací a mnoha snímků mužů spojených s rodinou a city, pozitivně lze hodnotit také výběr významné ženy z jiné než umělecké sféry. V průměrném součtu tvoří tedy podíl mužů v učebnici 63 % a podíl žen 37 %.

V oblasti vyjadřování se učebnice řady Fraus snaží dodržovat zásady korektnosti při počátečním oslovení žáků a žákyň. Učebnice pro šestý ročník oslovuje také učitele a učitelky a celkově působí oslovení slavnostním dojmem. Ve dvou dalších dílech tituluje tím už pouze děvčata a chlapce, přesto oslovení zachovává korektnost. V posledním dílu už učebnice neoslovuje zvláště chlapce a dívky, ale volí poněkud familiární tvar „*Milí mladí přátelé*“ (Krausová et al., 2015, s. 5). Úkoly, otázky a také výkladové tabulky jsou zadávány ve formě plurálu, občas se ale objeví generické maskulinum, zejména tam, kde učebnice vyzývá ke společné práci. Kromě uvádění maskulinního i femininního tvaru používá učebnice také závorčky a lomítka. V některých případech dokonce netradičně za lomítkem následuje mužský tvar místo ženského.

Co se týče přechylování, kromě zpěvačky Edith Piaf jsou všechna jména cizinek uvedena v přechýlené formě.

Učebnicová řada Nová škola

Také v učebnicové řadě od nakladatelství Nová škola nalezneme procentuálně vyšší zastoupení mužů mezi autory a autorkami úryvků. Průměrně je v učebnicích zařazeno téměř 75 % textů od mužů, téměř 21 % textů od žen a zhruba 5 % textů od smíšených autorských

kolektivů. Ani průměrné procentuální zastoupení významných mužů a žen není vyrovnané, konkrétně muži jsou zastoupení více než v 90 % případů a ženy pouze v 10 %.

V profesním zařazení mužů a žen i zde přetrvávají stereotypní příklady, zejména žen. Ovšem najdeme tu jeden velmi výrazný příklad povolání tradičně přisouzeného muži, a tím je profese jeřábnice. Toto netradiční povolání bylo do učebnice zařazeno ve cvičení na přechylování mužských profesí. U mužů jsou to především stereotypní povolání, nebo taková, která nás příliš nepřekvapí, ale objevují se v nich i ženy. V oblasti zájmů je mužům již tradičně přisuzován sport spojený s úspěchem. Dále si všimneme nápadného spojování chlapců s matematikou, a to ve spojení s úspěchy i neúspěchy. Ve více příkladech nalezneme chlapce spojené s prudší povahou a násilnostmi a také v podstatě s počítačovou závislostí. Péče o domácnost a o děti je mužům přisuzována pouze občas, spíše se jich týká kutilství a práce okolo domu či na zahradě. V učebnici se objevuje jeden příklad muže spojeného s nákupem jídla a doplněním lednice, což je považováno obecně za činnosti přisuzované spíše ženám.

Ženy, kromě výše zmíněného povolání jeřábnice, jsou spojovány se stereotypními oblastmi a zájmy, jedná se především o domácí práce, péči o děti, ale také zájem o módu a péči o vzhled. V každém dílu se u žen objeví pár sportovních aktivit. Nejvíce nás zaujmou dva příklady seniorek spojených s počítači a se sociální sítí Skype a také příklad dívky hrající fotbal.

Pozitivně hodnotíme, že učebnice Nové školy jsou jediné z analyzovaných, v nichž nejsou opomíjeny vědkyně. V jednom cvičení je zmíněna Marie Curie-Skłodowská a v dalších úkolech mají žáci a žákyně za úkol zjišťovat přínosy dalších vědkyň.

Učebnice z nakladatelství Nové školy vyjadřují genderovou nevyváženost v celkových počtech ilustrací jednotlivých pohlaví. Ve všech dílech převažují mužské obrázky anonymních i významných osob, průměrné zastoupení mužů je v tomto případě 63 % a žen 37 %. V genderově stereotypních situacích najdeme dívky i chlapce, výrazné jsou především negativní zobrazení chlapců jako „rváčů“ a výtržníků v prvním dílu nebo přiřazení fotografie dívky k textu o nedostatku spánku a o stresu, také emoce jsou přiřazeny poněkud stereotypně. I v této řadě ale objevíme snahu o genderovou korektnost, zejména v oblasti sportu a zobrazování žen ve významných funkcích, například rektorka, lékařka,

žena v laboratoři, co se týče mužů, chybí v učebnici více obrázků zachycujících je při péči o děti, případně při domácí práci.

Autorky učebnic jako jediné věnují zvlášť úvodní slovo studujícím a zvlášť vyučujícím. Vždy se jedná o genderově korektní oslovení. Všechny úkoly i otázky jsou zadávány v plurálu, ale občas se objeví generické maskulinum, především ve slohové části. Generickému maskulinu se v některých případech učebnice snaží vyhnout pomocí lomítek nebo uvedením mužského tvaru spolu s ženským tvarem, se závorkou se setkáme pouze jednou.

Co se týče přechylování, všechna jména jsou i v této učebnicové řadě přechýlená, shodně s řadou SPN se objevuje nepřechýlená pouze spisovatelka Agatha Christie.

Porovnání analyzovaných řad

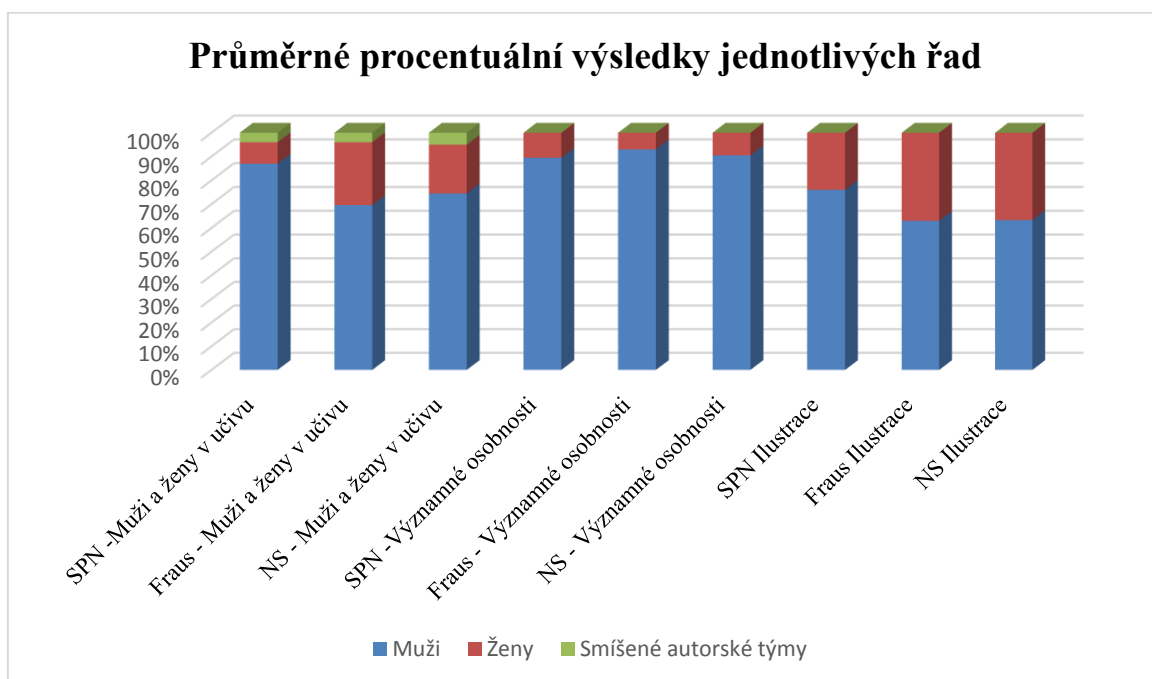
V grafu níže jsme zpracovali celkové procentuální zastoupení jednotlivých počítaných jevů v učebnicových řadách. Z grafu lze vyčíst, že u všech učebnicových řad převažují v učivu muži nad ženami. Z výše provedené analýzy vyplývá, že všechny učebnice reprodukují genderové stereotypy především v oblasti povolání a zájmů. Celkově se učebnice shodují v přisuzování sportovních aktivit mužům a péči o domácnost a o děti ženám. Také v jazykové části pozorujeme snahy o eliminaci tvarů generického maskulina při zadávání úkolů. Jednotlivé učebnice se liší spíše zařazovanými příběhy a občasnými pokusy o genderově korektní příklady.

Z genderového hlediska se nám jako nejméně propracovaná jeví řada nakladatelství SPN, to můžeme vyčíst nejen z tabulky, ale především příběhy, které jsou uvedené výrazně nevyňikají možností začleňovat aktuálnější genderová témata, což může být způsobeno i tím, že do učebnice jsou vybírány především starší texty, které jsou z literárního hlediska hodnotnější než internetové články, ale pro naši tematiku jsou již neaktuální.

Přesto, že má učebnicová řada Fraus nejmenší procentuální zastoupení významných žen, jeví se nám učebnice z genderového hlediska nejpropracovaněji, navíc má také nejvyšší procentuální zastoupení žen v první zkoumané oblasti. Nutno dodat, že učebnice pro devátý ročník dosáhla v ilustracích nejvyrovnanějšího počtu.

Učebnice Nové školy se nám jeví jako nejvyváženější, ale je to spíše způsobeno izolovanými náhodnými příklady, zobrazujícími muže a ženy při netradičních činnostech a v netradičním povolání. Pozitivně hodnotíme především zařazení vědkyně, a tím zvýraznění přínosu žen vědě. Na druhou stranu zobrazuje učebnice mnoho stereotypů v oblasti mužských zájmů a spojuje muže především s tradičními činnostmi.

Pokud shrneme výsledky, můžeme konstatovat, že všechny učebnice v analyzované oblasti muži a ženy v učivu a doprovodných ilustracích zobrazují muže a ženy převážně stereotypním způsobem. Jedinou propracovanější oblastí u všech učebnic je poslední analyzovaná jazyková část, ale i tam se setkáváme s genderovou nekorektností.

Graf č. 4

Závěr

Cílem diplomové práce bylo provést analýzu tří vybraných učebnicových řad různých nakladatelství a na základě výsledků posoudit, zda jednotlivé učebnice zobrazují muže stereotypním způsobem či nikoliv a zda nedochází k diskriminaci na základě jazyka.

Teoretická část práce ukázala, že genderová tematika je ve společnosti aktuální a zabývají se jí různé vládní dokumenty a strategie, které si kladou za dlouhodobý cíl vznik různých nápravných opatření. Genderová nerovnost se projevuje také v používání jazyka, a to zejména formou generického maskulina, které vede ke zneviditelnění žen v jazyce. Genderová lingvistika doporučuje doplňovat maskulinum femininním tvarem, aby se ženy cítily oslovované. Ohledně tohoto názoru nepanuje však mezi lingvisty shoda a proti nahrazování generického maskulina mluví především argument jazykové ekonomie. Z oblasti genderové lingvistiky došlo ke změně dosavadních zákonů o přechylování příjmení, ženy si budou moci vybírat, zda bude jejich jméno v matričních dokumentech uvedeno v přechýlené či nepřechýlené formě. Na tuto novelu zákona opět mezi jazykovědci nepanuje shoda. Další oblastí, v níž může docházet k reprodukci stereotypů, je vzdělávání. Školní prostředí, složení pedagogického sboru, hodnocení i interakce mezi vyučujícími a studujícími může vést k reprodukci některých stereotypů, ať už ke chtěné nebo nevědomé.

K reprodukci genderových stereotypů může docházet také skrze vzdělávací pomůcky, zvláště pak učebnice. Empirická část práce se věnovala zjištění, zda k tomu u vybraných učebnicových řad dochází. Shrnutí analyzovaných dat prokázalo, že ve všech učebnicích převažuje zobrazování mužů nad ženami, zvláště pak u významných osobností. Mužům i ženám jsou přisuzovány především stereotypní profese a zájmy. Muži jsou spojováni zejména se sportovní zájmovou oblastí a ženy s péčí o domácnost a o děti. Nevyvážený počet zastoupení mužů a žen byl zjištěn také v oblasti doprovodných ilustrací, na nichž převažují ve všech učebnicových řadách muži.

V poslední analyzované části týkající se korektních způsobů oslovování studujících a zadání úkolů i otázek bylo zjištěno, že všechny učebnicové řady se snaží dodržovat zásady korektního vyjadřování, používají místo generického maskulina tvary maskulina společně s femininními tvary, lomítka a závorky. V některých případech ovšem dochází k použití generického maskulina, zejména pak v označování dalších osob. Všechny

učebnicové řady také zařazují texty reprodukcující genderové stereotypy, ovšem zařazovány jsou i příběhy zobrazující muže a ženy netradičním způsobem. Na základě analyzovaných dat působí z genderového hlediska nejvyváženějším dojmem učebnice nakladatelství Fraus, především některé zařazené texty mírně vyvažují nedostatky, které učebnice z genderového hlediska má.

Na závěr je nutné zmínit, že výběr učebnice by neměl být postaven pouze na kritériu genderové korektnosti, ale mohla by to být jedna z kategorií, která se ve výběru učebnic odrazí.

Seznam použitých informačních zdrojů

- ČERMÁK, František a Jan HOLUB, 2016. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Voznice: Leda. ISBN 978-80-7335-440-4.
- ČMEJRKOVÁ, Světla, 2002. Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. *Slovo a slovesnost*. Roč. 63, č. 4. ISSN 0037-7031.
- DANEŠ, František, 1997. Ještě jednou „feministická lingvistika“. *Naše řeč*. Roč. 80, č. 5. ISSN 0027-8203.
- GIDDENS, Anthony, 2013. *Sociologie*. Revidoval Phillip W. SUTTON. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807-1.
- EISNER, Pavel, 2015. *Chrám i tvrz: kniha o češtině*. Praha: XYZ. ISBN 978-80-7505-272-8.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, 1995. Feministická lingvistika? *Naše řeč*. Roč. 78, č. 2. ISSN 0027-8203.
- JANOŠOVÁ, Pavlína, 2008. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2284-9.
- JARKOVSKÁ, Lucie a Irena SMETÁČKOVÁ, 2006. Škola jako genderovaný prostor. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-5-X.
- JARKOVSKÁ, Lucie, 2007. Ve škole je gender všude kolem nás. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.
- KARSTEN, Hartmut, 2006. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-145-X.
- KUBRICKÁ, Jana, 2009. Gender v edukačních souvislostech. In: POSPÍŠIL, Radek, ed. *Kapitoly k aktuálním problémům pedagogiky: studijní texty k předmětu aplikace pedagogiky*. Brno: MSD. ISBN 978-80-7392-096-8.
- OAKLEY, Ann, 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-403-6.

PAVLÍK, Petr, 2006. Gender: Úvod do problematiky. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-5-X.

PAVLÍK, Petr, 2007. Ženy a muži v genderové perspektivě: gender přináší nový pohled. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ, 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.

PRŮCHA, Jan, 2002. *Moderní pedagogika*. 2. přepracované a aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-631-4.

RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN, 2005. *Ženy, muži a společnost*. 1. dotisk 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0525-2.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2005. Gender a školství. In: SMETÁČKOVÁ, Irena a Klára VLKOVÁ, eds. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-2-5.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2006. Vyučovací metody a pedagogické hodnocení. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost, s. 31–38. ISBN 80-903331-5-X.

SMETÁČKOVÁ, Irena a Jana VALDROVÁ, 2006. Učivo a učebnice. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-5-X.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2007. Dívky a chlapci: rozdílné výsledky, rozdílný styl učení, rozdílné představy? In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2007a. Genderově rovná škola, genderově citlivá výuka. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2016. *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-229-6.

STRNADLOVÁ, Alice, 2012. *Problematika genderu v základních školách: studijní text*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-198-5.

VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, Lenka, 2007. Co se učí dívky a chlapci? In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.

VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, Lenka, 2007a. Učitelské sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 978-80-87110-01-0.

VALDROVÁ, Jana, 2005. Gender a jazyk. In: SMETÁČKOVÁ, Irena a Klára VLKOVÁ, eds. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-2-5.

VALDROVÁ, Jana, Irena SMETÁČKOVÁ a Blanka KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, 2005. Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic. In: KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka, ed. *Ročenka katedry/centra genderových studií 03/04*. Praha: Fakulta humanitních studií UK. ISBN 80-239-4451-7.

VALDROVÁ, Jana, 2006. Pedagogická komunikace mezi vyučujícími a žáky/němi. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost. ISBN 80-903331-5-X.

VALDROVÁ, Jana, 2007. Komunikace mezi vyučujícími a studujícími. In: SMETÁČKOVÁ, Irena, ed. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, ISBN 978-80-87110-01-0.

VALDROVÁ, Jana, 2018. *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Gender sondy. ISBN 978-80-7419-261-6.

Učebnice

HOŠNOVÁ, E. et al., 2018. *Český jazyk 6 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-615-7.

HOŠNOVÁ, E. et al., 2014. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, E. et al., 2015. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-425-2.

HOŠNOVÁ, E. et al., 2016. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-481-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Renata TERŠOVÁ, Helena CHÝLOVÁ, Martin PROŠEK a Jitka MÁLKOVÁ, 2012. *Český jazyk 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7238-403-7.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Renata TERŠOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ a Martin PROŠEK, 2013. *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7238-876-9.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ a Martin PROŠEK, 2014. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-022-2.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Jana VAŇKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ a Martin PROŠEK, 2015. *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-045-1.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lucie JINDROVÁ, Antonie LAICMANOVÁ, Lidmila MRÁZKOVÁ a Zdeňka SEKOTOVÁ, 2013. *Český jazyk 7: učebnice*. Brno: Nová škola. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-486-4.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ, Lucie JINDROVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ, 2015. *Český jazyk 8: učebnice*. Druhé vydání. Brno: Nová škola. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-748-3.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ, 2016. *Český jazyk 9: učebnice*. Brno: Nová škola. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-834-3

MIKSOVÁ, Eva a Jitka HÁJKOVÁ, 2013. *Český jazyk 6: učebnice. 2.*, aktualiz. vyd. Brno: Nová škola. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-488-8.

Internetové zdroje

ADAM, Robert, 2010. *Co je špatného na genderové příručce MŠMT* [online]. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <http://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/Adam2010d.pdf>

BIDRMANOVÁ, Markéta, 2019. Proč mají kluci horší známky? „České školství přeje hodným holčičkám“. [online] *Seznam Zprávy* [cit. 2021-05-21]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/nadrzuji-ucitele-divkam-chlapci-maji-za-stejne-znalosti-horsi-znamky-68678>

BRZYBOHATÁ, Anna, 2021, Věřím v rozum žen, že si koncovku -ová nechají, říká lingvista Oliva. [online] *iDnes.cz* [cit. 2021-06-10]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/prechylovani-koncovka-ova-karel-oliva-rozhovor-cesky-jazyk.A210602_123249_domaci_brzy

ČT 24, 2021. Příjmení se nepřechylovala už za Masaryka, upozornila Valdřová. Jde o globalizaci, oponuje Oliva. [online] *ČT24* [cit. 2021-06-10]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3322154-prijmeni-se-neprechylovala-uz-za-masaryka-upozornila-valdrova-jde-o-globalizaci>

ČTK, iDNES, 2019. Vláda podpořila novelu zákona o matrikách. Ženy zatím bez -ová nebudou. [online] *iDNES*. [cit. 2021-06-10]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/novela-zakon-o-matrikach-vlada-schvaleni-premier-andrej-babis.A190903_083358_domaci_rko?

DECARLI VALDROVÁ Jana, Irena SMETÁČKOVÁ-MORAVCOVÁ a Blanka KNOTKOVÁ, [2004]. *Pomůcka při posuzování genderové korektnosti učebnic* [online].

MŠMT [cit. 2021-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/pomucka-pri-posuzovani-genderove-korektnosti-ucebnic>

DRTINOVÁ, Daniela, 2017. Posílá škola dívky k plotnám? Ženy jsou v učebnicích spojovány s péčí o domácnost, říká Babanová. [online] *Aktuálně.cz* [cit. 2021-05-22]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/posila-skola-zeny-k-plotnam-divky-jsou-v-ucebnicich-spojovan/r~03cde0b2f16c11e6a8cc002590604f2e/>

FEDERIČOVÁ, Miroslava, 2019. *Dopady známek na vysvědčení na životní rozhodnutí žáků*. [online] Studie (Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu). Praha: Národohospodářský ústav AV ČR v.v.i. ISBN 978-80-7344-480-8. [cit. 2021-05-22]. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_1_2019_Dopady_znamek_na_vysvedceni/IDEA_Studie_1_2019_Dopady_znamek_na_vysvedceni.html

Genderová problematika zaměstnanců ve školství – Data za rok 2020 [online]. MŠMT [cit. 2021-05-21]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/genderova-problematika-zamestnancu-ve-skolstvi>

JANOTOVÁ, Zuzana, Denisa TAUBEROVÁ a Eva POTUŽNÍKOVÁ, [2017] *Mezinárodní šetření PIRLS 2016: národní zpráva*. [online] Praha: Česká školní inspekce. ISBN 978-80-88087-14-4. [cit. 2021-05-22]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/6539348c-b798-4455-a494-40c4494344e6/ID_82_NZ_PIRLS_2016_elektronicka_verze_FINAL.pdf

KOPECKÝ, Josef, 2021. Ženy nebudou muset přidávat ke jménu -ová. Pohlaví v občance zůstane. *iDnes.cz*. [online]. 2. června 2021 [cit. 2021-06-10]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/snemovna-prechylovani-zenskych-jmen-uvadeni-pohlavi-v-obcanskyh-prukazech.A210602_035447_domaci_kop

KORBEL, Václav a Daniel MÜNICH, 2021. *Společenský status učňovského vzdělávání v České republice: vývoj posledních 15 let a srovnání se zahraničím*. [online] Studie (Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu). Praha: Národohospodářský ústav AV ČR v.v.i. ISBN 978-80-7344-570-6. [cit. 2021-05-22]. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_1_2021_Ucnovske_skolstvi/IDEA_Studie_1_2021_Ucnovske_skolstvi.html#p=1

KUČEROVÁ, Tereza, 2020. Otec u porodu je kontrola. Porodnice zneužívají své moci, říká advokátka. [online] *iDNES. cz* [cit. 2021-06-10]. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/advokatka-adela-horejsi-zakaz-otcu-u-porodu-porodnicke-nasili-odebirani-ditete.A200409_211958_domaci_kuce

Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Dostupné z:

<http://www.mvcr.cz/clanek/jmena-a-prijmeni-zenska-prijmeni.aspx> [cit. 2021-06-10].

MÜNICH, Daniel a Tomáš PROTIVÍNSKÝ, 2018. *Co skrývají známky na vysvědčení?* [online] Studie (Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu). Praha:

Národohospodářský ústav AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7344-444-0. [cit. 2021-05-22].

Dostupné z: <https://idea.cerge->

[ei.cz/files/IDEA_Studie_1_2018_Co_skrývají_znamky/files/downloads/IDEA_Studie_1_2018_Co_skrývají_znamky.pdf](https://idea.cerge-)

Noha přes nohu u mužů [online]. Doktorka.cz [cit. 24. 5. 2021]. Dostupné z:

<https://diskuse.doktorka.cz/noha-pres-nohu-u-muzu>

Nové stáže v ESO pro české studenty, vědce a inženýry. [online] MŠMT [cit. 2021-05-01]

Dostupné z: <https://www.msmt.cz/nove-staze-v-eso-pro-ceske-studenty-vedce-a-inzenyry-1>

SMETÁČKOVÁ, Irena et. al., 2005. Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky [cit. 2018-02-23]. Dostupné z:

https://is.muni.cz/el/1441/jaro2010/TE2BP_SVP/um/Genderove_aspekty_prechodu_zaku_a_zakyn_mezi_vzdelavacimi_stupni.pdf

Statistická ročenka školství 2020/2021 [online]. MŠMT [cit. 2021-05-20]. Dostupné z:

<https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2021 – 2030 [online] Ministerstvo průmyslu a obchodu. [cit. 2021-06-07]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie_rovnosti_zen_a_muzu.pdf

TOMÁŠEK, Vladislav et. al., [2020]. *Mezinárodní šetření TIMSS 2019: národní zpráva.* [online] Praha: Česká školní inspekce. ISBN 978-80-88087-45-8. [cit. 2021-05-22].

Dostupné z:

https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Mezin%C3%A1rodn%C3%AD%20%C5%A1et%C5%99en%C3%AD/TIMSS_2020_e-verze.pdf

VALDROVÁ, Jana, Blanka KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ a Pavla PACLÍKOVÁ, [2010]. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování* [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 2021-04-10]. Dostupné z:

http://data.idnes.cz/soubory/studium/A100125_BAR_GENDER_PRIRUCKA.PDF

Zaostřeno na ženy a muže - 2020 [online]. Český statistický úřad [cit. 2021-05-22].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/3-vzdelavani-rw9hmfe6d7>

Paní Novák, nebo paní Nováková? In: *90'ČT* [online pořad] ČT24, 6.9. 2019. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11412378947-90-ct24/219411058130906-pani-novak-nebo-pani-novakova>

Jazyková poradna [online] *Ústav pro jazyk český AV ČR v. v. i.* [cit. 2021-06-28] Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0029.html>

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2021). Praha: *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.* [cit. 4. 7. 2021]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=720>